

YIL:2020
CİLT:1
SAYI:1

AHI EVRAN AKADEMİ

Sosyal Bilimler Dergisi

AHI EVRAN AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
BİLİMSEL - HAKEMLİ DERGİ - YILDA 2 SAYI

CİLT 1/ SAYI 1 / HAZİRAN 2020

SORUMLU EDİTÖR VE İMTİYAZ SAHİBİ

Dr. Öğr. Üyesi Halil Özcan ÖZDEMİR / Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

EDİTÖR YARDIMCISI VE TEKNİK SORUMLU

Hakan KILIÇ / Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Hüsnü KAPU / Kafkas Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Şükrü AKDOĞAN / Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Cemalettin İPEK / Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşegül ASUMAN AKDOĞAN / Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN / Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Prof. Dr. Emir ERDEN / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Murat AKIN / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Adem ÇAYLAK / Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA / Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa KARACA / Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan Gökhan DOĞAN / Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe CİNGÖZ / Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa KAN / Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Korhan KARACAOĞLU / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Arzu KAN / Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Murat TOKSARI / Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Ümit BULUT / Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Doç. Dr. Alpaslan YÜCE / Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Şükran GÜNGÖR TANÇ / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

YAYIN KURULU

Dr. Halil Özcan ÖZDEMİR - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Halil ARSLAN - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. İbrahim AYDIN - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Ömür TOKER - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Ethem MERDAN - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Alparslan ÖNGEL- Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Burhan DEMİRDAŞ - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Meryem DÜĞER - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Vahit ÖZDEMİR - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Mustafa UĞURLU - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ABD'nin Kuzey Suriye politikası

Hakan KILIÇ 1-9

Arap baharının Türkiye ile Ortadoğu devletleri arasındaki ekonomik ilişkilere etkisi

Fatih Musab YILMAZ 10-36

Rusya Çin ilişkileri ve soğuk savaş sonrası ilişkiler

Ulvi KAZIMOV 37-52

Türkiye Suriye ilişkileri

İbrahim KORGUN 53-66

Bilimsel araştırmalarda etik

Hasan UĞURLU 67-78

ABD’NİN KUZEY SURİYE POLİTİKASI

Hakan KILIÇ¹

Araştırma Makalesi

Gönderi: 17.03.2020

Kabul: 20.03.2020

Atf Bilgisi:

Kılıç, H. (2020). ABD’nin Kuzey Suriye politikası, *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-9.

ÖZ

İlk çağlardan bu yana devletler kendi çıkarlarını korumak adına bir takım faaliyetler göstermişlerdir. Bunların başında ise sömürü faaliyetlerinde bulunmak gelmiştir. Hiçbir bağlantısı olmamasına rağmen birçok devlet güçsüz devletleri yem olarak kullanmış ve günümüze kadar istediklerini elde etmişlerdir. Bunun en önemli örneği Suriye iç savaşıdır. Bir bakıma vekalet savaşları olarak da adlandıracağımız iç karışıklık uluslararası politikada aktör olan birçok devletinde olaya karışmasıyla içinden çıkılmaz bir boyut haline gelmiştir. ABD’nin bölgede Fransa ve İngiltere’nin faaliyetlerine son vermesinden sonra aktör devlet olmak istemiştir. Bunda İran’ın bölgedeki etkin faaliyetlerinin büyük bir önemi bulunmaktadır. Tüm bu sorunlar gelişmeler yaşanırken bile aktör devletler halen bölgeden istedikleri faydayı elde etmek istememektedirler ve bu da bölgedeki karışık ortamın devam etmesine neden olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası İlişkiler, ABD, Kuzey Suriye.

NORTHERN SYRIA POLICY OF THE USA

ABSTRACT

Since the early ages, states have shown a number of activities to protect their interests. The most important of these is to engage in exploitation activities. Although there is no connection, many states have used the powerless states as bait and have achieved what they want to date. The most important example of this is the Syrian civil war. In a way, the internal turmoil, which we will call the proxy wars, has become an inescapable dimension with the involvement of many actors in international politics. After the US put an end to France and Britain in the region, the actor wanted to be the state. In this, the effective activities of Iran in the region have a great importance. Even when all these problems are taking place, the actor states still do not want to get the benefit they want from the region, which leads to the continuation of the mixed environment in the region.

Keywords: International Relations, USA, North Syria.

¹ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, hakan.kilic@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9849-6929

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler tarihinin değişmez gerçekleri arasında yer alan savaş olgusu günümüzde artarak devam etmektedir. Bu olgunun ortaya çıkmasındaki nedenler arasında dış politika kararlarının hayata geçirilmesi ve çıkarların korunması doğrultusunda bölgesel aktörlerin başvurduğu bir araç olarak günümüze kadar gelmiştir. Ortadoğu bölgesi geçmişten bu yana savaşların daha doğru bir ifadeyle kanın hiç dinmediği bir bölge olarak hayatımızda yerini almıştır. Bölgede bu denli savaşların yoğun olması ve kanın hiç dinmemesindeki temel neden ise bölgenin sömürü bölgesi olarak adlandırılmasıdır. Özellikle 1. Dünya Savaşından sonra Fransa ve İngiltere'nin güç kaybetmesi ve bölgede bir boşluk olması bu boşluğu doldurmak isteyen birçok devletin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu durumlar meydana gelirken bir müdahalenin olması için bir sebep olması gerekliliği günümüzde bile tartışma mevzusu olarak devam etmektedir. Bu dönemde ABD bölgesel aktör olarak bölgede güç kazanmak istiyordu. Buraya müdahalenin olması ise 11 Eylül saldırılarının olmasından sonra Amerika'nın dış politikada uyguladığı güvenlik algısının bu tarih itibari ile değişmesinden sonra meydana gelmiştir. Dış politikada teröre destek veren ülkelerle etkin mücadele olgusunu savunun ABD bu şartlar altında ilk olarak Afganistan sonra Irak ve en son olarak da Suriye iç savaşında kendine yer bulmuş ve bölgede aktör devlet olarak nitelendirilmesi için hiçbir engel kalmamıştır. Afganistan ve Irak savaşında istediğini elde edemeyen, uluslararası kamuoyunda ve ülkesinde tepki çeken ABD Suriye iç savaşında farklı bir taktik izleme boyutuna gitmiş ve vekalet savaşları olarak adlandırabileceğimiz savaş olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu savaş olgusunun ortaya çıkmasına neden olan sebep ise; Afganistan ve Irak'ta asker kayıplarının çok olmasıdır. Suriye savaşında ise bir maşa olarak kullanacağı terör örgütü YPG/PYD aracılığı ile faaliyetlerine devam etmiştir. Bölgede önemli nüfus oranına sahip Kürtlerin savunucusu olduğunu ilan eden terör örgütü aracılığıyla istediği desteği de alarak bölgede faaliyetlerini sürdürmüştür. Bölgedeki kaos ortamında faydalanarak istediğini elde etme çabası içine giren aktör devletler Suriye konusunda gereken yapmış ve bölgenin istikrarlaştırılmaması konusunda gerekli adımlar atılmıştır. Özellikle bölgede kanton ya da özerk bölgeler kurmak isteyen aktör devletlere karşı tepkiler gösterilmiş ve Suriye'nin bütünlüğü konusu adepte edilmeye çalışılmıştır.

ABD'İN ORTADOĞU POLİTİKASI

İlk olarak bakacağımız kavram Ortadoğu kavramıdır. Ortadoğu kavramı coğrafi değil siyasi bir kavram olarak bölge dışındaki güçlerin karşımıza çıkardığı bir kavramdır. 1. Dünya savaşı sonrasında bölgede egemen güçler olan İngiltere ve Fransa tarafından bölgenin sınırlarını

kısmen de olsa belirlenmiştir. 2.Dünya savaşı sonrasında ise bölgede egemen güç olarak ABD ortaya çıkmıştır. ABD'nin bu coğrafya da etkili olmasındaki temel nokta ise Fransa ve İngiltere'nin savaştan güçsüz çıkması ve bölgedeki zengin petrol yatakları ve bölgede diğer bir aktör olan SSCB'nin bölgedeki etkinliğinin artmasına engel olmaktadır.

Bu dönemde yaşanan Saddam'ın Kuveyt'i işgali ABD'nin bölge politikalarının şekillenmesinde olumlu bir adım olarak sonuçlanmıştır. Kuveyt'in işgali sonrasında Başkan George H. W. Bush hemen safını belirledi; ABD saldırganın yanında yer almayacak, mağduru koruyacaktı. İlk adım Saddam Hüseyin'in saldırı alanını genişletmesine engel olma (https://m.bianet.org/bianet/siyaset/179677-kuveyt-in-ısgali-ve-korfez-savasi adresinden 08.04.2019 tarihinde alınmıştır). Bu amaç ile Suudi Arabistan'a üsler kurulmaya başlandı ve Saddam'ın faaliyetlerini genişletilmesine engel olundu. ABD'nin Soğuk savaş boyunca amacı Komünizme karşı savaşmak olmuştur ancak Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte politika Ortadoğu ülkeleri tehdidine karşı bir politika izlemeye başladı. Irak ve İran'ın bölgedeki politikalarına karşı bu devletleri Ortadoğu'daki istikrara zarar veren devletler olarak tanımladı ve Haydut Devletler tanımlamasını ortaya çıkardı (https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydut_devlet adresinden 08.04.2019 tarihinde alınmıştır).

11 Eylül 2001 tarihi ABD'nin soğuk savaş döneminden beri izlediği politikalar açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarih Amerikan güvenlik algılamalarında bazı değişikliklere neden olmuştur. Gerçekleşen bu saldırıların akabinde ABD Soğuk Savaş boyunca çok temelli ve hareketli olarak ilerlettiği güvenlik algılamalarını 11 Eylül saldırılarından sonra tek temele odaklamaya başlamıştır. Bu mücadelenin adını da Terörizm ile mücadele olarak adlandırmıştır. Asıl amacın yıllar boyunca bölge coğrafyasından faydalanan Fransa ve İngiltere'nin kaynaklarını kesmek ve akabinde kendi ülkesine kaynak oluşturmak olduğunun farkına varmalıyız. Ortadoğu projesinin ilk ayağı olan Afganistan 7 Ekim 2001 tarihinde işgal edilmiştir (Önal,2010,s.46). ABD bu askeri girişimi meşrulaştırmak adına BM Güvenlik Konseyinden 14 Kasım 2001 tarihinde 1378 sayılı kararı çıkartmış ve ABD liderliğinde NATO kuvvetlerinin Afganistan'a başlattığı harekati meşru kılmıştır. 1378 sayılı karar, Taliban yönetimindeki Afganistan'ın terör örgütü El-Kaide tarafından bir üs olarak kullanıldığı ve terörün Afganistan tarafından desteklendiği belirtilmiştir. Ayrıca Afganistan'da ciddi insan hakları ihlallerinin olduğu da vurgulanmış, Afgan halkının yeni bir hükümet isteginde olduğu belirtilmiş ve halkın talebini gerçekleştirmek için işbirliği gerektiği saptaması yapılmıştır (Acet ve Doğan,2017.s.62). Bu kararlarla birlikte Afganistan işgali gerçekleşmiş ve işgal sonrası Irak'a saldırma planları yapılmış ve Irak hükümetinin iç ve dış politikada yaptığı bazı

davranışları eleştirmeye başladılar. Tüm bunların sonrasında Irak işgalini kolaylaştırmak adına Irak'ta kitle imha silahlarının olduğunu savunan ABD yönetimi uluslararası ortamda aradığı desteği tam anlamıyla alamasa da Irak savaşına girmekten çekinmedi. ABD Irak hükümetini uluslararası teröristleri desteklemekte, halk üzerine baskılar uygulamakla , nükleer enerji programını denetime sokmamakla suçlamıştır. Yapılan işlemleri meşrulaştırmak adına Afganistan işgalinde olduğu gibi burada BM Güvenlik konseyi kararı alınmıştır. ABD, Irak'ta bulunan silahların tespiti ve tespit edilenlerin imhası konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uyulmasını ısrarla talep etti ve bu maksatla BM'de bir tasarı sundu. ABD'nin Birleşmiş Milletlere verdiği tasarının kabul edilmesi sonucu alınan 1441 sayılı karar, savaş öncesi Irak'a yönelik son Güvenlik Konseyi kararı olmuştur. 8 Kasım 2002'de alınan ve tüm kararları teyit ederek, yükümlülüklerine uymayan Irak'ı kınayan 1441 sayılı kararsa, bu ülkeye silahsızlanma yükümlülüklerine uyma konusunda son bir şans vermiş ve aksi halde ciddi yaptırımlar uygulanacağına dikkat çekmiştir. ABD, Irak'ta bulunan silahların tespiti ve tespit edilenlerin imhası konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uyulmasını ısrarla talep etti ve bu maksatla BM'de bir tasarı sundu. ABD'nin Birleşmiş Milletlere verdiği tasarının kabul edilmesi sonucu alınan 1441 sayılı karar, savaş öncesi Irak'a yönelik son Güvenlik Konseyi kararı olmuştur. 8 Kasım 2002'de alınan ve tüm kararları teyit ederek, yükümlülüklerine uymayan Irak'ı kınayan 1441 sayılı kararsa, bu ülkeye silahsızlanma yükümlülüklerine uyma konusunda son bir şans vermiş ve aksi halde ciddi yaptırımlar uygulanacağına dikkat çekmiştir(Aytoğu,2016,ss.90-91). Savaşın başlamasından sonra Irak lideri Saddam Hüseyin Tikrit yakınlarında yakalanmış ve çıkarıldığı mahkeme sonucu idam edilmiştir. Uluslararası kamuoyu nezdinde ABD tarafından yapılan bu işlem hiçbir zaman onay almamıştır. Çünkü Irak'a girilmesindeki amaç orada kitle imha silahlarının bulunduğu iddiasıydı. Savaş sonuçlandıktan sonra herhangi bir kitle imha silahı ya da kimyasal silah bulunamamış ve asıl amacın bölgede çok fazla miktarda bulunan zengin petrol yataklarından faydalanarak bir tür sömürge haline getirme olduğu anlaşılmıştır. Uluslararası kamuoyunda ve ülkesinde aldığı tepkiler sonucunda Irak'tan bir kısımda olsa çekilmeyi planlamıştır. Irak'ta aldığı büyük askeri kayıpların ardından savaş stratejisinde değişikliklere gidilmiştir. ABD'nin demokratikleşme söylemleri ile girdiği Afganistan ve Irak'ta günümüzde bile iç çatışmalar ve kaos ortamı devam etmekte her gün çatışma haberleri ulusal televizyon kanalları ve gazetelerde gösterilmektedir. Dünyada var olan uluslararası sistemin bir gereği olarak ABD bu sistemi elinde bulundurma çabası içindedir. ABD'nin bu tutumundan dolayı Ortadoğu coğrafyasında uzun süre kaos ortamı hakim olacaktır.

ABD-SURİYE İLİŞKİLERİ

1946 yılına kadar Fransa sömürgesinde kalan Suriye aynı yıl bağımsızlığını kazanmıştır(<https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye#Tarih> adresinden 15.04.2019 tarihinde alınmıştır). Suriye ile ABD arasındaki ilişkiler aynı yıl ABD'nin Şam'da bir konsolosluk açmasıyla başlamış ve 1947 yılında da ABD'nin Suriye'yi bağımsız bir devlet olarak tanımasıyla devam etmiştir. Soğuk savaşın başlamasıyla birlikte ABD SSCB'nin bölgede etkin olmasını engellemek ve müttefiki olan İsrail'in bölgede rahat hareket etmesini kolaylaştırmak için bir takım çabaların içine girmiş ve buda ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.Genel itibariyle bakıldığında Suriye ABD'nin bölge politikalarına karşı çıkmakta ve bu uygulamayı dolaylı yollarla gerekli gördüğü devletlere ve gruplara destek sağlayarak devam ettirmektedir. Örneğin; İran'daki Amerikan rehinelere krizinde İran'a destek çıkan tek ülkedir diyebiliriz. Bölgenin güvenliği için politikalarını sürekli güncelleyen Suriye İran-İrak savaşında İran tarafında bulunmuş aynı zamanda bu dönemde Hamas ve Hizbullah'a olan desteğini devam ettirmiştir.

Bu süreçler devam ederken Suriye, Sovyetlerden hem askeri hem de ekonomik yardımlar almış ve Soğuk Savaşın bitimine kadar Sovyetler, Suriye'nin dış destekçisi olmaya devam etmiştir(<http://politikaakademisi.org/2018/09/25/soguk-savastan-gunumuze-suriye-ile-abd-iliskileri-ve-abdnin-suriyedeki-rolu/> adresinden 15.04.2019 tarihinde alınmıştır). Gelişmeler bu şekilde devam ederken 1979 yılında ABD Suriye'yi "teröre destek veren ülkeler" kategorisi içine almış ve gerilim ortamının devam etmesine neden olmuştur(<http://politikaakademisi.org/2018/09/25/soguk-savastan-gunumuze-suriye-ile-abd-iliskileri-ve-abdnin-suriyedeki-rolu/> adresinden 15.04.2019 tarihinde alınmıştır). İlişkilerin gerilimli bir şekilde devam etmesi ve ardından bölgede gerçekleşen İsrail'in Lübnan'ı işgali ABD ile Suriye arasındaki gerilimin armasına neden olmuştur. Soğuk savaş döneminde ABD ilişkiler tam anlamıyla oturmamış ve gerilimli bir şekilde devam etmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle ve SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Suriye ABD ile ilişkilerine önem vermeye başlamış ve bu kapsamda Irak'a karşı Körfez savaşında oluşturulan koalisyonunda yer almıştır. Bu koalisyonunda yer almasının temel nedeni ise İran'a destek vermesi sonucunda Bekan Vadisindeki üslerinin ABD tarafından tahrip edilmesi ve koalisyonunda yer alarak bu tahribi gidermek istemesidir. İsteddiği sonuca desteği vererek ulaşmıştır. Ancak Soğuk Savaşın birmiş olması ve aradan 10-15 yıl kadar zaman geçmesi ABD'nin Suriye'yi "teröre destek veren ülkeler" listesinden çıkarmasına engel olmamıştır. Suriye ile İsrail arasında başlayan barış müzakereleri ABD'nin arabulucu rolüyle devam etmiştir. ABD'nin arabulucu rolü

üstlenmesindeki temel nedenin Birinci Körfez Savaşında ABD'ye destek verilmesi olarak biliyoruz. Süreç Suriye lideri Hafız Esad'ın ölmesiyle çıkmaza girmiş ve aynı dönemde gerçekleşen müzakerelerde Suriye'nin Golan Tepelerini istemesi üzerine müzakerelerden bir sonuç alınmamıştır. Devam eden barış müzakereleri İntifada olayının ortaya çıkması ve Suriye'nin Filistinli gruplara verdiği destek sonucunda çıkmaz bir hal almaya devam etmiştir. 11 Eylül saldırılarında ABD'ye büyük ölçüde destek verilmiş ve istihbarati bilgiler paylaşılmış olsa da ilişkilerin düzelmesine olanak sağlanmamıştır. 2002 yılında ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in "şer eksenini" olarak İran, Irak ve Kuzey Kore'nin yanı sıra Suriye'yi de saymasının ana gerekçelerinden birisi, Şam rejiminin Hizbullah ve Hamas'a verdiği destek (http://politikaakademisi.org/2018/09/25/soguk-savastan-gunumuze-suriye-ile-abd-iliskileri-ve-abdnin-suriyedeki-rolu adresinden 15.05.2019 tarihinde alınmıştır). ABD'nin Irak işgali sonrasında ortaya çıkan durumdan rahatsız olan ABD'li yöneticiler Suriye'nin Irak'ı desteklediği politikasını savunmuş ve ilişkiler çıkmaz bir durum almaya başlamıştır. Suriye tarafından bu desteğinin verilmesinin temel nedenini ise Irak'tan sonraki hedefin kendilerinin olacağı kanısındır. Anlaşıldığı gibi ABD'nin Irak işgali Suriye ile ilişkileri olumsuz bir boyuta taşımış temel kaygının ise bölge güvenliği olduğu anlaşılmıştır. ABD Senatosu'nda kabul gören "Suriye Yüklülük Yasası" (*Syria Accountability Act*), Amerikan şirketlerinin Suriye'deki tüm yatırımlarını durdurması, Suriye'nin ABD'deki tüm malvarlıklarının dondurulması, ilaç ve gıda ürünleri hariç Suriye'ye yapılan ihracatın durdurulması, diplomatik ilişkilerin minimum düzeye indirilmesi gibi son derece katı yaptırımlar içermiştir (Landis, 2010). ABD izlediği bu politikanın telem etkeni olarak teröre destek sağlanmasının bitirilmek olduğunu söylemiştir.

Tüm bu olumsuzlukların akabinde 2008 yılında ABD'de başkan seçilen Obama'nın girişimleriyle birlikte müzakere görüşmelerine tekrar başlanmıştır. 2005 yılında Hariri suikastinden sonra geri çekilen büyükelçi yerine yeni birinin aday gösterilmesi ilişkilerin normalleşme çabalarının içine girdiğinin bir göstergesidir. Bölge aktif rol almak isteyen ABD'nin temel şartı ise müttefiki olan İsrail ile ilişkilerin iyi olmasını istemesidir. Ancak Tunus'ta başlayan Arap Baharı olayının ardından gösterilerin çevre ülkelerden Suriye'ye de sıçraması ilişkilerin tekrar bozulmasına neden olmuştur. Esad yönetimin sıkı tavrı ve olayların beklenenden daha hızlı gerçekleşmesi ilişkilerinde durağanlaşmasına neden olmuştur. Suriye iç savaşının başlamasıyla birlikte ABD kendi söylemiyle "demokrasi taraflı ılımlı muhaliflere" silah sevkiyatı başlatmış. Daha sonra bu yardımı kesmiş ve kendisine yakın hissettiği terör örgütü olan PYD/YPG'ye yardımlarını yapmıştır. Irak'ta kaybettiği askerlerin sonrasında savaşlara bizzat kendi değil de aracı aracılığıyla girmek isteyen ABD bunu PYD/YPG

aracılığıyla yapmış ve olası asker kayıplarından kurtulmuştur. Bu sayede ABD, Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)'i bitirmek bahanesiyle terör örgütlerine bir koridor açmıştır. Esad yönetiminin bunları görmesi ve karşı çıkması hiçbir olguyu değiştirmemiş ve ABD'nin yaptığı yardımlar giderek artmıştır. Son zamanlarda ise 4000 tır silah yardımı yaptığı uluslararası kamuoyunda da tepkiyle karşılanmıştır.

Anlaşılaçağı üzere ABD'nin Ortadoğı'daki temel amacının buradaki enerji kaynaklarını ele geçirme ve bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda dizayn etme doğrultusunda, çıkan Arap isyanları ve sonrasında Suriye'de neden aktif rol oynadığı kolaylıkla anlaşılabilir bir durumdur. Dolayısıyla gizli servisler ve çeşitli STK'lar aracılığıyla merkezi otoriteyi yıpratmak esaslı ortaya kona savaşlar bölgede tansiyonu düşürmemiş ve daha da armasına neden olmuştur(<http://politikaakademisi.org/2018/09/25/soguk-savastan-gunumuze-suriye-ile-abd-iliskileri-ve-abdnin-suriyedeki-rolu/> adresinden 15.04.2019 tarihinde alınmıştır).

AMERİKA'NIN BÖLGE KÜRTLERİNE YÖNELİK POLİTİKALARI

Asırlar boyunca İngiltere ve Fransa'nın sömürgesi olarak kalan bölge İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte Amerika'ya kalmıştır. İngiltere'nin Ortadoğı'daki mirasını devralan ABD'nin Kürtlere ilgisi kimi zaman SSCB/Rusya ile çekişmesinin bir yansıması, kimi zaman da bölge ülkelerine yönelik politikaların bir parçası oldu (<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/amerikanin-kurt-politikasi-bir-varmis-bir-yokmus> adresinden 17.04.2018 tarihinde alınmıştır). Amerika'nın Kürtler ile tanışması Doğı Anadolu bölgesinde açtığı yatılı misyonerlik okullarına kadar uzansa da, ABD bu dönemde bölge ile herhangi bir bağlantısının olmaması ve bu dönemde dış politika da izlediğı yalnızlık politikasının bir gereğı olarak bölgede aktif rol oynamamıştır. Ancak 2.Dünya Savaşının ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından bölgede etkin olmak isteyen 2 devlet bulunmaktaydı. ABD ve SSCB bu dönemde bölgede etkin trol almak istedi. Bölgede etkin olunmak istenmesindeki temel amacın aslında petrol rezervlerine sahip olunmak istendiğı açıkça anlaşılmalıdır. Bu amaçlara ulaşmanın temelinde ise bölge coğrafyasına iyi hakim olma ya da bölgedeki etnik gruplardan faydalanmak gelmektedir. Bugün Türkiye de dâhil olmak üzere Ortadoğı coğrafyasında yaklaşık olarak 30 milyonluk bir Kürt nüfusu yaşamaktadır. İran'da 8.1 milyon (toplam İran nüfusuna göre), Irak'ta 5.5 milyon (toplam Irak nüfusuna göre 0.5), Suriye'de 1.7 milyon (toplam Suriye nüfusuna göre %9.7) ve Türkiye'de 14.7 milyon (toplam Türkiye nüfusuna göre 8) Kürt nüfusu bulunmaktadır (<https://www.nerinaazad.org/news/regions/middleeast/ortadogu-cografyasinda-kac-milyon-kurt-var>).

Bölgede oldukça fazla nüfusa sahip olan kürtler bu bakımdan oldukça etkili olacaktır görüşüyle birlikte bölgede Kürt politikalarına önem verilmeye başlanmıştır. Bölgede nüfus olarak yoğun olan Kürtlerden faydalanmak isteyen tek ABD değildi. PKK terör örgütü bölge yapısı gereğince kendisini Kürt halkının temsilcisi olarak tanımış ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı ülkeler olan Türkiye, İran, Irak ve Suriye’de faaliyet göstermeye başlamıştır. Suriye’de başlayan iç savaş ABD’nin bölgede etkinliği arttırması için önem arz etmekteydi ve ABD’ye yeni imkânlar sunmaktaydı. PKK’nın Suriye kolunu oluşturan PYD, Şam yönetimi ve onun destekçileri olan Rusya ve İran ile iyi ilişkiler geliştirmesi PYD’nin bölgede Kürtlerin tek temsilcisi haline gelmesini sağlamıştır. Suriye’de nüfus olarak Kobani, Tel Abyad ve Cerablus bölgesinde etkin olan kürtlerin yaşadığı bu bölgelerde Suriye iç savaşının başlamasıyla birlikte PYD etkin olarak kullanmaya başlamış ve ele geçirmiştir. IŞİD bahanesiyle bölgeye müdahale eden ABD bölgedeki Kürtlere desteğini sağlamış ve uluslararası platformlarda da bunu dile getirmiştir. Suriye iç savaş ile başlayan pastadan pay alma yarışı hızla devam etmiş ve ABD’nin bölgede Kürt unsurlara destek vermesiyle içinden çıkılmaz bir boyut kazanmaya başlamıştır.2019 yılına gelinmiş olmasıyla birlikte bölgede ki sorunlar halen devam etmektedir. Bunun tek nedeninin ise ABD bölgede etkin olan ve devamlı olarak da uluslararası arenada dile getirdiği İran’ın kimyasal silah üretimi ve bölgede etkin faaliyet gösterme çabalarını kırmak olduğu bilinmektedir. Soğuk savaş döneminden sonra boşluğu dolduran ABD kendisinden başka bölge coğrafyasında etkin bir rol oynamak isteyen devletlere karşı çıkmıştır. Bunun temel örneğini ise Suriye iç savaşındaki müdahalesinden anlamaktayız. Bölgede bu kadar etkin olmasındaki diğer bir faktör olarak ise; bölgedeki bazı grupların özellikle Kürtlerin bağımsızlık istemesi ve yeni bir yaşam alanı kurmak istemeleri olmuştur. Bu ayrılıkçı yapıdan faydalanmak isteyen ABD Irak Savaşında olduğu gibi buradan da istediğini almış ve almaya da devam edecektir.

SONUÇ

Toplumsal yaşamın gerektirdiği bir olgu olarak ortaya çıkan savaş olgusu insanlık tarihinin değişmez gerçeklerinden biri olmuştur. Özellikle uluslararası arenada etkin olmak isteyen devletler bu olguya daha da bağlı kalmayı tercih etmişlerdir. Gerek Soğuk Savaş dönemi gerekse şimdi yaşadığımız dönemde en çok savaş olgusu ile karşılaştığımız yer Ortadoğu’dur. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde aktör olmak isteyen birçok devlet ortaya çıkmış ancak bu çekişmeden galip çıkan Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Bu olaydan sonra uluslararası politikada adımlar atılmak istenmiş fakat bir türlü faaliyete geçilememiş ve 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi bu ortamda ABD’nin daha da güçlü bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuş bu politikalarını da Ortadoğu üzerinde uygulama şansı

bulmuştur. Irak ve Afganistan savaşından sonra büyük tepkiler çekmiş ve Suriye savaşında bu tepkilerden kaçınmak adına bir takım faaliyetler yürütmüştür. Özellikle Suriye savaşında PKK terör örgütünün yan kolu olan PYD/YPG terör örgütüne destek verilmesi içinde bulunulan ortamın değişmekte olduğunun göstergesi olmuştur. İçinde bulunduğumuz Ortadoğu coğrafyası yüzyıllar boyunca birçok savaşa ev sahipliği yapmış ve bundan zararlı çıkan hep buradaki devletler olmuştur. Bu bölgede sıklıkla savaş olmasının nedenini ise bölge coğrafyasında yer alan doğal zenginliklere bağlamalıyız. İnsan oğlu'nun ihtiyacı olan petrol ve diğer kaynaklar her zaman savaş olgusunun var olduğunu hatırlatmaktadır.

KAYNAKÇA

Aytoğu, Ç. (2016). BM güvenlik konseyi kararları doğrultusunda insani müdahale. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Doğan, F. (2017). 11 eylül olayları sonrası ABD Afganistan ilişkileri: İstiladan işbirliğine. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 61-62

Landis, J. (2010). The US- Syria relationship: A few questions, *Middle East Policy*, 17(3), 64-73.

Önal, H. (2010). ABD'nin Afganistan politikasının açmazları: Bölgesel bir analiz, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 6(24), 45-46

Ulugay Taylan, M (20 Ekim 2016). Abd'nin Ortadoğu'su 8 Nisan 2019 tarihinde <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/179677-kuveyt-in-iskali-ve-korfez-savasi> erişildi.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Haydut_devlet (E.T. 8 Nisan 2019).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye#Tarih> (E.T.15.04.2019).

<http://politikaakademisi.org/2018/09/25/soguk-savastan-gunumuze-suriye-ile-abd-iliskileri-ve-abdnin-suriyedeki-rolu/> (E.T. 15.04.2019).

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/amerikanin-kurt-politikasi-bir-varmis-bir-yokmus> (E.T. 17.04.2019).

<https://www.nerinaazad.org/news/regions/middleeast/ortadoğu-cografyasında-kac-milyon-kurt-var> (E.T. 18.04.2019).

ARAP BAHARI'NIN TÜRKİYE İLE ORTADOĞU DEVLETLERİ ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLERE ETKİSİ

Fatih Musab YILMAZ¹

Araştırma Makalesi

Gönderi: 19.03.2020

Kabul: 20.03.2020

Atıf Bilgisi:

Yılmaz, F. M. (2020). Arap baharının Türkiye ile Ortadoğu devletleri arasındaki ekonomik ilişkilere etkisi, *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 10-36.

ÖZ

Türkiye'nin yakın coğrafyasında meydana gelen olaylar ve gelişmeler Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. Özellikle ticari ilişkilerin çok yoğun olduğu ülkelerdeki karışıklıklar, Türkiye'yi de ticari ilişkilerde sekteye uğratmıştır. Türkiye, geleceğini Avrupa'da görmektedir. Ancak Türkiye, coğrafi yakınlığı bakımından Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerden kayıtsız kalmaz. 2010 yılında domino etkisiyle birçok Arap ülkesinde meydana gelen protesto ve toplumsal hareket, Arap Baharı olarak adlandırılmaktadır. Arap Baharı'nın hem Baharı yaşayan hem de çevre ülkelerde ekonomik, siyasi ve sosyal etkileri olmuştur. Arap Baharının yaşandığı ülkeler ile yakın ilişkisi olan Türkiye'de bu süreçten ekonomik anlamda etkilenmiştir. Çalışmada, Arap Baharı sürecinde Arap Baharını yaşayan ülkelere Mısır, Libya, Tunus ve Suriye'nin Türkiye ile olan ticari ilişkilerini ve sürecin Türk ekonomisine etkileri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Göç, Ekonomik Etki

ARAB SPRING EFFECT OF ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND MIDDLE EASTERN STATES

ABSTRACT

Events occurring in Turkey's near abroad and has influenced developments closely in Turkey. Especially in countries where the confusion in trade relations are very intense, Turkey has also interfere in trade relations. Turkey sees its future in Europe. However, Turkey can not remain indifferent to the developments experienced in the Middle East in terms of geographical proximity. The protest and social movement that took place in many Arab countries with the domino effect in 2010 is called the Arab Spring. The Arab Spring has had economic, political and social effects in both the occurred and surrounding countries. Close relations with these countries, result of that Turkey has a has been affected in economic terms In this study, the process of the Arab Spring countries in the Arab Spring in Egypt, Libya, Tunisia and Syria's trade relations with Turkey, and the process will be analyzed their effects on the Turkish economy.

Key Words : Arab Spring, Migration, Economic Impact

¹ Mali Hizmetler Uzmanı, fmyilmaz@ahievran.edu.tr, ORCID:

GİRİŞ

Arap Baharının yaşandığı ülkelerdeki insanlar ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda sıkıntı yaşamaktaydılar. O ülkelerdeki insanlar da diğer batılı ülkelerdeki insanlar gibi refah düzeyine ulaşmış, şatafatlı bir hayattan ziyade mütevazı bir hayat yaşayan liderleri olmasını istiyorlardı. Aynı zamanda yöneticilerinin işkence ve zulüm ile yönetimlerinden bıkmışlardı. Arap Baharı olumlu beklenti ve umutlarla gelmişti. Bahar, birçok Arap dünyasında dalga dalga yayıldı. Halk ve yöneticilerinin mücadelesinin yanında bir de uluslararası güçler de bu mücadelede yerini alınca beklenti ve umutlar birçok ülkede gerçekleşmedi. Çünkü uluslararası güçlerin menfaatleri söz konusu olduğunda insanlık rafa kaldırılır.

Türkiye'nin yakın coğrafyasında meydana gelen olaylar ve gelişmeler Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. Özellikle ticari ilişkilerin çok yoğun olduğu ülkelerdeki karışıklıklar, Türkiye'yi de ticari ilişkilerde sekteye uğratmıştır. Bu çalışmada da Arap Baharı sürecinde Arap Baharını yaşamış bazı devletlerin Türkiye ile olan ekonomik ilişkileri incelenecektir.

ORTADOĞU NERESİDİR VE HANGİ ÜLKELERİ KAPSAR?

Ortadoğu, batıda Fas'tan başlayarak doğuda Afganistan ve Pakistan'a, kuzeyde Türkiye'den başlayarak güneyde Habeşistan'a kadar uzanan coğrafyada yer alan ülkeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla Ortadoğu denilen bölgede yer alan ülkeleri şöyle sıralayabiliriz: Mısır, Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan, Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye, S. Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Umman, Yemen ve Körfez ülkeleri (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009: 194-196).

Türkiye, geleceğini Avrupa'da görmektedir. Ancak Türkiye, coğrafi yakınlığı bakımından Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerden kayıtsız kalmaz. Bölgede yaşanan iyi ya da kötü gelişmelerden Türkiye'de iyi ya da kötü etkilenecektir. Ortadoğu'da barışın olması Türkiye'yi olumlu anlamda etkileyecektir. Dolayısıyla da bölgede barışın olması Türkiye için bir zorunluluktur. Hatta dünya barışının devamı için Ortadoğu'da barışın sağlanması bütün devletlerin menfaatindedir (Kürkçüoğlu, 197).

ARAP BAHARI

Arap Baharı, Ortadoğu ülkelerinin halkları tarafından Aralık 2010'da başlayan, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde rejim, yönetim, yönetici değişimleri başta olmak üzere değişikliklere, ülke çapında protestolara, kamu alanlarının işgaline, devlet ve polis binalarının yakılmasına, hapisane baskınlarına, revizyonlara ve yenilenmelere yol açan, protesto, ayaklanma, kalkışma, devrim, başkaldırı ve daha birçok adlandırmayla söz edilen Arap halk hareketleridir.

Protestolar, Arap dünyasında başta gelen işsizlik, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğü, usulsüzlükler ve kötü yaşam koşulları gibi pek çok sorun sonucunda önce Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlamıştır. Ardından benzer sorunlar yaşayan ülkelerde domino etkisi göstererek yayılmıştır (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 149).

Tunuslu Muhammed Buazizi, 26 yaşında genç bir mühendisti. Sokaklarda meyve-sebze satıyordu. 17 Aralık 2010 tarihinde polis, Buazizi'nin tezgahına el koymak istedi. Polisten dayak yedi. Kendisine yapılanı hazmedemedi. Aynı günün akşamı sokak ortasında üzerine benzin dökerek kendini ateşe verdi. Birkaç gün sonra işsiz bir kişi "sefalete, işsizliğe hayır" diyerek elektrik direğinde elektrik kablolarını tutarak hayatına son verdi. Bu gençlerin yakmış oldukları isyan ateşi birkaç günde bütün Tunus'a birkaç haftada Mısır, Bahreyn, Yemen, Libya ve Suriye'ye ulaştı. Eylemlerin nedenleri arasında ekonomik sıkıntılar olsa da kalabalıkların öfkesi ilk kez ülkeleri yöneten otoriter rejimlere yönelmişti (Demirtaş, 2014:13).

ARAP BAHARI NEDEN ORTAYA ÇIKTI?

Arap Baharını tetikleyen bazı faktörleri kısaca şöyle sıralayabiliriz (Gözen, 2011: 6-8).

Birincisi, Ortadoğu'da yaklaşık yüz yıldır devam eden diktatör ve otoriter devlet yapılarına tepki olarak oluşan toplumsal rahatsızlıklar ve baskıcı rejimler yerine demokratik hükümetler kurulması talebidir.

İkincisi, ülkedeki ekonomik eşitsizliklerin ortaya çıkardığı sorunlardır. İşsizlik, yoksulluk, yoksunluk, gelir adaletsizliği ve sömürü gibi sorunlar, halkların yaşam standartlarını zayıflattı. Buna bir de son yıllarda artan uluslararası mali ve ekonomik krizin yansımaları ve devlet yöneticilerinin veya yakınlarının yaptığı lüks ve savurgan harcamalar eklenince, halkın isyanı daha da büyüdü.

Üçüncüsü, küreselleşme. Küreselleşme ulus-devlet yapılarını ve diktatörlükleri etkisi altına alarak değişime zorlamıştır. İnsanlar küreselleşme vasıtasıyla kendi yaşama standartları ile gelişmiş ülkelerdeki yaşama standartları arasındaki farkı daha çok görebilmişler ve karşılaştırma yapmışlardır. Medya ve diğer bilişim araçları, insanların demokrasi, siyasi katılım ve diğer hak ve özgürlükler konusundaki bilgi ve duyarlılığını artırmıştır.

Arap dünyasında ayaklanmalara neden olan bazı faktörler şunlardır: (Kışlakçı, 2013: 94-114)

- Liderlerin söylem ile eylem arasındaki uçurum,
- Bazı bölgelerin sorunlarının görmezden gelinmesi,
- Gençlerin siyasetten uzak tutulması,

- Liderlerin ömür boyu iktidarda kalma mücadelesi,
- Reformların geciktirilmesi,
- Babadan oğula intikal eden iktidarlar,
- Seçimlerde adaletin olmayışı,
- Muhalefet ile mücadele,
- Gösterilere sert müdahalede bulunulması,
- İş adamlarının siyasette etkin olması,
- İşsizlik,
- Toplumsal haksızlık,
- Rüşvetin yaygınlaşması,
- İdari ve ekonomik yolsuzluklar,
- Orta tabakanın zayıflaması,
- İşkence ve zulmün artması,
- Sosyal adaletin yokluğu,
- Medya ve iletişim düzeyinde devrim,
- Uluslararası sivil toplum örgütlerinin rolü,
- Irak ve Filistin’de ki işgalin sertleşmesi.

Ortadoğu uzun zamandır otoriter rejimlerle yönetilmektedir. Tunus’ta Zeynel Abidin Bin Ali yirmi dört senedir, Mısır’da Hüsnü Mübarek otuz senedir, Suriye’de ise Esad ailesi 1971 yılından beri ülkeleri yönetmektedirler (Demirtaş, 2014: 15). Arap isyanları, geniş halk topluluğunun siyasete ortak olma taleplerinin daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde ısrarlı ve büyük bir kararlılıkla dile getirilmesinin ifadesidir (Demirtaş, 2014: 175). Arap dünyasında yapılan haksızlıklar, zulümler öyle bir noktaya ulaştı ki halk için öfke patlaması kaçınılmaz hale geldi. Arap Baharıyla birlikte halk sadece diktatörleri devirmekle kalmadı aynı zamanda haksızlıklara zulümlere susmamayı ve korkmamayı öğrendi ve korku duvarı yıkılmış oldu (Şulul, 2015: 126).

Arap Baharının yaşandığı ülkelerde yaşanan iç savaş hali, kaos ve merkezi hükümetlerin etkisini yitirmesi ile bu ülkelerde güvenlik sorunlarının artmasına neden olmuştur. Merkezi hükümetlerin olmaması güç boşluğu ortaya çıkarmıştır. Artan güvenlik sorunları ise öncelikle yasa dışı terör örgütlerinin faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Güvenlik sorununa paralel olarak ortaya çıkan ülkedeki ekonomik sistemin zarar görmesi nedeniyle insanların göç etmesine sebep olmuştur (Ünal, 2017: 152).

Türkiye, Ortadoğu'da bir siyasal reformun olması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu değişimin dışarıdan müdahalelerle değil her devletin kendi imkanları ile değişmesini istemiştir. Buna örnek olarak da ekonomiyi söyleyebiliriz. Bölge içi ticaretin gelişmesi Türkiye'nin önceliği olmuştur. Bölge ekonomisinin gelişmesi, hem bölgenin ekonomisini canlandıracağı gibi hem de bölgenin o beklediği siyasal reformlarında kendiliğinden değişeceğine inanılmaktadır (Sinkaya, 2011: 95).

Türkiye, Ortadoğu ile coğrafi bakımdan iç içedir. Bu yakınlık sadece coğrafi anlamda değil başka sebeplerden ötürü de bir yakınlık mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır: İslam ve Müslüman kimliği, Türk Dış Politikasında önemli bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Önceki yıllarda batı kimliğine sahip olan Türk Dış Politikasında ki bu değişim Ortadoğu ülkelerinde de kabul görmüştür. Ayrıca güvenlik merkezli bir anlayıştan ekonomi temelli dış siyaset politikası yürütülmesi de önemli bir etken olmuştur. ABD'nin Irak işgali sonucu oluşan batıya karşı olan olumsuz hava, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkisini olumlu yönde artırmıştır (Sinkaya, 2011: 96-97).

ARAP BAHARI'NIN ETKİLEDİĞİ BAZI ÜLKELER

Tunus

Hiç kimse, Tunus'ta başlayan protesto hareketlerinin, hükümeti devireceğini tahmin etmemiştir. "2005 Enformasyon Toplumu Zirvesi" esnasında kitlesel gösteriler gibi siyasi protestolar oldu.2008 yılında ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan gösteriler yapıldı. En son protesto dalgası, 17 Aralık 2010 tarihinde olmuştur. Protestolar, Aralık sonu itibariyle tüm ülkeye yayıldı. Ekonomik sıkıntılardan dolayı insanlar sokaklarda protestolarını yaptılar. Hükümet, protestoların başlarında protestolara güvenlik yaklaşımıyla cevap verdiği için 30 kişi öldü. Protestolar, sosyal medya yoluyla ülke genelinde yayılmasına neden oldu. Zeynel Abidin Bin Ali, demokratikleşme sözü verse de Tunus ordusunun zorlamasıyla 14 Ocak 2011 tarihinde ülkeyi terk etmek zorunda kaldı (Kışlakçı, 2013: 134-135).

Mısır

Halkın büyük bir kısmı fakirken devlet başkanı Mübarek'in ailesi, ordu, işadamları ve bürokratlar zengindi. Muhalefete, özgür basına hoşgörü gösterilmiyordu. Çiftçiler zor durumdaydı. Kısa sürede sosyal medyanın etkisiyle de halk sokaklara döküldü. Mübarek güvenlik tedbirleri alarak sorunları çözmeye çalıştı. Gösterilerin akıbetini ordu ve ABD belirlemiştir. Ordu, halka güç kullanmamıştır. ABD de ordunun halka güç kullanmasını istememiştir (Efegil, 2013: 15-16).

Halk gösterileri neticesinde 1981 yılından beri iktidarda bulunan Hüsnü Mübarek görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Bu gösteriler sırasında Hüsnü Mübarek ordunun ve ABD'nin desteğini alamamıştır. Mübarek'in istifasından sonra, uzun yıllar siyasi yaşamdan dışlanan Müslüman Kardeşler, 11 Şubat 2011'de yapılan parlamento seçimlerinde galip geldikleri gibi Haziran 2012'de yapılan başkanlık seçimlerini de kazanmış ve Muhammed Mursi devlet başkanı seçilmiştir. Türkiye ile Mursi yönetimi arasında da yakın ilişkiler kurulmuş, iki ülke arasında üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiş ve işbirliği olanakları arttırılmaya çalışılmıştır. Artan olaylar ve genel taleplerin karşılanmaması sonucunda Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı Abdulfettah El Sisi'nin öncülüğünde Mısır ordusu 3 Temmuz 2013'te gerçekleştirdiği darbe ile iktidarı ele geçirmiştir. Müslüman kardeşler zamanında Türkiye-Mısır ilişkileri iyi iken Sisi zamanında iki ülke arasındaki ilişkiler kötüye gitmiştir (Yılmaz Şahin ve Ataş, 2019: 458-460).

Suriye

Çok değil 2009 yılında Türkiye-Suriye arasında yüksek düzeyli stratejik işbirliği konsey toplantıları düzenlenmiştir. İki devletin üst düzey yetkilileri birbirlerine “*kardeş*” diye hitap etmişlerdir. Ancak bölgeyi saran Arap Baharı, Suriye'yi de etkilemiştir. Suriye'de de halk yönetime karşı gösteri düzenlemiş ve devlet yönetiminin halka karşı güç kullanmaya başlaması ayaklanmalara yol açmış ve bu durum nihayetinde ülkede iç savaşa dönüşmüştür. Bütün bu gelişmeler can güvenliği korkusu yasayan yüz binlerce Suriyeliyi basta Türkiye olmak üzere diğer komsu ülkelere kitleler halinde sığınmak zorunda bırakmıştır. Bu durum Suriye'deki sorunların Türkiye'ye birer yansıması olarak kendisini göstermiştir. Herhangi bir ülkeye bu denli çok miktarda sığınmacının gelmesinin o ülke için önemli güvenlik, ekonomik ve siyasi sorunlar doğuracağı açıktır. Dolayısıyla göç süreci uzadıkça da sığınmacıların o ülkeye getirdiği maliyetler de artmaktadır (Canyurt, 2015: 128).

Hafız Esad, 1970-2000 yılları arasında Suriye'de otoriter bir yönetim anlayışı ile ülkeyi yönetti. Bu dönemde muhalefete izin verilmeyerek ordu ve istihbarata dayalı bir baskıcı yönetim uygulanmıştır. Muhalefetin karşı gelmesi durumunda ise Hama olaylarında olduğu gibi ciddi katliamlar yaşanmıştır. Hafız Esad'dan sonra yerine geçen oğlu Beşar Esad'da muhalefete baskı yapmıştır. Mevcut rejime biriken tepki sonucunda oluşan toplu gösteriler, dış güçlerin müdahalesiyle uluslararası bir boyut kazandı. Ayrıca Suriye ordusuna karşı kurulan Özgür Suriye Ordusu da Suriye'de iç savaşa giden süreci hızlandırdı. Suriye ordusunun, muhalif güçlerin, terör örgütlerin ve yabancı güçlerin mücadelelerine sahne olan Suriye'nin geleceği belirsiz görünmektedir (Yılmaz Şahin, 2017: 109-116).

Türkiye, Suriye politikasında yanılmıştır. Diğer Arap ülkelerinde halk mevcut rejime ayaklanmışlardır. Türkiye'nin Suriye'de halkın rejime karşı ayaklanacağı ve rejim değişikliği beklentisi gerçekleşmemiştir. Suriye'de rejim değişmemiş, Suriye halkı baskı, fakirlik ve sefaletle karşı karşıya kalmıştır. Arap Baharı, Suriye'de rejimi yıkamamıştır. Sonu gelmeyecek iç savaş ve kaosun kapıları açılmıştır (Sambur, 2016: 221). Suriye; sosyal, siyasal ve kültürel olarak kompleks bir yapıda ülkedir. Suriye'de halk, Esad yönetiminden bıkmış ve usanmış bir haldedir. Esad yönetiminden kurtulmaya çalışan halk birbirleriyle savaşmaya başlamışlardır. Araplar, Kürtler, Türkmenler, Nusayriler, Sünniler ve diğer etnik ve diğer gruplar birbirleriyle çatışmaktadırlar. Ayrıca bunlara ilaveten ABD, Rusya, Çin, İran ve İngiltere başta olmak üzere birçok uluslararası güç, Suriye'de taraf konumdadır. Bugün Suriye'de olan özgürlük mücadelesinden ziyade emperyalist paylaşım ve yağma savaşına dönüşmüştür (Sambur, 2016: 229-230). Şu var ki gelişmiş devletler, demokratik siyaset kanallarını açık tutarak etnik sorunları “çevreleme” konusunda, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere göre daha kabiliyetli olabilmektedirler (Bayram, Toker ve Özdemir, 2016:12).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 06 Şubat 2011 tarihinde Başkan Esad'la uzun bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı, Esad'a uzun uzadıya reform ve demokrasi telkinlerinde bulunmuştur. Ayrıca 2011 yılının mart, nisan ve ağustos aylarında Türk yetkililer Suriye'ye gidip demokratik reformlarla ilgili Esad'la görüşmeler yapmışlardır. Esad'a göre Türk yetkililer samimi değildi yine Esad'a göre Türk yetkililer Esad'dan bir tek şey istiyorlardı: “İktidarını Müslüman Kardeşler'le paylaş.” (Mahalli,2017:135-136)

Libya

Kaddafi, aşağıda yer alan hataları yaparak 42 yıllık iktidarı kaybetti (Erdurmaz, 2012: 21-22).

- 1969 Yılından beri Ülkeyi tek başına yönetmesi,
- Kendisine rakip olacak kurumları kapatması,
- Muhalefeti bir şekilde susturup, sivil toplum örgütlerini kapatması,
- Yakınlarını diğer kişilerden ayrıcalıklı olarak yönetimde iyi yerlere getirmesi,
- Özellikle doğu bölgesindeki halkın fakir olması.

Kaddafi'nin yaptığı hatalarına aşağıda yer alan hataları da ekleyebiliriz (Kışlakçı, 2013: 200).

- Yönetime kendi çevresini aldı. Başka grup veya çevreyi yönetime dahil etmedi.
- Petrol ve doğalgaz gelirlerini halka dağıtmayıp kendi gelirlerine dahil etmiştir.
- Kendi zenginleşirken halk zamanla fakirleşti.

Kaddafi bir askeri darbeye 1969 yılında Kralı devirdi ve iktidarı ele geçirdi. Ordunun gücü ülkenin tamamının güvenliğini sağlayacak kadar değil, Kaddafi ve ailesinin güvenliğini sağlayacak kadardır (Erdurmaz, 2012: 16).

Petrol ihracatı ile Libya, Dünya sıralamasında 6.sıradadır (Erdurmaz, 2012: 5).

Kaddafi petrolü millileştirerek gelirin Libya’da kalmasını sağlamıştır. Böylece gelir artmıştır. Halk zenginleşti.2010 yılında kişi başına gelir 14 bin ABD dolarıdır (Erdurmaz, 2012: 18-19).

Kaddafi’nin ülkesindeki petrolü millileştirmesi, ABD ve Batı’nın Libya’da ki petrolü kontrol imkânını ellerinden aldı. Bu yüzden ABD ve Batı, çıkarları gereği Kaddafi’nin arkasında durmadı (Erdurmaz, 2012: 133).

Libya’da Kaddafi döneminin rejimin ideolojisinin önemli bir işareti ve noktası olan *Zawara Beyanı* ve Kaddafi’nin bu ideolojiyi netleştirdiği, adeta uygulama alanlarını ve esaslarını ortaya koyduğu *Yeşil Kitapta*, Kaddafi ülkeyi yönetim şeklini anlatmaya çalışmıştır (Doğan ve Durgun: 2012: 66).

2008 yılında yapılan Arap birliği toplantısında ”Saddam’ı kastederek bize de sıra gelecektir.” diyerek başına gelecekleri 3 yıl öncesinden görmüştür. Ancak bu öngörü kendisini hazin sondan kurtaramamıştır. Ayrıca toplantıda yaptığı bu konuşma, toplantıda yer alan Arap liderlerini güldürmüştür (Erdurmaz, 2012: 131).

Libya, “istihbarat cumhuriyeti” olarak anılmıştır. O kadar ki Libya’da her üç kişiden biri istihbaratçıydı. İstihbarat birimlerini, Kaddafi’nin ailesi ve yakınları yönetiyordu. Bu istihbarat birimleri, halka kan kusturuyordu. İstihbarat birimleri, muhaliflerin korkulu rüyası haline gelmiştir. Bu birimler, halka sayısız katliam ve işkence yapmışlardır (Kışlakçı, 2013: 88-89).

Kaddafi’nin korumaları genç ve yabancı kadınlardan oluşuyordu. Çünkü halkına güvenmiyordu. Her zaman saldırıya uğrama korkusuyla yaşadı. Yıllarca bu korkuyla yaşayan Kaddafi, korkusu gerçekleşmesin diye istihbarat birimleri aracılığıyla kendisine muhalifleri acımasızca öldürdü. Ancak Kaddafi’nin bu korkusu, tarihin belli bir vaktinde gerçekleşti (Kışlakçı, 2013:90). 1969 yılında Libya ‘da ABD üssünde darbe planları yapan Kaddafi, 2011 yılında yine ABD bombalarına hedef oluyordu. 1969 yılında yönetimi ele aldığında Kaddafi’ye CIA ajanı diyen kişiler bile olmuştur (Kışlakçı, 2013: 193). Batı, İslamcılar iktidarları ele geçirmesin diye soğuk savaş kalıntısı Arap liderlerini sübvansiyonlarla destekledi. Ama değişim isteği tabandan güçlü bir şekilde gelmiştir (Kışlakçı, 2013: 198).

Kaddafi, muhalifleri öldürüp cesetlerini elektrik direklerinde asılı tutarak halkı sindirmişti. Batı bu acımasız olayları görmezden geldi (Kışlakçı, 2013: 198-199). Kaddafi'nin o kadar çok parası vardı ki "Kaddafi Anonim Şirketi" denmiştir (Kışlakçı, 2013: 199). Batı bankalarında Kaddafi'nin 150 milyar dolar olduğu tespit edilmiştir (Erdurmaz, 2012: 138). Kaddafi, "ben devlet başkanı değilim" safatasını yutmamıştır. Halk, "devlet başkanı değilsen neden petrol ve doğalgaz gelirlerini cebe indiriyorsun" diye sormuştur (Kışlakçı, 2013: 201).

Kaddafi başlangıçta ülkesinin refahı için çalışan bir lider iken gittikçe despotik bir yönetici olmuştur (Erdurmaz, 2012: 133). Kaddafi, ordunun bir gün kendisini indireceği korkusuyla orduyu modernize etmedi (Erdurmaz, 2012: 188).

Tunus ve Mısır'da olan ayaklanmalarda ordu halka silah açmamıştı. Libya'da olan protestolarda ordu, halka vahşice ateş etti ve birçok insan öldü (Erdurmaz, 2012: 189). Halk hareketine ABD, Fransa ve NATO destek vermeseydi Kaddafi kontrolü sağlardı. Halk hareketine destek veren ülkelerin Libya'da bulunan petrole ihtiyaçları vardı (Erdurmaz, 2012: 176). Ekonomide aşiret bağlarının çok belirleyici olması ve bu çerçevede Kaddafi aşiretinin karar alma mekanizmasında önemli bir rol oynaması, halk arasında ciddi bir rahatsızlık kaynağı olmuştur. Bu yüzden Libya'da yönetim karşıtı ayaklanmanın bir boyutunu da yaygın yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlik oluşturmaktaydı. Nitekim, Uluslararası Yolsuzluk Algılama Endeksi'nin 2009 raporunda Libya, 180 ülke içerisinde 130. sırada yer almıştır (Yılmaz, 2012: 9).

Batıya göre İslamcılar; gerici, yobaz, irrasyonel, cinsiyetçi, şiddet taraftarı, ilkel, agresif, terörü destekleyici, tehlikeli ve Batı medeniyeti ile çatışandır. Batının İslamı veya İslamcılarını böyle tanımlaması, Batıda Arap toplumlarının liderlerinin İslamcı olması istenmemiştir. Çünkü batı karşıtı, terör yanlısı İslamcı Arap liderleriyle işbirliği yapmaktansa despotik Arap liderleri ile işbirliği yapmayı tercih etmişlerdir (Çakı, 2011: 128). Arap Baharında sadece Libya'ya, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin onayı ile uluslararası müdahalede bulunulmuştur. Bunun bazı nedenleri ise şunlardır: Kaddafi'nin batı dünyasında sempati duyulmayan kişiliği, Libya'ya Müslüman üsler kullanılmadan askeri müdahale de bulunma olanağı ve Libya'nın petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından zengin bir ülke olması nedenlerinden dolayı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 18 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı kararına istinaden askeri müdahalede bulunulmuştur (Tuygan, 2011: 155).

Uluslararası güçler, Birleşmiş Milletlerin Libya'daki olaylara müdahale edebilmesi için göstermiş olduğu çabayı İsrail'in Gazze'yi, Ermenistan'ın Azerbaycan'ı, Rusya'nın Osetya'yı,

Sırpların Bosna'yı işgal ederken göstermemişlerdir. Özellikle de Fransa bölgede etkinliğini artırmak için Birleşmiş Milletlerden karar çıkması için acele etmiştir (Kuloğlu, 2011: 51).

Batılılar için Libya'nın iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, Libya'nın Avrupa'ya yakın olması, Avrupa ile Afrika arasında bir geçiş noktasında bulunması stratejik önemini artırmaktadır. İkincisi ise Libya, zengin petrol yataklarına sahiptir. Yüksek kalitede petrolün ucuz bir şekilde elde edilmesi Libya'yı önemli kılmaktadır. Bu bakımdan Batı, Libya'daki gelişmelere karşı büyük bir hassasiyete sahiptir. Nitekim Kaddafi dönemi ve Arap Baharı sürecinde yaşananlar bunu doğrular niteliktedir (Akbaş ve Arslan Düzgün, 2012: 67).

Kaddafi, bilinçli olarak kendisine karşı gelirler korkusuyla devlet kurumlarını güçlendirmemişti. Ülkedeki bu boşluğu kabileler doldurmuştu. Kaddafi de gücünü bu kabilelerden almıştır. Kaddafi'nin düşüşünde bu kabilelerin desteğinin yitirmesinin de etkisi vardır (Diriöz, 2012: 69). 2011 yılının Ocak ayında başlayan protestolar, 2011 yılının Ekim ayında Kaddafi'nin öldürülmesiyle sonuçlandı.42 yıl 10 ay da bitti (Erdurmaz, 2012: 35). Ulusal Geçiş konseyi, 25 Kasım 2011 tarihinde geçici dönem Başbakanı olarak öğretim üyesi Abdürrahim el Kib'i seçmiştir. Böylece geçici hükümet kurulmuş olmuştur (Erdurmaz, 2012: 130).

Kaddafi'nin güçlü devlet kurumlarının oluşturulmaması sebebiyle aşiret ve kabileler ülkedeki bu boşluğu doldurmuştu. Kaddafi döneminden sonraki yönetimden beklenen, aşiretlerin silahsızlandırılmasıdır.(Tanrıverdi,2011:42) Ancak bu beklenen durum gerçekleşmemiştir. Mısır ve Tunus'ta liderler devrildiği halde kaos devam etmemektedir. Nedeni de devrilen liderlerden öncede güçlü devlet yapılanmasının olmasıydı. Libya' da ise Kaddafi ve güçlü kabileler vardı. Kaddafi gidince geriye silahlı kabileler kaldı. Bu nedenle de iç çatışma ve kaos halen devam etmektedir.

Kaddafi döneminde siyasi parti kurmak yasak olduğundan Libya halkı bu konuda tecrübesizdi. Kaddafi döneminden sonra Libya'da yapılan seçimlerde ya çok düşük katılım olmuştur ya da belli bir bölgede seçimler iptal olmuştur. Bir yandan serbest seçimler yapılırken diğer yandan iç savaşın olması, Arap Baharıyla geçilmek istenen demokratikleşme Libya'da bir türlü sağlanamamıştır (Çelik, 2015: 44).

Arap Baharıyla birlikte Libya'da ve Suriye'de kanlı mezhepsel, siyasi ve etnik çatışmalar hızlanmıştır. Kaddafi yönetiminin gitmiş olması, farklı çatışma potansiyellerini de su yüzüne çıkarmıştır. Suriye'de de benzer olaylar yaşanmaktadır. İç savaş riskini doğuran en önemli

faktör, Libya'nın ve Suriye'nin gerçek anlamda birer ulus-devlet olamamasıdır (Oğuzlu, 2011: 13).

ARAP BAHARININ TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ EKONOMİK ETKİLERİ

Türkiye, coğrafi konumu bakımından Ortadoğu ülkeleri ile yakın ilişkidir. Türkiye'nin yakın bölgesinde olan gelişmelerden olumlu veya olumsuz anlamda etkilenmemesi imkânsızdır. Arap Baharı da şüphesiz ki Türkiye'yi etkilemiştir. Arap Baharı sürecinde bu sürece maruz kalan bazı devletlerin Türkiye ile ekonomik ilişkileri incelenecektir.

TÜRKİYE VE BAZI DEVLETLERİN DIŞ TİCARET DEĞERLERİ

Türkiye-Tunus Dış Ticaret Değerleri

Arap Baharı'nın ilk olarak başladığı Tunus ekonomisi elbette bu süreçten etkilenmiştir. Arap Baharı öncesi ve sonrası Türkiye-Tunus dış ticaret değerleri, Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Türkiye-Tunus Dış Ticaret Değerleri (1.000 Dolar)

YILLAR	TOPLAM İHR.	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2006	85.534.676	324.893	150.094	474.987	174.799
2007	107.271.750	530.277	229.788	760.065	300.489
2008	132.027.196	778.098	365.381	1.143.479	412.717
2009	102.142.613	645.767	234.980	880.747	410.787
2010	113.883.219	713.632	280.720	994.352	432.912
2011	134.906.869	802.302	249.790	1.052.092	552.512
2012	152.461.737	796.738	195.624	992.362	601.114
2013	151.802.637	892.157	289.268	1.181.425	602.889
2014	157.610.158	915.041	196.697	1.111.738	718.344
2015	143.838.871	819.061	144.077	963.138	674.984
2016	142.529.584	910.613	214.383	1.124.996	696.230
2017	156.992.940	912.703	206.466	1.119.169	706.237
2018	167.967.219	904.618	182.080	1.086.698	722.538

Kaynak: TÜİK (http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046)

Tablo 1'de görüldüğü gibi, toplam ihracattaki artışlara paralel olarak, Tunus ile yapılan ihracatta genel anlamda artışlar söz konusudur. Arap Baharının sürecinin etkisinin hissedildiği 2012 yılına kadar artışların düzenli olduğu görülmektedir.

Arap Baharı sürecinin başlaması ile birlikte, 2012 yılında bu ülkeye yapılan ihracatta da genel anlamda azalma söz konusudur. Tablo 1'deki veriler dikkate alındığında 2012 yılında Tunus'a yapılan ihracat toplamının genel ihracat içindeki payı, bir önceki yıla göre % 0,7 civarında

azalmıştır. Bu oran 2011 yılında $802.302/134.906.869 = \% 0,59$ iken, 2012 yılında $796.738/152.461.737 = \% 0,52$ 'dir.

Türkiye'nin genel ihracat oranı, 2011 yılından 2012 yılına $\% 13$ artarken Tunus ile yapılan ihracat, 2012 yılında $\% 0,69$ azalmıştır. Bu süreçte çok fazla bir azalma olmamıştır. Türkiye'nin Tunus'a ihracatı 2006 yılından 2011 yılına kadar sürekli bir şekilde artmıştır. 2011 yılında Arap Baharının başlamasıyla 2012 yılında Tunus'a ihracatta çok az gerileme olmuştur. Her ne kadar 2012 yılında çok az gerileme yaşansa da 2013 yılından itibaren ihracat oranında artış olmuştur. Tunus ile yapılan ithalat oranlarına bakıldığında en yüksek oran 2013 yılında meydana gelmiştir. Yıllara bakıldığında Tunus ile yapılan ithalat dalgalı bir seyir izlemiştir.

2006-2018 yılları arasında Türkiye-Tunus dış ticaret değerleri dengesi, genel anlamda artış eğilimindedir. Dengenin en fazla olduğu yıl ise 2018'dir. Sonuç olarak 2006-2018 yılları arasında Türkiye-Tunus dış ticaret değerleri, Türkiye lehine fazla vermiştir.

Türkiye-Libya Dış Ticaret Değerleri

Arap Baharı'na maruz kalan ülkelerden birisi de Libya'dır. Libya ekonomisi de bu süreçten etkilenmiştir. Arap Baharı öncesi ve sonrası Türkiye-Libya dış ticaret değerleri, Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Türkiye-Libya Dış Ticaret Değerleri (1.000 Dolar)

YILLAR	TOPLAM İHR.	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2006	85.534.676	489.261	241.430	730.691	247.831
2007	107.271.750	643.150	260.386	903.536	386.764
2008	132.027.196	1.074.288	336.325	1.410.613	737.963
2009	102.142.613	1.795.117	357.417	2.152.534	1.437.700
2010	113.883.219	1.932.370	425.652	2.358.022	1.506.718
2011	134.906.869	747.629	139.763	887.392	607.866
2012	152.461.737	2.139.440	416.152	2.555.592	1.723.288
2013	151.802.637	2.753.096	303.957	3.057.053	2.449.139
2014	157.610.158	2.059.898	243.756	2.303.654	1.816.142
2015	143.838.871	1.419.760	195.796	1.615.556	1.223.964
2016	142.529.584	906.107	161.021	1.067.128	745.086
2017	156.992.940	880.729	247.965	1.128.694	632.764
2018	167.967.219	1.498.484	367.010	1.865.494	1.131.474

Kaynak: TÜİK (http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046)

Tablo 2’de görüldüğü gibi, toplam ihracattaki artışlara paralel olarak, Libya ile yapılan ihracatta inişler çıkışlar söz konusudur.

Arap Baharının başladığı 2011 yılına kadar artışların düzenli olduğu görülmektedir. Arap Baharı sürecinin başlaması ile birlikte, 2011 yılında bu ülkeye yapılan ihracatta genel anlamda azalma söz konusudur. Türkiye’nin genel ihracat oranı, 2010 yılından 2011 yılına % 11 artarken Libya ile yapılan ihracat, 2010 yılından Arap Baharının başladığı 2011 yılında % 61 azalmıştır. 2010 yılında Türkiye-Libya dış ticaret hacmi yaklaşık 2 milyar 350 milyon dolar iken 2011 yılında ise yaklaşık 887 milyon dolara gerilemiştir. Dış ticaret hacminde yaklaşık 1 milyar 463 milyon dolar bir azalma meydana gelmiştir.

Tablo 2’deki veriler dikkate alındığında Arap Baharının başladığı 2011 yılında Libya’ya yapılan ihracat toplamının genel ihracat içindeki payı, bir önceki yıla göre %1,14 civarında azalmıştır. Bu oran 2011 yılında $747.629/134.906.869 = \%0,55$ iken, 2010 yılında $1.932.370/113.883.219 = \%1,69$ ’dir.

Türkiye’nin Libya’ya ihracatı 2006 yılından 2011 yılına kadar sürekli bir şekilde artmıştır. 2011 yılında Arap Baharının başlamasıyla 2011 yılında Libya’ya ihracatta çok sert düşüş yaşanmıştır. Her ne kadar 2011 yılında sert düşüş yaşansa da 2012 yılından itibaren ihracat oranında iniş çıkışlar yaşanmaktadır. Libya ile yapılan ithalat oranlarına bakıldığında en yüksek oran 2010 yılında meydana gelmiştir. Yıllara bakıldığında Libya ile yapılan ithalat dalgalı bir seyir izlemiştir. 2006-2018 yılları arasında Türkiye-Libya dış ticaret değerleri dengesinin en fazla olduğu yıl 2013’dür. Sonuç olarak 2006-2018 yılları arasında Türkiye-Libya dış ticaret değerleri, Türkiye lehine fazla vermiştir.

Türkiye-Mısır Dış Ticaret Değerleri

Arap Baharı’nın etkilediği ülkelerden birisi de Mısır’dır. Mısır ekonomisi de bu süreçten etkilenmiştir. Arap Baharı öncesi ve sonrası Türkiye-Mısır dış ticaret değerleri, Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Türkiye-Mısır Dış Ticaret Değerleri (1.000 Dolar)

YILLAR	TOPLAM İHR.	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2006	85.534.676	709.353	392.524	1.101.877	316.829
2007	107.271.750	902.703	652.988	1.555.691	249.715
2008	132.027.196	1.426.450	886.237	2.312.687	540.213
2009	102.142.613	2.599.030	641.552	3.240.582	1.957.478
2010	113.883.219	2.250.577	926.476	3.177.053	1.324.101
2011	134.906.869	2.759.311	1.382.216	4.141.527	1.377.095
2012	152.461.737	3.679.195	1.342.051	5.021.246	2.337.144
2013	151.802.637	3.200.362	1.628.868	4.829.230	1.571.494
2014	157.610.158	3.297.538	1.434.472	4.732.010	1.863.066
2015	143.838.871	3.124.876	1.215.905	4.340.781	1.908.971
2016	142.529.584	2.732.926	1.443.397	4.176.323	1.289.529
2017	156.992.940	2.360.734	1.997.503	4.358.237	363.231
2018	167.967.219	3.054.402	2.190.937	5.245.339	863.465

Kaynak: TÜİK (http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046)

Tablo 3’de görüldüğü gibi, toplam ihracattaki artışlara paralel olarak, Mısır ile yapılan ihracatta inişler çıkışlar söz konusudur. Arap Baharının etkilediği diğer ülkelerinin aksine Mısır’a yapılan ihracatta bir azalma yaşanmamıştır. Arap Baharının başladığı yıl olan 2011 yılında ihracat oranlarında azalma olmayıp aksine artmıştır. Arap Baharının etkisinin tüm bölgelere yayıldığı 2012 yılı, Mısır’a ihracatın en fazla yapıldığı yıl olmuştur. Arap Baharı Mısır’a yapılan ihracat oranlarında bir gerileme yaşatmamıştır. Tablo 3’deki veriler dikkate alındığında Arap Baharının başladığı 2011 yılında Mısır’a yapılan ihracat toplamının genel ihracat içindeki payı, bir önceki yıla göre %0,07 civarında artmıştır. Bu oran 2011 yılında $2.759.311/134.906.869 = \% 2,04$ iken, 2010 yılında $2.250.577/113.883.219 = \% 1,97$ ’dir.

Mısır ile yapılan ithalat oranlarına bakıldığında en yüksek oran 2018 yılında meydana gelmiştir. Yıllara bakıldığında ise Mısır ile yapılan ithalat, iniş çıkışlar olsa da sürekli artmaktadır. Hem ihracat hem de ithalat oranları yüksek olduğundan Mısır ile dış ticaret hacmi sürekli artmaktadır. 2006-2018 yılları arasında Türkiye-Mısır dış ticaret değerleri dengesinin en fazla olduğu yıl Arap Baharının etkisinin hissedildiği 2012’dir.

Sonuç olarak 2006-2018 yılları arasında Türkiye-Libya dış ticaret değerleri Türkiye lehine fazla vermiştir. Ancak Mısır ile yapılan ithalat sürekli arttığından Türkiye lehine olan dış ticaret değerleri sürekli olarak düşmektedir.

Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerden birisi de Suriye'dir. Suriye ekonomisi de bu süreçten etkilenmiştir. Arap Baharı öncesi ve sonrası Türkiye-Suriye dış ticaret değerleri, Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4: Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri (1.000 Dolar)

YILLAR	TOPLAM İHR.	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2006	85.534.676	609.417	187.250	796.667	422.167
2007	107.271.750	797.766	259.282	1.057.048	538.484
2008	132.027.196	1.115.013	323.697	1.438.710	791.316
2009	102.142.613	1.421.607	221.454	1.643.061	1.200.153
2010	113.883.219	1.844.605	452.493	2.297.098	1.392.112
2011	134.906.869	1.609.861	336.646	1.946.507	1.273.215
2012	152.461.737	497.960	67.448	565.408	430.512
2013	151.802.637	1.024.473	84.909	1.109.382	939.564
2014	157.610.158	1.800.962	115.499	1.916.461	1.685.463
2015	143.838.871	1.522.032	51.506	1.573.538	1.470.526
2016	142.529.584	1.321.981	65.389	1.387.370	1.256.592
2017	156.992.940	1.363.165	70.561	1.433.726	1.292.604
2018	167.967.219	1.345.072	69.389	1.414.461	1.275.683

Kaynak: TÜİK (http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046)

Tablo 4'de görüldüğü gibi, toplam ihracattaki artışlara paralel olarak, Suriye ile yapılan ihracatta genel anlamda artışlar söz konusudur. Arap Baharının sürecinin etkisinin hissedildiği 2011 yılına kadar artışların düzenli olduğu görülmektedir. Arap Baharı sürecinin başlaması ile birlikte, 2012 yılında bu ülkeye yapılan ihracatta da genel anlamda azalma söz konusudur. Tablo 4'deki veriler dikkate alındığında 2012 yılında Suriye'ye yapılan ihracat toplamının genel ihracat içindeki payı, bir önceki yıla göre % 0.87 civarında azalmıştır. Bu oran 2011 yılında $1.609.861/134.906.869 = \% 1.19$ iken, 2012 yılında $497.960/152.461.737 = \% 0.32$ 'dir.

2010 yılında Türkiye-Suriye dış ticaret hacmi yaklaşık 2 milyar 297 milyon dolar iken 2011 yılında ise yaklaşık 1 milyar 946 milyon dolara gerilemiştir. Dış ticaret hacminde yaklaşık 351 milyon dolar bir azalma meydana gelmiştir. Türkiye'nin genel ihracat oranı, 2011 yılından 2012 yılına % 13 artarken Suriye ile yapılan ihracat, 2012 yılında % 68 azalmıştır. Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 2006 yılından 2011 yılına kadar sürekli bir şekilde artmıştır. 2011 yılında Arap Baharının başlamasıyla 2012 yılında Suriye'ye ihracatta sert düşüş yaşanmıştır. Her ne kadar 2012 yılında sert düşüş yaşansa da 2013 yılından itibaren ihracat oranında artış

olmuştur.2009 yılında yapılan ihracat seviyelerine gelinmiştir. Suriye ile yapılan ithalat oranlarına bakıldığında en yüksek oran 2010 yılında meydana gelmiştir. 2010 yılından itibaren ithalat artsa da azalsa da genel anlamda düşüş gözlemlenmiştir.

Yıllara baktığımızda ihracat hep belli seviyelerde kalmıştır. Yıllar ilerlemesine rağmen ihracat oranları aynı seviyelerde kalmıştır. 2006-2018 yılları arasında Türkiye-Suriye dış ticaret değerleri dengesinin en fazla olduğu yıl 2014'tür.

Sonuç olarak 2006-2018 yılları arasında Türkiye-Suriye dış ticaret değerleri, Türkiye lehine fazla vermiştir. Yukarıda verilen bilgiler ışığında Arap Baharı sürecini yaşayan 4 ülke ile Türkiye'nin dış ticaret değerleri değerlendirildiğinde Arap Baharının başladığı 2011 ve 2012 yıllarında Türkiye'nin cari açığını nasıl etkilediğini görebiliriz.

Dış ticaret değerlerine baktığımızda;

Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu dış ticarete, 2011 yılında ihracat gelirleri düşmüştür.

Türkiye'nin Tunus ile yapmış olduğu dış ticarete, 2012 yılında ihracat gelirleri düşmüştür.

Türkiye'nin Suriye ile yapmış olduğu dış ticarete, 2012 yılında ihracat gelirleri düşmüştür.

Türkiye'nin Mısır'la yapmış olduğu dış ticarete azalma olmamıştır.

Arap Baharı Yaşayan Bazı Ülkelerden Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerden bazıları; Suriye, Libya, Mısır ve Tunus'dur. Yaşanan bu süreçten Suriye, Libya, Mısır ve Suriye ekonomileri etkilenmiştir. Turizm sektöründe büyük olanaklara sahip olan Türkiye'de yakın coğrafyada meydana gelen bu süreçten etkilenmemesi olanaksızdır. Arap Baharı öncesi ve sonrasında Arap Baharı yaşayan bazı ülkelere gelen turist sayısı, Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Arap Baharı Yaşayan Bazı Ülkelerden Gelen Turist Sayısı

Ülkeler	Yıllar								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Suriye	509.679	899.494	974.054	730.039	1.252.826	1.176.490	847.275	291.754	404.203
Libya	64.721	60.917	53.562	213.890	264.266	267.501	234.762	72.014	99.395
Mısır	66.912	61560	79.665	112.025	107.437	108.762	100.040	94.871	100.971
Tunus	56.707	57.855	63.176	86.595	91.683	100.612	102.341	100.185	111.627

Kaynak: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072

Yukarıda yer alan tablodan anlaşılacağı üzere Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısı 2012 yılına kadar istikrarlı bir şekilde artmıştır. Arap Baharının başlaması ve etkisinin hissedilmesi ile 2012 yılında sert bir düşüş yaşanmıştır.2012 yılında gelen kişi sayısı 2011 yılına göre 244.015 kişi azalmıştır. Sonraki yıllar gelen kişi sayısı artsa da 2016 ve 2017 yıllarında tekrar düşüşe geçmiştir. Yine tablo 6' ya baktığımızda Libya'dan gelen turist sayısı 2010 yılına göre 2011 yılında 7.355 kişi azalmıştır. Sonraki yıllar gelen turist sayısı 2016 ve 2017 yıllarında tekrar düşüşe geçmiştir. Mısır ve Tunus' dan gelen turist sayılarında azalma olmamıştır. İki ülkeden de gelen turist sayılarında çok ciddi anlamda artış olmamıştır. Özellikle Tunus' dan gelen turist sayısı az da olsa istikrarlı bir şekilde artmıştır. Suriye, Libya, Mısır ve Tunus ülkelerini birlikte değerlendirdiğimizde Türkiye'ye gelen turist sayısında en çok kişi Suriye'den gelmiştir.

Sonuç olarak Arap Baharı sürecinde, Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden gelen turist sayısı, beklentileri karşılamamıştır. 2011 yılında patlak veren Arap Baharının olumsuz etkileri, Türkiye'yi hala etkilemektedir. Arap Baharı nedeniyle ülkelerde devam eden kaos yüzünden, turizm sektörünün Arap Baharı'ndan olumsuz etkilendiği ve bu olumsuzluğun bir süre daha Türkiye'yi etkileyeceği düşünülmektedir.

Dünya Turizm Örgütü'nün yayınlamış olduğu verilerden elde edilen sonuçlara göre; Türkiye turizmi, Arap Baharı'ndan genel anlamda olumsuz etkilenmemiştir. Aksine Türkiye'nin turist sayısı ve turizm gelirleri Arap Baharı'nın başladığı 2010 yılından sonraki yıllarda sürekli artmıştır.(Hacıoğlu ve Saylan,2014:76)

Arap Baharı Sürecinde Suriye'den Türkiye'ye Gelen Suriyeli Mülteciler

Arap Baharının başlamasıyla iç savaş ve kaostan dolayı birçok insan ölmüştür. İç savaş ve kaostan kaçabilen insanların büyük çoğunluğu da çevre ülkelere sığınmıştır. Çevre ülkelere birisi olarak Türkiye'ye de birçok insan özellikle Suriyeli mültecilere Türkiye ev sahipliği yapmaktadır. Bu insanların barınma, gıda, ilaç vb. giderler ile yaşamlarını sürdürebilmeleri için Türkiye büyük bir kaynak ayırmak zorunda kalmıştır.

Arap Baharının etkisinden dolayı Türkiye'ye gelen yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin kişi sayıları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Yıllar	Kişi Sayısı
2012	14.237
2013	224.655
2014	1.519.286
2015	2.503.549
2016	2.834.441
2017	3.426.786
2018	3.623.192
2019	3.651.635

Kaynak: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713

Tablo 6'ya göre her yıl geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı artmaktadır. 2012-2019 yılları arasında Türkiye'ye gelen Suriyeli sayısında en büyük artış 2014 yılında olmuştur. 2014 yılında Türkiye'ye gelen Suriyeli sayısı 1.294.631 olmuştur. 2019 yılı itibariyle Türkiye' de geçici koruma kapsamında 3.651.635 Suriyeli bulunmaktadır.

2019 yılı itibariyle toplamda 3.651.635 Suriyeli'den 140.704'ü geçici barınma merkezinde kalmaktayken 3.510.931 Suriyeli de geçici barınma merkezi dışında kalmaktadır. Arap Baharının etkisinden dolayı Türkiye'ye gelen geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin bazı illere göre dağılımı Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Bazı İllere Göre Dağılımı

İller	İl Nüfusu ile Karşılaştırma Yüzdesi
Kilis	İl nüfusunun 82,20%
Hatay	İl nüfusunun 27,33%
Şanlıurfa	İl nüfusunun 22,17%
Gaziantep	İl nüfusunun 21,18%
Mersin	İl nüfusunun 11,34%
Adana	İl nüfusunun 10,74%
Bayburt	İl nüfusunun 0,03%

Artvin

İl nüfusunun 0,02%

Kaynak: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713

Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeliler, Türkiye’de her ilde ikamet etmektedirler. Buna göre Türkiye’de il nüfusu ile karşılaştırıldığında Kilis’te yaşayan kişilerin %82,20’si Suriyelidir. İl nüfusu ile karşılaştırıldığında Suriyeli kişilerin yaşadığı en az olan il, nüfusun %0,02’sini oluşturan Artvin ilidir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 21 Mart 2019 tarihi itibariyle açıkladığı verilerine göre en çok Suriyeli barındıran şehir 560 bin 706 kişi ile İstanbul. Suriyelilerin en az olduğu şehir ise 25 kişi ile Bayburt. Bayburt’u 40 kişi ile Artvin, 59 kişi ile Tunceli takip ediyor. Kilis’te 117 bin 168 Suriyeli yaşamaktadır. Türk vatandaşlarının sayısı ise, 25 bin 373’dür. Kilis’te kayıtlı Suriyelilerin sayısı, Türk vatandaşlarının sayısından 91 bin 795 kişi daha fazladır. Yine İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 21 Mart 2019 tarihi itibariyle açıkladığı verilerine göre geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin; Şanlıurfa, Adana, Kilis, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Malatya ve Gaziantep olmak üzere toplamda 8 ilde 13 geçici barınma merkezleri bulunmaktadır. Bu barınma merkezlerinde toplamda 140.704 kişi yaşamaktadır.

ARAP BAHARI’NIN TÜRKİYE’YE EKONOMİK OLARAK ETKİLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Arap Baharı ile birlikte bölge devletlerinde batı karşıtlığı-yanlılığı, önemini kaybettiği gibi ABD’nin de önemi azalmıştır.(Bingöl,2013:46) Bölge devletleri halkları, ekonomik kalkınma beklemektedirler.

Arap Baharı ile etkilenen Suriye’de oluşan boşluktan yararlanmak isteyen örgütler ortaya çıkmıştır. Bu örgütler, Türkiye’ye karşı tehdit oluşturmuştur. Türkiye de kendisine tehdit oluşturan bu örgütlere karşı Özgür Suriye Ordusu ile birlikte Temmuz 2016 da Fırat Kalkanı Operasyonu gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.(Yalçınkaya, 2017:84) Dolayısıyla Türkiye bu operasyon için önemli ekonomik bir kaynak ayırmıştır. Arap Baharı, birçok ülkede etkisini yitirdiği halde Türkiye coğrafi yakınlığı nedeniyle hala bir şekilde etkilenmeye devam etmektedir.

Arap Baharı ile birlikte petrol fiyatları da yükselmiştir. Türkiye petrol ithalat ülkesi olduğundan bu artan fiyatlar, Türk ekonomisine önemli bir yük getirmiştir. Bu süreçte Arap ülkelerinden gelen Türkiye’ye gelen turist sayısı azaldığından önemli bir gelir elde edilememiştir. Turistlerin gelmesinden ziyade Türkiye’ye çok sayıda mülteci gelerek Türk ekonomisine ciddi bir yük teşkil etmiştir (Şahin ve Uysal Şahin, 2014: 185-186). Yaklaşık 3 milyon yedi yüz bin

Suriyelinin Türkiye’de yaşaması Türkiye’ye ek bir maliyet getirmiştir. Çünkü gelen bu insanların maddi durumları iyi olmadığından dolayı bu insanların ihtiyacını Türkiye karşılamaktadır. Türkiye komşu ülkelerden Yunanistan ile 203 km, Irak ile 384 km sınır uzunluğuna sahipken Suriye ile 911 km sınır uzunluğuna sahiptir. Dolayısıyla Suriye’de yaşanan iç karışıklıktan en fazla etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye’nin en uzun kara sınırına sahip olduğu ülke 911km ile Suriye’dir (Khalaf ve Ilgar, 2017: 43).

Suriyeli mültecilerle ilgili haberlerin abartılarak aktarılması, caddelerde dilencilik yapmaları, Türk ekonomisine yük oluşturmaları, sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmaları, sınavsız üniversiteye girmeleri gibi olaylar, Suriyeli algısını toplum nezdinde olumsuz etkilemektedir. Suriyeli mültecilere ayrıcalıklı davranılması toplumda hoşnutsuzluğa neden olmaktadır. (Özdemir, 2017: 128). Bu sebepten ötürü birçok varlıklı insan Türkiye’ye yatırım yapmayarak Türkiye’yi terk etmiştir. Türkiye’nin her ilinde bulunan Suriyeliler buldukları ilde çalışarak Türk insanın iş bulamamasına da neden olmuştur. Bazı sektörlerde çalışarak geçimlerini sağlayan Suriyeliler, Türkiye’de istihdamın artması veya işsizliğin azalması konularında temel konu teşkil etmiştir. Ayrıca buldukları şehirlerde yaşamalarından ötürü kira artışlarının artmasından dolayı fiyatların yükselmesine de sebep olunmuştur. Türkiye’de ikamet eden Suriyelilerin sağlık giderleri de önemli bir maliyet getirmiştir. Birçok Suriyeli bebek, gözlerini Türkiye hastanelerinde gözlerini açmaktadır. Hastaneler de veya sağlık kurumlarında tedavi gören Suriyelilerin Türk ekonomisine ek bir maliyet getirdiği tartışılmaz bir gerçektir.

Suriyeli mülteciler kendi topraklarında iç savaş nedeniyle, yetersiz beslenme, temizlik için gerekli su ve arındırıcı ürünlere erişememe gibi nedenlerle ciddi sağlık sorunları yaşamışlar ve Türkiye’ye misafir olarak kabul edildiklerinde bu hastalıkları da beraberlerinde Türkiye’ye getirmiş olabilirler (Akköz Çevik, 2016:82-83). Hem rutin sağlık sorunlarını gidermek hem de Türkiye’ye beraberlerinde getirmiş olabilecekleri yaygın hastalıklarla mücadele etmek, sağlık giderlerinin artmasına neden olmuştur.

Aslında Suriyeli mültecilerin kısa sürede ülkelerine geri dönmesi yönündeydi. Maalesef bu durum gerçekleşmedi. Gittikçe sayıları daha da çok arttı. Bu durumun sonucunda da birçok sorunlar meydana geldi. Finansal anlamda ek yük getirdi. Bu da Türkiye’nin kalkınması yönünde engelleyici bir faktör oluşturdu. Ayrıca yaklaşık 8 yıldır Türkiye’de bir şekilde hayatlarını sürdüren Suriyeli mülteciler Türkiye’de iş kurup, yaşadıkları yere alıştılar. Suriye’de kaos bitse bile birçok Suriyeli’nin Suriye’ye dönmeyeceği düşünülmektedir. Birçok Suriyeli Türkiye’de kayıt dışı çalışmaktadır. Düzenli vergisini veren istihdam sağlayan Türkiye

iş insanları karşısında haksız rekabet oluşmaktadır. Bazı yerlerde güvenlik sorunları meydana gelmektedir. Sorunların meydana gelmemesi içinde güvenlik tedbirleri artırılıp güvenlik maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır (Öztürk ve Çoltu, 2018: 196-197).

Suriyeliler, yaşadıkları yerlerde kirada kalmaktadırlar. Kiralarını bankaya yatırmadıkları için Türkiye'nin vergi gelirlerinde vergi kaybına neden olmaktadır. Suriyeliler genellikle eğitilmiş olmayan alt gelir gurubuna mensup kişilerdir. Bundan dolayı da her işi, her şartta verilecek ücretten çalışmaya razıdırlar. Bu durum ücretlerin düşmesine neden olmaktadır. Bu şartlarda da bölge insanın iş bulması zorlaşmaktadır. Böylece işsizlik artmaktadır. Bu durum hem ekonomiyi hem de Suriyelilere olan tepkiyi artırmaktadır (Karasu, 2018: 34) Arap Baharı çerçevesinde gelişen olaylar, Türkiye'nin ekonomik yatırımlarını da etkilemiştir. Türkiye bu süreçten ekonomik anlamda olumsuz etkilenmiştir. Türkiye Arap Baharının etkilediği ülkelerle ticari ilişkiler geliştirmiştir. Türk iş insanları bu ülkelerde yatırım yapmış ve istihdam oluşturmuşlardır. İç savaş ve kaosu oluşturduğu ortamdan dolayı Arap Baharının yaşandığı ülkelerde iş yapan özellikle inşaat ve ulaşım sektöründeki Türk yatırımcılarının yatırımlarının durdurmasına neden olmuştur. Bundan dolayı da birçok Türk yatırımcısı, yatırımlarını durduğundan çok sayıda Türk'te işsiz kalmıştır. Bu durum da Türkiye'nin ticari ilişkilerden elde ettiği gelirlerin azalmasına sebep olmuştur. Türkiye, Arap Baharının başlamasından önce sınır komşu ülkelerle karşılıklı vizeleri kaldırması politikasıyla dostane ilişkiler sergilemekteydi. Vizelerin kaldırılması sonucu hem Türkiye hem de Arap devletleri karşılıklı olarak ticari gelirleri artmış olacaktı. Ne yazık ki Arap Baharının başlamasıyla bu ticari gelirlerden beklenen verim alınamamıştır. Arap Baharının etkilediği ülkelerdeki insanların Türkiye'ye gelmemesi Türkiye'nin turizm gelirinin azalmasına neden olmuştur.

Arap Baharı sonucunda Suriye iç savaş ve kaosa sürüklendi. Bu iç savaş ve kaos sonucu oluşan boşluktan yararlanmak isteyen birçok örgüt ortaya çıktı. Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği birden fazla terör örgütleri Suriye'de yerleşmeye başladı. Bu yerleşme sonucunda Türkiye kendisine tehlike olarak nitelendirip o örgütlerle mücadele etmek zorunda kaldı. Dolayısıyla Türkiye bu mücadeleyi başarılı bir şekilde yapmak için de silah ve askeri malzemeler satın almıştır. Ayrıca ordusunu güçlendirmiştir. Hem bu satın almalar hem de savunma kaynaklarına ayrılan bütçe ekstra yük olmuştur. Batılı devletlerde binlerce Suriyeli mültecileri kabul ettiler ve o ülkeler kabul ettikleri mültecilerden yararlanmaktadırlar. Türkiye'de yetkililer bu konuda çalışma yapıp bu kadar çok sayıda insan gücünden yararlanma yolları araştırılıp Türkiye'ye nasıl katma değer yaratılır sorusuna etkin çözümler bulunulmalıdır. Krizi fırsata çevirme yöntemleri araştırılmalıdır.

Suriyeli mülteciler için yeni istihdam alanları oluşturulup bunların kayıtları alınıp kayıt dışı çalışmalarına izin verilmeyerek istihdam piyasasına olumsuz etkisi azaltılmalıdır (Kocadaş, 2018: 12) Ülkemize gelen Suriyelilerin kısa vadede ülkelerine dönmeleri beklenmemektedir. Suriyelilerle ilgili uzun vadeli planlar yapılmalıdır. Dolayısıyla İşsizlik sorunu olan ülkemizde bulunana Suriyelilerden faydalanma yoluna gidilmelidir. Bunun çözüm yolu da entegrasyondur. Entegrasyonunda en etkili yolu dil ve eğitim den geçmektedir (Aktaş, 2018: 148).

Türkiye'ye giderek artan bir şekilde Suriyeli Türkiye'ye gelmektedir. Dolayısıyla çok sayıda Suriyelinin ekonomik maliyetini sadece Türkiye'nin karşılaması beklenemez. Bu konuda ilk olarak uluslararası toplumun desteğini almak şart ve ikinci olarak ta Suriye de tampon bölge oluşturulması halinde Suriyelilerin Türkiye'ye karşı ekonomik maliyeti azalacaktır. (Özdemir, 2017: 132). Suriyeli mülteciler Türkiye'de sosyal güvenlik kapsamı dışında çalışmaktadır. İş yasası çıkarılarak çalışan mülteciler kayıt altına alınırsa böylece mültecilerin Türk ekonomisine yükü daha da azaltılabilir. Ayrıca yatırım yapmak isteyen Suriyeli mültecilere kolaylıklar sağlanırsa, Türk ekonomisine üretim ve istihdam alanında katkı yapmış olurlar (Karadeniz ve Paksoy, 2016: 797-798). Türkiye'ye gelen vasıfsız Suriyeli mülteciler Türk ekonomisine olumsuz anlamda etkilemektedir. Tarıma elverişli olup işlenmeyen tarım arazileri, Suriyeli mültecilere tahsis edilerek üretim ve istihdamın artmasına neden olacağı gibi mültecilerin ekonomi üzerinde olan yükü de hafifletecektir (Akcan, 2018: 71).

SONUÇ

Libya halkı; liderinin zulmünden, liderinin diktatörlüğünden, kula kul olmaktan kurtulmak istemiştir. Aynı zamanda halk; dinin, aklın, malın ve neslin korunmasını da istemiştir. Liderinin ve yakınlarının zengin ve ihtişamlı hayatlarına karşılık halkın fakir olduğu bir yönetim anlayışı hiç istememişlerdir. Sadece Libya halkı değil tüm Arap Baharına katılan ülkelerin halkları aynı talepleri dile getirerek Arap Baharına katıldılar. Dilekler, talepler ve istekler aynıydı. Sadece liderler zengin ve güçlü değil, herkes eşit hakka sahip olsun, herkes zengin olsun, herkes güçlü olsun.

Günümüz dünyasında ekonomi ve dış politika alanları aralarında çok yakın bir ilişki oluşmuştur. İki bilim alanı da birbirinden artık bağımsız düşünülemez. Bir ülkede meydana gelen iç savaş veya kaos gibi gelişmeler o ülkenin ekonomisini olumsuz olarak etkiler. Sadece o ülkeyi değil o ülkenin ticari ilişkilerde bulunduğu veya yakın coğrafyasında bulunduğu

lkeleri de etkiler. Arap Baharı, Arap Baharını yaşayan ülkelerin ekonomisi olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda Arap Baharını yaşamayan Türkiye, ticari ilişkilerde bulunduğu ülkelerin yaşamış oldukları Arap Baharından dolayı Türk ekonomisi de negatif yönlü olarak etkilenmiştir halada etkilenmeye devam etmektedir. Dolayısıyla bir ülkede meydana gelen iç savaş veya kaos gibi siyasi gelişmelerin, uluslararası ekonomik etkileri olmaktadır.

Yani Suriye’de çıkan karışıklıktan Suriye ekonomisi etkilendiği için Suriye insanın maddi refahı bozulduğu gibi o karışıklık, ticari ilişkilerde bulunduğu ülkelerden biri olan Türk ekonomisini de etkilediğinden Türk insanın da refah düzeyini azaltmıştır. Savaş ve i karışıklıklardan dolayı Türkiye, Suriye’ye daha az ihracat yapmak zorunda kalmıştır. Daha az ihracat yaptığından ötürü Türkiye’nin geliri düşmüştür. Ayrıca Türkiye’ye daha az döviz girdiğinden döviz fiyatları artmıştır. Sonuçta iç karışıklıklar veya savaşa maruz kalan Suriye vatandaşları fakirleştiği gibi bu olumsuz durumdan Türk halkı da maddi kayıp yaşamak zorunda kalmıştır.

Bir yerde çıkan yangın, çevresini ve diğer yerleri de yakmaktadır. Bu yangından yangının etkisini çevresindekiler daha çok hissederken yangından uzak olanlarda bu yangından az da olsa olumsuz anlamda etkilenmektedirler. Bu bağlamda çıkan yangından yakındaki uzaktaki de herkes az veya çok etkilenmektedir.

Arap Baharının ortaya çıkmasının en önemli nedenlerden birisi halkların yaşadığı ekonomik sıkıntılardı. Arap Baharı birçok ülkede yaşandı, başladığı birçok ülkede bahardan eser kalmadı ancak Türkiye’de Arap Baharı yaşanmadı, ama bu bahar nasıl bahar ki hala Türkiye’de etkisi hissediliyor. Arap Baharı yaşamayan Türkiye’ye Baharın ekonomik sıkıntıları Türkiye’ye teslim edildi. Birçok lkede Arap Baharı yaşandı bitti gitti, Türkiye’de Baharın esintileri yaşanmaya devam edecek gibi gözüküyor. Uluslararası ilişkiler ve ekonomi bilimleri arasında çok yakın bir bağlantı mevcuttur. Dolayısıyla savaş veya iç karışıklıklar patlak vermeden nedenler üzerinde çalışılmalı bunların çıkmasını engelleyen faktörler gözden geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

Akbaş, Z., Arslan Düzgün, Z. (2012). Libya’daki Arap Baharına Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*,8(2),

Akcan, A.T. (2018). Türkiye İşgücü Piyasasında Suriyeli Sığınmacıların Yeri ve Etkileri, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Cilt:8,Sayı:2.

Akköz evik, S. (2016). Suriye’den Türkiye’ye Gn Etkileri, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*,5/2.

- Aktaş, M. (2018). Türkiye'deki Suriyeliler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:42.
- Bayram, M., Toker, Ö., Özdemir, H. Ö., (2016). Ekonomik gelişme-etnik çatışma ilişkisine dair nitel bir analiz, *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(2), 1-16.
- Bingöl, O. (2013). Arap Baharı ve Ortadoğu : Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*,XIII/2.
- Buzkıran, D., Kutbay, H. (2013). Arap Baharının Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt:5, No:1.
- Canyurt, D. (2015). Suriye Gelişmeleri sonrası Suriyeli Mülteciler: Türkiye'de Riskler, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:48,Mart-Nisan 2015.
- Çakı, F. (2011). Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi mi?, *Dergipark Akademik dergisi*, Cilt:6,Sayı:2.
- Çelik, A. H. (2015). Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*,Cilt:6,Sayı:2.
- Demirtaş, E. (2014). *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Diriöz, A. O. (2012). Libya'daki Politik Dönüşümün Sorunları ve Fırsatları, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt:4,Sayı:38.
- Doğan, G., Durgun, B.(2012). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012/1,Sayı:15.
- Efegil, E. (2013), Ortadoğu'daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5,Sayı:59.
- Erdurmaz, S.(2012), *Libya Arap Baharının Solan Yüzü*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Fırat M., Kürkçüoğlu Ö. (2009). "1919-1923:Kurtuluş Yılları Orta Doğu'yla İlişkiler," Baskın Oran (Ed.),Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt:1,15.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- Gözen, R. (2011). Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2.
- Hacıoğlu, N., Saylan, U. (2014). Arap Baharının Turizme Yansımaları: Arap Ülkeleri ve Türkiye, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:17,Sayı:32.

- Karadeniz, M., Paksoy, S. (2016). Kilis'te Çalışan Suriyeli Sığınmacıların Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15,Sayı:58.
- Karasu, M.A. (2018). "Türkiye'ye Yönelik Dış Göçler, Suriyeli Sığınmacı Göçü ve etkileri," Elif Karakurt, Tosun, Sema Ay, Hilal Yıldırım Keser (Ed.),*Paradoks Ekonomi, sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt:14,Sayı:1.
- Khalaf, S., Ilgar, R. (2017). Suriyeli Mülteciler ve Türkiye'de Mülteci Sorunu, *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2,Sayı: 2.
- Kışlakçı, T. (2013). *Arap Baharı*, İstanbul: Mana Yayınları.
- Kocadaş, B. (2018). Suriyeli Sığınmacılar ve Çalışma Hayatı: Sorunlar, Tespitler ve Öneriler, *Sosyolojik Düşün*, Cilt:3,Sayı:1-2
- Kuloğlu, A. (2011). Libya Harekatı, Gelişmeler ve Türkiye, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:28.
- Kürkçüoğlu, Ö, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası(1945-1970)*,Ankara: Barış Kitap Yayınları.
- Mahalli, H. (2017). *Al Sana Bahar*, İstanbul: Destek Yayınları.
- Oğuzlu, T. (2011). Arap Baharı ve Yansımaları, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:36.
- Özdemir, E. (2017) Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1,Sayı:3.
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Algıları, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:16,Sayı:1.
- Öztürk, S., Çoltu, S. (2018). Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:7,Sayı:13.
- Sambur, B. (2016). "Türkiye'nin Suriye Politikası: Demokratik Reformlardan Esad'sız Suriye'ye, Rojava'dan Kuzey Suriye'ye," Nezir Akyeşilmen, Önder A.Afşar (Ed.),Suriye'de Barışın İmkanları Çatışma Analizine Alternatif Bir Bakış, Ankara :Orion Kitabevi.
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1,Sayı:1.
- Şahin, M., Uysal Şahin, Ö. (2014). Arap Baharı'nın Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:23.
- Şulul, C. (2015). Arap Devrimlerinin Geleceği, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2,Sayı:4.

Tanrıverdi, N. (2011),Kaddafi Sonrası Libya ve Demokratikleşme Sorunu, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3,Sayı:35.

Tuygan, A. (2011). Arap Baharı ve Libya Örneği, *Dergipark Akademik dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 272.

Ünal, M.C. (2017). 'Arap Baharı' Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:16,No:2.

Yalçinkaya, N., Yalçinkaya, H. (2017). Arap Baharı'nın Türkiye-Suriye Üzerine Sosyo-Ekonomik Yansımaları, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:5,Sayı:43.

Yılmaz Şahin, T. (2017). "Soğuk Savaş Sonrası Arap Orta Doğu'sunun Siyasi Tarihi," Sertif Demir, Oktay Bingöl (Ed.),Yeni Orta Doğu Aktörler Dinamikler ve Denge Arayışları (109-116), Ankara: Barış Kitap Yayınları.

Yılmaz Şahin, T., Ataş, A. (2019). "Ortadoğu'daki Sorunlar Bağlamında Türk-Amerikan İlişkileri," Sertif Demir, Ayça Eminoğlu(Ed.),Türk Amerikan İlişkileri İki Yüzyıllık Süreç ve Ötesi (458-460), Ankara: Barış Kitap Yayınları.

Yılmaz, M. E. (2012). Kaddafi Sonrası Libya'da Siyasal Dönüşüm, *Akademik Orta doğu*, Cilt 7, Sayı 1.

İnternet Kaynakları

Arap Baharı Yaşayan Bazı Ülkelerden Gelen Turist Sayısı, 25.03.2018, tarihinde, Türkiye İstatistik Kurumu Resmi İnternet: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072 adresinden alındı.

Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Bazı İllere Göre Dağılımı, 21.03.2019, tarihinde, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmi İnternet: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 adresinden alındı.

Türkiye-Libya Dış Ticaret Değerleri, 25.03.2019, tarihinde, Türkiye İstatistik Kurumu Resmi İnternet: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden alındı.

Türkiye-Mısır Dış Ticaret Değerleri, 25.03.2019, tarihinde, Türkiye İstatistik Kurumu Resmi İnternet: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden alındı.

Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri, 25.03.2019, tarihinde, Türkiye İstatistik Kurumu Resmi İnternet: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden alındı.

Türkiye-Tunus Dış Ticaret Değerleri, 25.03.2019, tarihinde, Türkiye İstatistik Kurumu Resmi İnternet: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden alındı.

Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler, 21.03.2019, tarihinde, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Resmi İnternet: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 adresinden alındı.

RUSYA ÇİN İLİŞKİLERİ VE SOĞUK SAVAŞ SONRASI ASKERİ İLİŞKİLER

Ulvi KAZIMOV¹

Araştırma Makalesi

Gönderi: 17.03.2020

Kabul: 21.03.2020

Atf Bilgisi:

Kazimov, U. (2020). Rusya Çin ilişkileri ve soğuk savaş sonrası ilişkiler, *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 37-52.

ÖZ

Bildiğimiz gibi uluslararası ilişkilerde güç kavramı söylendiğinde akla gelen ilk şey büyük devletlerdir. Bu devletler kendilerinde siyasi, iktisadi ve askeri güç unsurlarını bir arada bulundurmaktadırlar. Yazılacak ve sunulacak olan bu makalemizde dünyanın en büyük güçleri ve ya aktörleri olan Rusya ve Çin'den, iki ülke arasındaki tarihi geçmişten, ekonomik ilişkilerden, diplomatik ilişkilerden ve aralarındaki sınır çatışmalarından konuşulacaktır. İlk önce ikili arasındaki tarihe baktığımız zaman, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve 1991'de Rusya Federasyonunun kurulmasından sonra Çin'le olan ilişkiler daha düzenli hale geldiğini göreceğiz. Amerikalı uluslararası ilişkiler araştırmacısı Joseph Nye'nin söylediği gibi: Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte fiili ABD-Çin ittifakı sona erdi ve bir Çin- Rusya yakınlaşması başladı. 1992'de iki ülke bir yapıcı ortaklık peşinde olduklarını ilan ettiler, 1996'ta stratejik ortaklık a doğru ilerlediler, 2001'de ise bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladılar. Diplomatik ilişkiler dahilinde iki ülke arasında geçmişe dayanan ekonomik ilişkilerden konu edilecektir. Son olarak 1969 yılında yaşanan sınır çatışmalarından söz edilecek ve iki ülke siyasi, iktisadi, askeri bakımından karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya; Çin; ABD; diplomatik ilişkiler.

RELATIONS BETWEEN RUSSIA AND CHINA POST-COLD WAR MILITARY RELATIONS

ABSTRACT

As we know, the first thing that comes to mind when we talk about the concept of power in international relations is the big states. These states have the elements of political, economic and military power together. In this article which will be written and presented, we will talk about the history, economic relations, diplomatic relations between the two countries, Russia and China, which are the biggest Powers or actors of the world, and the border conflicts between them. First, when we look at the history of the pair, we will see that relations with China become more regular after the collapse of the Soviet Union and the establishment of the Russian Federation in 1991. As American international relations researcher Joseph Nye says: With the collapse of the Soviet Union, US-China alliance ended and Chinese- Russian rapprochement began. In 1992, the two countries declared that they were seeking a constructive partnership, in 1996 they moved towards a strategic partnership and in 2001 they signed a friendship and cooperation agreement. In the context of diplomatic relations, economic relations between the two countries will be discussed. Finally, the 1969 border conflicts will be mentioned and the two countries will be compared in terms of political, economic and military.

Key Words: Russia; China; USA; diplomatic relations.

¹ KAEÜ SBE Yüksek Lisans Öğrencisi, kazimovu70@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7340-5955

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisindeki ağırlığı hızla büyümüş ve bunun sonucunda onların siyasi önemi de artmıştır. Belki de bunun en belirgin tezahürü G20 ülkeler grubunun kurulması ve tartışma forumu olarak genişleyen rolüdür. Aynı zamanda, yükselen büyük ekonomiler, BRICS grubunun resmi olmayan ittifakı çerçevesinde sürekli karşılıklı işbirliğini güçlendirmeye çalışmaktadırlar (Larionova & Shelepov, 2016). Elbette Çin, bu yükselen grup arasında baskın oyuncu rolünü üstlenmektedir. Bununla beraber Rusya da, dünyanın büyümesinden büyük ölçüde yararlanmağa başladı. Dünyada enerji ve hammaddeye artan talep ve artan ihracat fiyatları yoluyla ekonomisini daha da büyütmeye başladılar. Aynı zamanda Rusya, BRICS ve Şangay İşbirliği Teşkilatı gibi yeni uluslararası gruplarda, özellikle Çin ile yakın ilişki içinde aktif rol alarak, daha önceki ekonomik ve siyasi ağırlık kayıplarını telafi etmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, Rusya ile Çin arasındaki ilişkiler tartışmasız her zamankinden daha iyi olsa bile ve aralarındaki ticaret hızla arttığı halde, bazı üstünlük ve vizyon eksikliği ilişkilerini olumsuz etkilemektedir ve daha derin ekonomik entegrasyon umutları pek umut verici olamamıştır.

Öncelikle, Rusya ile Çin arasındaki ekonomik ilişkileri ve daha derin ekonomik bütünleşmelerinin önündeki engelleri incelenecektir. Fakat, yoğunluk daha çok Rusya üzerinden tartışılmaktadır. İlk olarak Rusya ve Çin ekonomilerinin büyüklüğü ve gelişimini gözden geçiriyoruz, çünkü bu faktörler büyük ölçüde işbirliği potansiyelini belirliyor ve ayrıca ülkelerin birbirlerini nasıl değerlendirdiğini de etkiliyor. Daha sonra ülkeler arasındaki ticaretin büyümesini analiz edeceğiz ve pazar payındaki gelişmelere ve ticaret yapısındaki değişikliklere odaklanacağız. Günümüzdeki pazar payı analizi, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine göre genişletilmiştir, çünkü bu bölgelerde olan devletler Rusya-Çin ilişkilerine ilginç bir boyut katmaktadır. İki ülke arasındaki enerji sorunları, Rusya ve Çin'in ekonomik ilişkileri için büyük önem taşıdığından, genelde ayrı olarak incelenmektedir. Bundan sonra, Rusya ve Çin'in sanayi politikalarının iki ülke arasındaki ekonomik bütünleşmeyi nasıl engelleyebileceğini tartışacağız. Son on yıldaki gelişmeler, ikili ilişkilerinin gelişimini anlamak için önemli olan Rusya ve Çin'in göreceli ekonomik gücünde ilginç değişiklikler olduğunu ortaya koymaktadır. Son on yılın başından beri, Rusya ekonomisinin küresel finansal krizi nedeniyle Rusya'yı etkilese de, 2009 yılından bu yana zorda olsa güçlü büyüme kaydedildi. Çin'de Rusya'dan daha yüksek büyüme oranlarının bir sonucu olarak, ikisi arasındaki yaşam standartlarındaki eşitsizlik de göreceli olarak azalmıştır. Son on yıl boyunca Rusya ve Çin'de ekonomik büyümeyi düşündüğümüzde,

Rusya'nın yükselişinin enerji ve hammaddelerdeki fiyat gelişmelerinden önemli ölçüde etkilendiğine dikkat çekmekte fayda var. Buna karşılık, Çin, büyüme politikasındaki başarılarını vurgulayan girdi fiyatlarındaki artışa rağmen Rusya'ya karşı büyüme oranını yükseltmeyi başardı. Uçucu ihracat fiyatlarına aşırı bağımlılık Rusya'nın iş ortamını sorunlu hale getirmekteydi. Ayrıca, gelecekte enerji fiyatları yüksek kalabilmesi için, son on yılda görülen hızda artması beklenmemektedir ve bu nedenle Rusya'daki fiyat gelişmelerinden ekonomik büyümeye daha az destek verilecektir (Grigorenko, Denis A. Klyuchnikov, Aleksandra V. Gridchina, Inna L. Litvinenko, & Eugeny P. Kolpak, 2016).

İkinci Dünya Savaşı öncesi coğrafya ve ulaşım yetersizliği, bağlantıların yanı sıra karmaşık bir ekonomik ve politik durum Her iki ülkede de ticari ilişkilerin gelişmesini engelledi. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin doğuşu ve Sovyetler Birliği'nden büyük destek alarak Sovyet tipi bir ekonomik sistemin inşası, ülkeler arasındaki ticaret ve ekonomik ilişkilerin hızla büyümesine yol açtı (Mitter, 2013). Bu ilişkilerin önemi, Doğu-Batı çatışmasının yanı sıra komünist ülkelerin ekonomik olarak kendi kendine yeterli olma hedefinin altını çizmiştir. Bununla birlikte, uzun süredir devam eden karşılıklı şüpheler, komünist blok içindeki rekabet ve Rusya ile Çin liderleri arasında güven eksikliği, ülkeler arasındaki ihtilafların artmasına neden olmuş ve nihayetinde tam bir siyasi kırılma ve ticaretin çöküşüne neden olmuştur. Çin'in Sovyetler Birliği'nin dış ticaretindeki payı, on yılın ortasında sadece yüzde birkaç puandı ve 1969'daki sınır çatışmasından sonra, Rusya ile Çin arasında hiçbir ticaret yoktu (MacHaffie, 2011). İlişkiler geliştiği halde, özellikle Cumhurbaşkanı Gorbaçov'un iktidara geldiği 1985'ten sonra ticaret mütevazı kaldı. Sovyetler Birliği'nin son yıllarında Çin'in dış ticaretteki payı % 2'den azdı. Çin'in dış ticaretindeki Sovyetler Birliği'nin payı, 1960'ların ortalarında % 10'un altına düştü ve bir yüzyıl sonra, Sovyetler Birliği dağılmadan hemen önce, bu oran % 3 civarındaydı. Rusya ile Çin arasındaki siyasi ilişkiler, 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra gelişmeye devam etse de, ekonomik ilişkileri Rusya'nın dengesiz koşulları ve düşük ekonomik performansı ile zayıf gözükmekteydi (Olga V. Grigorenko, 2016). Buna ek olarak, Çin ekonomisi henüz Rusya'dan Çin'e yapılan mal ihracatı konusunda daha derin bir işbirliğine yol açacak kadar kritik bir kitleye ulaşmamıştı. Son olarak, on yılın ikinci yarısındaki Asya krizi, Çin'deki büyüme endişelerine yol açtığı ve petrol fiyatlarındaki çöküş nedeniyle Rusya'nın düşüşünü hızlandırdığı için işbirliğini daha da zorlaştırdı. 1998'de tam ölçekli bir finansal kriz haline geldi. Milenyumun dönmesinden sonra, Rusya ile Çin arasındaki ticaret nihayet çok düşük bir seviyeden de olsa yeni bir ivme kazandı. Çin'in güçlü büyümesi, enerji ve hammadde talebinin fiyatlarını artırması nedeniyle,

küresel ekonomi üzerinde giderek daha görünür bir etki yaratmaya başladı. Aynı zamanda, Rusya Çin'e petrol ve hammadde ihracatını artırdı. Sonuç olarak, Rusya ihracatının değeri 2000'lerin başında 5 milyar dolardan 2010'da 20 milyar dolara düştü. Ancak Çin'in Rusya ihracatındaki payı en iyi ihtimalle% 6'ya çıktı. 2010 yılında Çin,% 5'lik bir paya sahip Rusya'nın en büyük ihracat pazarı olmuştur (Alicia Garcia Herrero, 2016). Çin'le yapılan ticaretin artması, Rusya'nın ithalatında daha çarpıcı rol oynamaya başladı. 1998 krizinden sonra, Rus ekonomisi 2000'li yılların başında hızla iyileşmeye başladı ve gelirlerdeki artış, ruble güçlenmesi, uluslararası enerji ve hammadde fiyatlarındaki artışla desteklendi (Litvinenko, 2016). İthalatlar, özellikle Çin'den yapılan ithalatta da hızla artış gözükmeye başladı. Son on yılın ikinci yarısında, güçlü ithalat büyümesi, emtia fiyatlarındaki artışa rağmen Rusya'nın Çin ile olan ticaret dengesini açık bölgelere çevirdi. Sadece 2009'da, küresel finansal kriz Rusya'nın ithalatını sert bir şekilde etkilediğinde, Rusya ile Çin arasındaki ticaret aşağı yukarı dengeye geçti. 2010 yılında, Çin ile olan Rus dış ticaret açığı, toplam Rus dış ticaret fazlasıyla yaklaşık 19 milyar dolar olmasına rağmen, 170 milyar dolar civarındaydı. Rusya ile Çin arasındaki ticaretin hızla artmasına rağmen, pazar paylarıyla ölçülen Rusya'nın önemi, Çin için mütevazı kalmaktaydı. Çin'in, gençlerin yardımcısı olmalarından kaynaklanan dönüşümü 1950'lerde Sovyetler Birliği'nin şu anki baskın küresel oyuncusu olmasının önemli faktörlerinden biriydi (Natalia Victorovna Kuznetsova, 2016, 6(2),). Rusların yalnızca Rusya-Çin ekonomik ilişkilerini değil aynı zamanda Rusya'nın modern dünyadaki konumunu daha da nasıl değerlendirdiğininide biraz etkilemesi gerekmektedir. Ticaretteki gelişmelere bakmanın yanı sıra pazar payları, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimini anlamak için Rus-Çin ticaretinin yapısındaki değişikliklere de odaklanmak zorundaydı. Rusya ve Çin ticaret istatistikleri, tartışmasız bir şekilde, son on beş yılda Rusya'nın Çin'e ihracatında enerji ve hammadde payının arttığını, Rusya'nın Çin'in ithalatında ise yüksek teknoloji ürünlerinin önem kazandığını gösteriyor. Son on yıldaki gelişmeler, Çin'in Rusya pazarlarındaki başarısının yalnızca düşük ücretli, düşük teknoloji endüstrilere dayanmadığını göstermektedir. Giysi ve ayakkabı gibi artan ürün ihracatına ek olarak Çin, ürün yelpazesini çeşitlendirdi ve giderek artan miktarda yüksek teknoloji ürünü mal ihraç etmeye başladı. Bu, Rusya'nın denediği ama yapamadığı bir şeydir. Ayrıca, Çin, Rusya pazarında önemli bir oyuncu haline gelirken, Rusya'nın Çin ekonomisindeki rolü, enerji ve yuvarlak odun gibi bazı hammaddeler hariç, marjinal kalmaktaydı. BDT ülkeleri Rusya'nın ekonomisinde geleneksel olarak merkezi bir rol oynamıştır. Rusya, Kazakistan ve Belarus gümrük birliği gibi çeşitli düzenlemelerle konumunu korumaya çalıştı. Rusya ayrıca bölgesel bir finans merkezi olmayı hedefliyor ve

ruble'yi bölgesel bir para birimi olarak görmek istiyordu. Bir yandan, bölgesel ticaret ve finansal düzenlemelerengelleri azaltabilmek ve katılımcı ülkeler arasındaki ticaret ve ekonomik işbirliğini artırabilmek için uğraşmaktaydı. Öte yandan, bölgesel ticaret anlaşmalarının üçüncü taraflara karşı ayrımcı olma ve dolayısıyla ekonomik refahı azaltabilme tehlikesi vardı. Aslında, Çin'in bölgedeki artan rolünün bazı BDT ülkeleri için ortak gümrük birliğine katılması için önemli bir neden sağlayabileceğine dair bazı işaretler belirmekteydi. Bununla birlikte, ekonomik işbirliği ve heterojen BDT bölgesinde kurumların kurulması zor olmuştur. Bölgedeki Rus pozisyonu hala çok güçlü olsa da, yabancı ticari sonuçlar ve Çin'in artan varlığı yüzünden durumun değiştiğini açıkça gösteriyordu (Morrison, 2018).

Orta Asya'da Kazakistan, doğal kaynak temelli ve Rusya ile Çin arasındaki konumu nedeniyle özellikle ilginç bir ülkedir. Kazakistan, Çin'in enerji stratejisinde önemli bir rol oynuyor ve Çinli devlete ait enerji şirketleri, Kazakistan ham petrol üretimi, rafineriler ve boru hattı taşımacılığında önemli miktarlarda kazançlara ulaşmaktaydı. 2005 yılının sonunda Kazakistan'dan Çin'e olan petrol boru hattının tamamlanması, Kazakistan'ın petrol ihracat kapasitesini önemli ölçüde arttırdı. Türkmenistan'dan Çin'e 2009 yılının sonunda tamamlanan yeni gaz boru hattı, Kazak gazını Çin'e ihraç etmek için de kullanacaktı. Ayrıca Çin, Kazakistan'da diğer hammaddelerin üretimi ile ilgilenmekteydi (BISENOV, 2018). Çin'in enerji projeleri için finansman sağlama yeteneği Rusya ve diğer rakiplere göre büyük bir rekabet avantajı sağlamaktaydı. 2009 baharında, Çin'in devlet enerji devi CNPC'nin Kazakistan'daki bir enerji şirketi olan MMG'de çoğunluk hissesi aldığı anlaşmaya Çin'in Kazakistan'a verdiği 10 milyar dolarlık kredi de dahil edildi. Hint ve Rus devlet enerji şirketleri de MMG'de bir pay istemeye başladı. Rus şirketleri hala ekonomide kilit oyuncular olmasına rağmen Kazakistan'da ise Çinli şirketlerin etkisi gittikçe daha belirgin hale geliyor. Aslında, son yıllarda Çin'in Kazakistan'daki en aktif oyuncu olduğu görülüyor. Bu aynı zamanda ticaret istatistiklerine de yansımaktaydı. Rusya'nın Kazakistan ihracatındaki payı, 1990'ların ikinci yarısında neredeyse üçte birinden, son yıllarda % 10'a düştü. Aynı dönemde, Çin'in Kazakistan'ın ihracatındaki payı yaklaşık % 15'e iki katına çıktı (Peyrouse, 2008). Kazakistan'ın ithalatıyla ilgili olarak, Rusya'nın pazar payı yaklaşık üçte biri kadardır ve payının azalmasına rağmen, Rusya Kazakistan'da hala güçlü bir konuma sahiptir. Türkmenistan'dan Özbekistan'a ve Kazakistan'dan Çin'e, Aralık 2009'da tamamlanan doğal gaz boru hattı, Türkmenistan gazı için önemli bir yeni ihracat pazarı açtı. Çin'in Türkmenistan'daki ihracat payının 1990'ların ikinci yarısında sıfırdan 2010'da neredeyse

üçte birine yükselmesiyle kanıtlanmaktadır (Putz, 2019). Çin'e ihracat yapma fırsatlarının açılması, Orta Asya'nın, örneğin ihracatlarının daha yüksek fiyatlarına yansıdığı Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmıştır. Çin'in talebi bölgedeki rekabeti artırırken, Çin ürünlerinin Orta Asya'daki çığıları bu ülkelerdeki yerel üretim üssünün daralması korkusunu uyandırdı. Kazakistan'ın Rusya ve Belarus'la gümrük birliğine girme kararı, belki de kısmen hükümetin Çin mallarının iç piyasalara aşırı bir şekilde yansımalarını ve yerel üretimi koruma politikasını önleme isteğiyle açıklanmaktadır.

RUSLAR AÇISINDAN ÇİN'İN ÖNEMİ

Son on yılda, Rusların Çin'e yönelik tutumlarının gözle görülür bir dönüşümü yaşanmıştır. Sovyet döneminde ve Sovyetler sonrası yıllarda, Çin "küçük kardeş" ve "stratejik bir ortak" olarak kabul edildi, ancak şimdi durum sanıldığı gibi değil. Çin'in nüfusu ve seçkinler tarafından yönetilmesi, ülkenin dünyadaki değişen rolüne göre hızla değişmekteydi. Sovyet döneminde Çin'in algısı, araştırmacılar ve uzmanlar tarafından nüfusun yanı sıra halk arasında da tutulan göreceli bir fikir birliği ile nitelendirildi, ancak bu günlerde görüşlerin ikili ilişkilere dair umutlara şiddetle karşı çıkması gözlemlenmektedir. Bu ayrışma, yalnızca nesnel görüş farklılıklarına değil, aynı zamanda Rusya Kuruluşundaki Çin karşıtı ve Çin yanlısı kanatların aktif çalışmalarına, uzman topluluğuna ve kitle iletişim araçlarına atfedilebilir. Genel olarak Çin ile ilişkilerde ve özel olarak Çin tehdidi konusunda son birkaç yıldır Rus dış ilişkiler ve medya söyleminde oldukça güncel haberler oluşmuştur. Belli bir noktaya kadar, yakınında birçok alanda dünya lideri olacak bir komşuyla olan ilişkilerini göz ardı etmek mümkün olmadığından ve ya bazı alanlarda zaten lider olmuş olan bir komşuya sahip olmak o kadar kolay değil. Bununla birlikte, birçok tartışmanın yoğunlaştırılmasına yönelik teşvikler, şu anda "Rusya savaşı" olarak adlandırılacak bir sürecin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bazı araştırmacılar, Çin'in kaynak temeli bir devlet olarak dünyanın bütün bölgelerini pratik olarak kullanmasına rağmen, Çin için bir kaynak olarak önemli noktaları Rusya'nın işgal ettiğini söylemektedir. Bununla birlikte, Çin'e hammadde tedarikinde esas olarak deniz yolunun tedarik rotaları olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, ABD ile askeri bir çatışma olması durumunda, ikincisinin Dünya Okyanusu'ndaki tam hakimiyeti göz önüne alındığında, deniz yolları engellenecektir. Orta Asya'dan gelen arzlar, ABD'nin de en azından Afganistan'daki varlığını sürdürdüğü sürece, Çin'in belirli pozisyonlara sahip olduğu tek eyaleti Xian Jiang eyaletidir (Stronski, 2018).

Bizler ve Rusya, Pekin ile Washington arasında askeri bir çatışma yaşanması durumunda ve ya yalnızca Dünya Okyanusu'ndaki durum dengesizleşirse ve Çin'in çıkarlarını etkiliyorsa,

istikrarlı tedarik garanti altına ala bilmemiz için Çin'e destek vermek durumdayız, çünkü en uygun şekilde tek tedarikçimiz Çin'dir. Çinli stratejistler, Rusya'nın bu konuda kendine özgü rolünü de kabul ediyorlar. Örneğin, Halk Kurtuluş Ordusu Hava Kuvvetleri'nde kıdemli bir albay olan önde gelen Çinli askeri stratejistlerden biri olan Dai Xu, ABD'nin Çin'i "C" harfi şeklinde yarım daire şeklinde tuttuğunu iddia ediyor (Lague, 2013). Bu yarım daire Japonya'dan başlar ve Çin topraklarının bir parçası olduğunu iddia eden devletler dahilinde güneye doğru uzanır. Daire, Rusya ve Kuzey Kore boyunca koştugu için tamamlanmadı, ancak gelecekte uçları bir araya gelebilir. Bu nedenle, Rusya'nın Çin'e hammadde sağlamadaki benzersiz rolü, lider oyuncularını Moskova'yı ilgi alanlarına çekmeye yönelik etkilerini artırmaya çalışmaktadır. Uzmanlar ve kitle iletişim araçları söylemlerine göre ve bilimsel araştırmalara dayanarak, bunun, Çin'in karşıtı ve buna karşılık gelen bir güç merkezi ile stratejik bir ortaklık projesini teşvik eden Çin yanlısı kanatlarının artan faaliyetlerine yansıdığı görülmektedir. Ancak metodolojik bakış açısına göre, her iki taraf da Rusya'yı kendi çıkarlarına sahip kendi kendine yeten bir oyuncu olarak değil, etki kutuplarından birinin uydusu olarak görmektedir ve bu nedenle Rusya, olabilecek bir stratejik yükümlülükler sorumluluğunu kendi üzerine almalıdır. Uluslararası politikaya yönelik değere dayalı yaklaşımı azaltma ve onu faiz temelli bir politika ile değiştirme eğilimi olduğu için, her iki tarafın lobicileri, her şeyden önce, çıkarların risklerini ve bu ya da potansiyel faydalarını birleştirerek manipüle etmektedir.

Akademik topluluğun dış politika oluşturma üzerindeki etkisine ilişkin söyleminin herhangi bir analizi, kitle iletişim araçları ve uzman topluluklarla karşılaştırıldığında daha az ilgi çekmektedir. Bunun nedeni basit. Yukarıda belirtildiği gibi, Rus devlet otoriteleri ikili ilişkilere ekonomik açıdan yaklaşırken, Sovyet geleneklerinde eğitilen akademik topluluklar dış politika çıkarlarına uygun hareket etmeyi düşünüyor. Bir başka deyişle, mevcut dış politika planlarından ziyade, büyük Rus şirketlerinin durumsal talepleri temelinde stratejik kararlar alınmaktadır. Rusya dış politikasının doğu vektörünün bu şekilde gelişimi yakın zamana kadar geçerli olan Avrupa'ya odaklanmasına bağlanmaktadır. Bu tür politikaların izlenmesinde önemli bir rol, devletlerin akademik çevrelerle tarihsel olarak işbirliği yapanlar da dahil olmak üzere siyasi planlama kurumları tarafından dairesel bir politika izlemeleridir. Rus politikalarının doğu vektörü, büyük ölçüde, stratejileri geliştirmek için akademik topluluktan uzmanları çekmenin neden gerekli olmadığını açıklayan iş yaklaşımı ile karakterize edilmektedir. Morozov'a göre, Çin iddia edildiği gibi aşırı nüfuslu değil. Ayrıca, ülke kömür rezervi bakımından dünyada bir veya

ikinci sırada yer almaktadır (Nojonen, 2011). Bununla beraber, magneziyum, bakır, tungsten, kalay, alüminyum, altın ve diğerleri gibi yer altı ve yerüstü zenginliklerle dolu bir ülke konumundadır. Yazar aynı zamanda modern dünyada amaçlara askeri olmayan yöntemlerle ulaşıldığını da vurguluyor, bu biraz sorgulanabilir. Ancak, Rusya ve Orta Asya ülkelerine karşı askeri senaryo geliştirilmesinin Çin için avantajlı olmayacağını vurgulamaktadır, çünkü bir askeri çatışma madencilik altyapısına önemli zararlar verecek ve restorasyonu çok zaman alacaktır. Ayrıca, Morozov, Khramchikhin'in yayınladığı yayınlardan birinde önerdiği Rusya'ya yönelik muhtemel silahlı saldırganlık senaryosuna ve askeri teori ve stratejiye dayalı hesaplamalar kullanmasına kategorik olarak itiraz etmektedir.

Rusya'nın Çin'e yönelik dış politika dersinin içeriği, pratik açıdan uzmanlık ve bilimsel tartışmalarla bağdaşmamaktadır. İkili ilişkilerin özeti kısaca "bağlı krediler de dahil olmak üzere Çin mali kaynaklarına erişim için Rus doğal kaynakları" olarak özetlenebilir. Rusya devlet otoritelerinin pozisyonu resmi olarak, iki ülke liderlerinin 2009 yılında New York'ta imzaladığı anlaşma metnine, Rusya Federasyonu ile Avrupa Birliği arasındaki komşuluk, dostluk ve işbirliğine ilişkin 2001 çerçeve anlaşması uyarınca Çin Halk Cumhuriyeti de yerleştirildi (Lukin, 2013). Bununla birlikte iki devlet resmen ikili ilişkilerini sınır ötesi işbirliğine kadar uzatmış oldu. Bununla birlikte, bu fiili durum, mevcut durumdaki Rus seçkinlerinin herhangi bir ciddi itirazına yol açmayan bir format örneğidir. Örneğin, Dmitri Medvedev'in 2010 sonbaharında ÇHC'yi ziyareti sırasında çoğu ticari ve ekonomik meselelerle ilgili bir dizi farklı düzeyde anlaşma imzalandı. Ayrıca, son birkaç yıl içerisinde, her iki ülkenin de devlet ve devlete bağlı şirketleri arasında daha somut sözleşmeler yapılmıştır. Özellikle, Rosneft ve Transneft, Çin'e (Rosneft) uzun vadeli petrol teslimatı ve Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu boru hattının (Transneft) inşaatının tamamlanmasıyla garanti altına alınmış kredi ikili ilişkilerini ileri düzeyde ilerlemesinin örneğidir. Bu stratejik belgenin imzalanmasının Rus federal kitle iletişim kaynakları tarafından pratikte fark edilmediğini, Uzak Doğu'da ise "Moskova'nın Uzak Doğu'ya Çin'e teslim olması" sırasındaki başlıklara yansıdığı söylenmektedir. Bu belgenin imzalanmasından ve Rus kitle iletişim araçlarında 2001 ortalarına kadar oluşturduğu tartışmadan sonra, proje uygulamasına iki bakış açısı ortaya çıkmıştır. İlk olarak, Rusya ve Çin'in işbirliği geliştirme konusunda temelde farklı yaklaşımları var; çünkü Doğu Sibirya ve Uzak Doğu'daki projelerin neredeyse tamamı hammadde üretimine dayanıyor, Çin ise kuzeydoğu illerinde işleme tesisleri oluşturmak niyetindedir. Çin'in politikasının temel amacı, enerji ve doğal kaynaklara erişim sağlamak ve

ticari ve ekonomik işbirliği ile Çin'in çıkarları arasında ekonomik bağlantılar için uzun vadeli mekanizmalar oluşturmaktır.

Ancak, ikili ilişkiler yalnızca ekonomi ile sınırlı değildir. Rusya ve Çin, en az iki diğer uluslararası forum çerçevesinde işbirliği yapmaya çalışıyorlar - 2011 yılında 10. yılını kutlayan Şangay İşbirliği Örgütü (SCO) ve BRICS. SCO başlangıçta, öncelikle Orta Asya'da bir bölgesel güvenlik aracı olması planlanmıştı. Bununla birlikte, geçtiğimiz birkaç yıl boyunca, Rus makamlarını bloğun başlatıcılarından biri olarak zorlayan Çin'in nüfuzunu artırma Ruslar için büyük tehlike oluşturmaya başladı (Awan, 2016). Özellikle, son iki yılda, bu konu SCO tarafından ve Rusya kitle iletişim araçları söylemindeki Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü tarafından neredeyse tamamen desteklenmiş durumdaydı. BRICS'e gelince, kendi etkinliklerin koordine edilmesi amaçlanmaktadır ve güvenlik alanındaki işbirliğini koordine etme girişimleri yerine Batı'nın uluslararası ilişkilerde mutlak hegemonyasını imha etmek zorundaydı. Özellikle, bu örgüt son zamanlarda, G20 zirvelerinden önce, gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını koordine etmek için, batı ülkelerinin konumunun üzerinde kararlaştırıldığı G7 toplantılarını kendi lehine kullanmıştır. Bununla birlikte, Rusya'nın G8 ve BRICS'e eşzamanlı olarak katılması genel olarak bütün kurguyu, özellikle de dünya arenasında Rus-Çin işbirliğinin mekanizmasını karşılaştırmaktadır. Ancak, son altı ila on iki ay boyunca, Rus seçkinler arasında hiçbir şeye sahip olmadıkları ekonomik bağımlılığın kademeli olarak politik bağımlılığa dönüştüğü algısı var. Stratejik karar alma merkezi de dahil olmak üzere dünya siyaset merkezinin, yavaş-yavaş Asya-Pasifik bölgesine kaydığı göz önüne alındığında, bu, Rus Kuruluşu için endişe kaynağı olmuştur. Geçmişte, Rus makamları, Batı egemenliği ile karakterize edilen eski, Sovyet sonrası dünya düzeni çerçevesinde karar alma sürecine erişim sağlamak için sayısız başarısız girişimde bulundu. Şimdi Asya-Pasifik bölgesindeki dünyadaki "yönetim kurulu" sırasındaki yerini almak için benzer bir şans, Çin ile olan ekonomik ilişkilerin mevcut yapısı nedeniyle kaçırılabilir. Bu bölümü özetlerken, aşağıdaki konuların vurgulanması gerekmektedir. İlk olarak, medyada ve Rus-Çin ilişkilerinde uzman topluluklarda yapılan tartışmalar, bu alandaki kamusal söylem üzerinde çok özel bir akademik topluluktaki benzer tartışmalardan daha fazla etki yaratmaktadır. Aynı zamanda, devlet makamları her iki tartışmadan soyutlanırken kararlar alırlar, ancak o zamanın pragmatik ekonomik çıkarları tarafından yönlendirilirler. İkincisi seçkinlerin yanı sıra kamuoyu ile ilgili düşünceleri etkileyen medya ve uzman tartışmaları, Asya-Pasifik bölgesinde Rus çıkarlarını teşvik etmek için bütüncül bir politika oluşturmaya başladığında, devlet makamları tarafından fark edilme şansına sahip olmalarıdır. Ayrıca, Rus

seçkinleri, bugüne kadar rahatsız etmeyen Çin'e ekonomik bağımlılığın, karar alma merkezindeki değişimin ortasında siyasi bağımlılığa dönüştüğünü fark etmeye başladılar ve Asya-Pasifik bölgesine doğru uzanan kaygı verici bir neden haline gelmeye başlamıştır.

RUS-ÇİN İLİŞKİLERİNDE ABD GÖRÜŞÜ

Rus-Çin ilişkilerine dair “Amerikan” görüşü yoktur. Açıkçası, ABD hükümeti, genellikle üçüncü taraflarla olan diğer devlet ilişkileri hakkında kamuoyuna yorum yapmıyor. Ancak, Rus-Çin ilişkileri benzersizdir çünkü bunlar ABD'ye ölümcül bir tehdit oluşturabilecek iki devlettir. Ayrıca, bu ilişkiler Asya'daki tüm ilgili tarafların Rusya, Çin, Orta ve Kuzeydoğu Asya ile bağları üzerinde biçimlendirici bir etki yapan kurucu ilişkilerdir. Genel olarak, tüm Asya ve dünya politikaları olmasa da, çoğu devlet için bu topraklar ve bölgeler büyük jeostratejik ve jeopolitik konumlara sahiptir. Bu yüzden bazı ABD'li uzmanlar bu ilişkiler hakkında yorumlar yaparken, birinin hayal edebileceğinden çok daha azını yapabileceklerini söylemektedirler. Bu göreceli ihmal, Moskov a ve Pekin için karşılıklı bağlarının önemine verilen değerler açısından şaşırtıcıdır. Nitekim Cumhurbaşkanı Medvedev, Çin'in Rusya'nın diplomatik öncelikleri listesine girdiğini, ilişkilerin her alanda geliştiğini ve hatta Asya'ya yeni bir güvenlik sistemi önerdiğini belirtti. Nitekim, bu iki devlet “normatif yakınsama”, Kuzey Kore'nin nükleer ve füze testlerinin yarattığı krizde görülen Kuzey Kore'deki neredeyse aynı konumlarını ve yeni bir uluslararası mali, politik ve ekonomik düzen taleplerini ABD'nin demokrasiyi destekleme konusundaki eleştirilerini ve NATO'nun Libya operasyonu gibi diğer politikalarını eleştirmek, gelecekte ABD'ye yakınlaşma ihtimalini öne sürüyor. Aslında, bir Çinli analist olan Çin Ulusal Savunma Üniversitesi Kriz Yönetimi Araştırma Merkezi'ndeki Profesör Ouyang Wei, bu ilişkinin stratejik bir ortaklık olduğunu, hatta her iki tarafın da normalde kullandığı gibi yarı bir ittifak olduğunu ileri sürmüştür. Temmuz ayı 2009'da Çin-Rus askeri tatbikatları “Barış Misyonu 2009” a atıfta bulunarak, bu tür bir ilişki ile ittifak arasında şu şekilde ayırım yaptı: (Pillsbury, 2000)

Ortak askeri tatbikatların doğası, ülkelerin ilişkileri farklı olduğunda farklıdır. İlişkiler koalisyon veya ittifak niteliğinde ise, ortak askeri tatbikatlar kendi ülkelerinde yapılanlara benzer. Bu tür tatbikatlar, akılda tutulan hedefleri kuvvetle tanımlamış ve gerçeklerle kuvvetli bir şekilde işaretlenmiştir. Ayrıca, ortak askeri tatbikatların daha az açıkça belirlenmiş hedefleri olan güçlü bir sembolik ve politik

yapıya sahip olduğu stratejik ortaklık veya yarı-ittifak gibi ilişkiler de vardır. Afet kurtarma ve insani yardım sağlama gibi özel belirlenmiş alanlarda ortak askeri tatbikatlar yapan dostane ülkeler arasında ilişkiler var. Bu, karşılıklı anlayışı ve karşılıklı güveni güçlendirmeye yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, Washington ile olan i deolojik-stratejik rekabetlerinin, Çin-Rus bloğu ile yüzleşmek üzere Asya'nın kutuplaşmış, iki taraflı ve düşmanca bir şekilde bölünmesiyle sertleşmesi konusunda gerçek bir tehlike var. Bu durumda Çin-Rusya bloğu, Japonya, Güney Kore ve Avustralya ile ittifaklar tarafından yönetilen ABD ittifak sistemi ile karşı karşıya kalmak zorunda kalmıştır. 1990'ların başlarında, Richard Betts ve Robert Jervis gibi dünya siyasetinin önde gelen analistleri ve daha sonra CIA çalışmaları gibi, ABD'nin çıkarlarına yönelik en büyük güvenlik tehdidinin bir Rus-Çin ittifakı olacağını belirtti. Aslında, Doğu Asya eğilimlerinin bazı analistleri, enerjinin ve diğer mevcut uluslararası krizlerin bir araya geldiğini, Kuzeydoğu ve Orta Asya'daki Amerikan iktidarına ve fikirlerine karşı oluşturulmuş bir Rus-Çin ittifakına katkıda bulunduğunu düşünüyor.

Çin ile Rusya arasındaki ortaklık, Soğuk Savaş'tan sonra ABD'nin çıkarları karşı büyük olumsuzluklarla birlikte olgunlaştı ve genişledi. Özellikle, son on yılda ikili arasındaki ilişki önemli ölçüde iyileşmiştir. Başkan Vladimir Putin ve Xi Jinping'in önerileri önümüzdeki beş yıl ve muhtemelen ötesindeki yakın ilişkilerin geleceğini destekliyor. Momentum adı verilen kavram, ortak hedeflere ve değerlere, Rus ve Çin'in zayıflıklarına ilişkin algılara ve hem ABD'nin hem de müttefik güçlerin etkilerine dayanıyor. ABD'nin desteklediği düzen için öncelikli ilgi alanlarında Avrupa ve Orta Doğu'da Rusya ve Çin'e kıta ve deniz kıyıları boyunca karşı ciddi zorluklar yaşıyor (Märta Carlsson, 2015) . Rusya'nın izlediği politikanın Avrupa'da ve Orta Doğu'da askeri ve yarı askeri eylemler içermesi, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da seçimleri baltalayan siber ve politik savaşla birlikte, Avrupa birliği ve NATO dayanışması dahil olmak üzere bütün içerikleri kapsamaktadır. Çin, ABD ekonomisini baltalıyor ve müttefiklerin çıkarları için gizli ve açık manipülasyon yoluyla çözüm bulmakta ve ekonomik teşvikleri ve propagandası kullanarak satışları etkilemektedir. Çin siber saldırıları, Çin'in ekonomik rekabet edebilirliğini artırmak ve önde gelen ABD ve diğer uluslararası şirketler pahasına, ileri teknolojilerde dünya pazarlarına hükmetme çabalarını hızlandırmak için daha fazla bilgi ve fikri mülkiyet hırsızlığına odaklanmaya başlamıştır. Aynı zamanda, Çin'in etkileyici bir askeri ve sivil güvenlik güçleri birikimi ile desteklenen komşularının zorlaması ve korkutulması, bölgesel kontrolünü ve etkisini genişletti. Rusya ve Çin, uluslararası siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarındaki ABD'nin

gücünü ve etkisini karmaşıkleştirmek ve engellemek için ayrı ayrı ve birlikte çalışmaktadırlar. Müttefikler rakiplerinin hareketlerini koordine ediyorlar ve Birleşik Devletler ile Avrupa, Orta Doğu ve Asya'daki müttefikleri ve ortaklarına karşı mücadelelerinde birbirlerine destek olmaktadır. Bu ortak çabalar, çok taraflı forumlarda diplomatik, güvenlik ve ekonomik önlemleri ve İran, Suriye ve Kuzey Kore'deki ABD'li rakipleri içeren ikili ilişkileri içermektedir. İki güç, ABD karşısında birbirlerini desteklemekte ve ABD'nin desteklediği bölgesel düzene ve küresel normlara ve kurumlara meydan okumak için zorlayıcı genişlemeleri ve diğer faaliyetleriyle ilgili ortak kararlar almaktadırlar. NBR projesine dahil olan Amerikalı uzmanlar, ABD menfaatlerine karşı çıkan ve onu zayıflatan Çin-Rus işbirliğinin önemi konusunda farklılıklar gösteriyor. Bazıları, Birleşik Devletler için sırasıyla Rus ve Çin politika ve uygulamalarının ortaya koydukları sorunlara odaklanmakta ve işbirliğinin önemli ölçüde daha az endişe verici olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık, projedeki bazı katılımcıların kuvvetle vurgulanmış bir görüşü, ABD ve Asya ve Avrupa'daki Çin menşeli çıkarların tamamlayıcılığının ortaya koyduğu ve en kötü senaryoda iki cepheden bir savaşa yol açabilecek önemli zorluklar gözle görünür şekildedir. Savaş olmasa bile, Birleşik Devletler'in kaynaklarının bölünmesi onlar için büyük zorluklar açmakta ve ikili müttefiklere dikkat etmekle beraber eşzamanlı olarak askeri ve diğer devlet güçlerini n Ukrayna ve Çin'de Güney Çin Denizi'nde Rusya'nın kullanılmasında da öngörüldüğü gibi ABD için büyük tehlikeler arz etmektedir. Genel olarak, ABD'nin bu yükselen zorluklarla başa çıkma kabiliyetinin düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. ABD, Rusya ve Çin arasındaki üçgen ilişkideki ABD pozisyonu, güçlerini ve etkilerini arttırmak isteyen fırsatçı Moskova ve Pekin'deki liderlerine karşı giderek kötüleşmeye başladı. Rusya'nın Batıdaki gerginliği ve Çin'e derinleşen bağımlılığı, Washington'un Pekin'le devam eden yapıcı etkileşimi ile birlikte, Çin'e, ABD'nin işgal ettiği üçgen ilişkide avantajlı "menteşe" pozisyonu vermiştir (Sutter, 2018).

Bazı ABD dış politika uzmanları tarafından tutulan bir perspektiften bakıldığında, gelişmekte olan Çin-Rusya yakınlaşması ABD dış politika stratejisinin, ABD'nin Rusya ve Çin'le olanlardan daha iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı Nixon yönetimine geri dönme ko nusundaki başarısızlığını temsil ediyor. Sovyetler Birliği'nin sona ermesi ve hem Amerika Birleşik Devletleri hem de Çin için yarattığı tehdit göz önüne alındığında, Çin-Rusya ilişkilerinin son yıllarda belirgin bir şekilde iyileşmesi hiçte şaşırtıcı değil. Ancak yakın tarihli işbirliğinin derecesi ABD'yi açıkça dezavantajlı hale getiriyor ve bazılarının Washington'u Moskova ile Pekin arasında bir karmaşığa sürmek için stratejik öneme sahip bir mesele olarak görmektedir.

Bunun önlemlerini almamak, giderek dünyadaki ABD konumunun ortasındaki liberal düzene meydan okuyabilen bir otoriter eksen bırakacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bazı durumlar için, Birleşik Devletler, özellikle Avrupa, Orta Doğu ve Asya'daki ABD menfaatleri için kritik öneme sahip bazı cephelerde genişleyen ve yırtıcı Çin-Rus muhalefetiyle karşı karşıya kaldıklarında, durum korkunç hale geldi. Aşağıda tartışılacağı gibi, bu bakış açısının savunucuları Çin'i ana tehdit olarak görüyor ve Moskova'yı Batı ile daha fazla işbirliği yapmaya ve Çin'in egemenliğine karşı denge kurmaya teşvik etmek için teşviklerin yanı sıra cezaları kullanarak Rusya'ya daha hassas bir ABD yaklaşımı önermektedir.

Çin-Rusya'nın ABD'ye karşı işbirliğindeki ilerleme, kısmen Moskova'nın son dünya görüşünün bir sonucudur. Dış politika uzmanlarına göre Putin'in Batı'ya karşı sert çizgisinin kökeni ve dayanıklılığı ve Çin'e karşı arasında eğimli bir tartışma var. Rus rejiminin, Batı'nın teşvik ettiği şekilde gördüğü iç istikrarsızlık karşısında algılanan güvenlik açığı, Putin'in kendini korumayı sağlamak için politikaları değiştirmesine neden olmuştur. Ayrıca, Aralık 2011'deki parlamento seçimlerinin sonuçlarını protesto etmek için Moskova'daki büyük çaplı gösteriler sonrasında 2012'de Putin Batı'dan ve Çin'den uzaklaşmıştır (Trenin, 2014). Seçim yaygın olarak haksız ve tavizsiz olarak görülüyordu ve cumhurbaşkanlığını geçici halefi Dimitri Medvedev'den geri alma kararını takiben devam etti. Putin'in durumu ele almasına karşı çıkan protesto ve eleştirilere verilen Batı desteğinin, Batı'nın Rusya'da rejim değişikliğine bağlı olduğunu, Medvedev'in reformları ve Batı ile yakınlaşmayı denediğinin ve ülkenin yönündeki bir değişikliğin olduğunu iddia ettiği bildirildi. Bu karar ve bunun ardından Rusya dış politikasında Batı'dan uzak ve Çin'e doğru dışa çıkan eksen, Ukrayna krizinin ardından ve Rusya'nın dış çevresindeki muhtemel Batı'yı ele geçirme tehdidinin etkisiyle Rusya'nın Kırım'ı devralmasının ardından yoğunlaştı. Amacı, ülkenin ve halkın refahı, güvenliği ve uluslararası duruşundan ziyade, elitlerin güvenliğini ve refahını sağlamaktı. Batı ile yakınlaşma ve kurumlarına katılım Rusya'nın güvenliğini, ekonomisini ve popüler refahını artıracak, ancak Rus seçkinlerinin ülkenin iç politika ve ekonomisine olan tutumunu azaltacak adımlar atmasını gerektirecekti. Kısacası, bu Rusya'da rejim değişikliği anlamına gelmekteydi. Buna karşılık, Rusya'nın Çin ile yakın ilişkisinde böyle bir tehdit görülmemektedir. Çin -Rusya işbirliği, Rusya'nın siyasi sisteminin daha açık hale gelmesini gerektirmiyor. Daha şeffaf ve düzenli bir yatırım rejimi gerektirmez; yerleşik bürokrasiyi ele geçirmek, ekonomiyi şeytanlaştırmak ve daha fazla rekabete açmak ve ya Batı liderliğindeki kurumlara katılımın gerektireceği ticaret ve yatırım engellerini ortadan kaldırmak zorunda değildir. Çin, Rusya'yı olduğu gibi kabul etmekten memnun görünüyor. Nitekim, ülkenin

2012'den bu yana Xi Jinping'deki otoriter eğilimleri, Putin'in karşı çıktığı aynı Batı normlarını reddetti. Ayrıca, Rusya'nın egemen seçkinlerin çıkarlarını korumaya istekli perspektifinden bakıldığında, Çin ile ortaklık yapma gerekçesi iki ülkenin ekonomisinin tamamlayıcı niteliği ile pekiştiriliyor (Taehwan, 2018). Askeri olarak, Rusya giderek Çin ile rekabet edemeyeceğini kabul ediyor ve bunun yerine komşusunu kucaklamayı tercih etti. İki güç, aynı zamanda birçok büyük uluslararası konuda da aynı fikirleri paylaşmaktadır. Tabii ki, yukarıda daha önce belirtildiği ve tartışıldığı gibi, ABD ve ABD destekli uluslararası düzene karşı muhalefetlerinde farklılıklar göstermektedir. Rusya, bu emri bozmak ve Amerika Birleşik Devletleri ile yüzleşmek için riskli önlemler almaya çok daha istekliken, Çin, kendisine yarar sağlayan mevcut emirlerin çoğunu korumak istiyor ve özellikle de ABD'den önemli bir geri tepme riski taşıyan potansiyel olarak maliyetli girişimlerden kaçınıyor.

Bu makalede özetlenen NBR projesinin sonuçları, ABD politikasını, Çin-Rusya politikaları ve uygulamaları karşısında ABD menfaatlerini savunmanın başa çıkma görevinin zorlu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Belki de ABD'nin Çin'in Rusya'ya meydan okumasının ciddiyeti konusundaki tartışmalarının, Pekin ve Moskova'nın ABD'nin çıkarlarına ters bir şekilde daha açık sonuçlarla daha yakın bir eşgüdüm yolu ile devam etmesi muhtemel olarak kolaylaştıracağına iyi bir haberidir. Böyle bir eğilim, bu zorlukla başa çıkmak için farklı ABD fikirlerinin bir araya gelmesini kolaylaştırabilir. Bununla birlikte, ABD idaresinin ve kongre liderlerinin, ABD ordusunun, ABD askeri, iktisadi ve askeri güçlerinin canlanmasını canlandırmak için gerekli gördüğü uzun vadeli, çok yönlü hükümet çabalarını oluşturma ve takip etme istek ve kabiliyetleri konusunda büyük bir belirsizlik devam ediyor. Diplomatik iktidar ve bu önde gelen uluslararası rakiplerin ortaya koyduğu mevcut ve gelecekteki zorlukları ele almak için bir temel sağlamak amaçlanmaktadır. Bu çabadaki başarının ön koşulu, yukarıda tartışılan geniş kapsamlı politika seçenekleri arasında tutarlı ve iyi desteklenmiş bir ABD hükümetinin stratejisine olanak tanıyan daha iyi bir yakınsamadır. Böyle pahalı ve zorlu bir yaklaşımın alternatifleri var. Bunlar, ABD'nin Çin'deki ve Rusya'nın etki alanlarını taciz eden bölgelerin genişlemesi ve ABD'nin dış taahhütlerinden büyük ölçüde etkilenmesi ve böylece Çin'de ve Rusya'da ABD liderlerinin şimdiye kadar muhalefet ettiği bazı yollara ve politikalara dayanmaktadır. Yukarıda tartışıldığı gibi, bu seçenek NBR projesindeki Rus ve Çinli uzmanlar ve bu ülkelerin liderleri tarafından tercih ediliyor. Bazı ABD uzmanları da ABD'yi Çin ve ya Rusya'yı "yarı yarıya karşılamak" için bu seçeneğin yönlerini takip etmeye çağırıyor. Bununla birlikte, NBR

projesinde yer alan birçok ABD uzmanları, ABD'nin Çin'e ve Rusya'ya yönelik politikalarının ve stratejik çıkarların içinde olmadığına karar vermelerine yönelik sayısız değerlendirmesinde yer alan diğer Amerikan uzmanlarının büyük çoğunluğuna katılmaktadır (Illmer, 2019).

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA VE ÇİN ASKERİ GÖRÜŞLERİ

2008 yılında tanınmış bir Rus araştırmacıları, Rusya'nın değişen uluslararası durumundaki rolüyle ilgili bir araştırma yaptı. Yayımlanmamış olan çalışmalar, Rusya'nın uluslararası bir çatışmaya girme ihtimaliyle ilgili senaryoları ele almaktaydı. Ciddi bir şekilde ele alınan senaryolardan biri, nükleer silah kullanma olasılığını göz önünde bulundurarak, Rusya ile Çin, Çin'in Uzak Doğu ve Rusya'daki bölgeleri işgal ettiği bölgelere giren düşmanlık olasılığı yüksek derecede tutmaktaydı. Bu çalışmalar, Rusların Rusya Federasyonu'nun dünya meselelerindeki yeri, büyük güçlerle ilişkisi ve Çin'in hızlı yükselişi konusundaki belirsizlikleri hakkındaki endişelerini yansıtıyordu. Azalan bir ABD senaryosu ve çok kutuplu bir dünyanın ortaya çıkışında, küresel finansal krizi öngördüğü iddiasını öne sürmekte. Rusların halihazırda nükleer silahlarda üstünlüğü olmasına rağmen, geleneksel anlamda Çinliler karşısında bir dezavantajda olduğunu fark ediyor. Çin, dünyanın en büyük ikinci savunma bütçesine sahipken (ABD'nin arkasında), Rusya üçüncü, konvansiyonel savunma kuvvetleri ve diğer güvenlik bölümlerinin birlikleri bakımında ise Çin'in açık ara üstün olduğu görülmektedir. Rusya ayrıca, yeni silah ve birliklerin tedariki yoluyla (Çin-Rus sınırını savunmakla sorumlu olan) Doğu Askeri Bölgesini aktif olarak geliştirmekte ve 2010 yılında, "Vostok" (Doğu Askeri Bölgesi) temelinde "Birleşik Stratejik Komutanlığı" kurmuştur. Pasifik Filosu ve Uzak Doğu ve Sibiryası Askeri Bölgeleri, onu Rus Silahlı Kuvvetleri'ndeki en büyük güç yapıyor (Nandan Unnikrishnan, 2015). Doğu Askeri Bölgesi on bir teçhizattan ve yaklaşık 80.000 askeri bir bölümden oluşuyor ve amfibi yeteneği olan bir deniz piyade tugayına sahiptir. Aslında, İlçe'nin hava kuvvetleri ve hava savunma birimlerindeki askeri teçhizatın yüzde 50'sinden fazlası 2011-2012'de yenilendi (yeni ekipmanlarla değiştirildi veya iyileştirildi). 'Tu-22M Backfire' orta menzilli bombardıman uçağı ve (deniz altı) denizde ve havada fırlatılan 'Cruise' füzeleri, Doğu Askeri Bölgesinde Sakhalin'in karşısındaki alanda konuşlandırıldı. Rusya'nın Pasifik filosunda, yaklaşık 550.000 ton bölgede toplam yer değiştiren 240 gemi bulunuyor; bunlardan yirmi tane büyük yüzey gemisi ve yaklaşık olarak yaklaşık 280.000 ton yer değiştiren yirmi denizaltı (yaklaşık on beşi nükleer motorlu denizaltı) bulunuyor. Bölgede stratejik nükleer kuvvetler de korunmaktadır. Örneğin, 'SS- 25'ler ve yaklaşık '30 Tu-95MS Bear' uzun menzilli bombardıman uçağı gibi 'ICBM'ler, Ohotsk

Denizi ve çevresinde 'SLBM' taşıyan 'Delta III' sınıfı 'SSBN' yanı sıra, çoğunlukla Trans-Sibirya Demiryolu boyunca konuşlandırılmıştır (Four, 2016).

2010 yılında Rusya, Çita sınırına yakın iki teçhizat dağıttı ve Vladivostok'ta sahil güvenlik yeteneklerini güçlendirdi. Moskova ayrıca donanmasının odağını Asya Pasifik'e kaydırды ve Pasifik Filosunu inşa etmeye başladı. Rusya'daki bir başka görüş de, Rusya'nın Çin'in askeri modernleşmesini yakından izlemesine rağmen, Çin'in askeri modernleşmesinin itici gücünün şimdiye kadar deniz gücünü arttırdığı yönünde fikirler oluşmaktaydı. Bunun nedeni, Rus analistlerine göre, Çin toprak sınırlarının güvende olduğunu ve toprak sınırlarındaki gerilimlerin muhtemel olmadığını düşünüyor. Bunun nedeni, Rus analistlerine göre, Çin toprak sınırlarının güvende olduğunu ve toprak sınırlarındaki gerilimlerin muhtemel olmadığını düşünüyor. Bu nedenle, Rusya'nın Çin'in askeri modernleşmesi hakkında haksız yere endişelenmek zorunda olmadığını düşünüyorlar. 2006'da Çin, askerlerinin yaklaşık 1000 km yürüdüğü 'Stride 2006' adlı askeri bir tatbikat gerçekleştirerek Çin'in Rusya'yı işgal ettiği bir senaryoyu tekrar etti (WEITZH, 2015). Diğer bir uygulama olan "Stride-2009" da, Çin ordusunun uzun mesafeli hareket kabiliyetini ve uzun mesafeli projeksiyon kapasitesini test etmek için binlerce kilometreden fazla askeri yürüyüş yaptı. Tüm bunlar, Genelkurmay Başkanı General Nikolai Makarov ile Çin ve NATO'nun Rusya'nın en tehlikeli jeopolitik rakipleri olduklarını belirterek endişelerini dile getirmiştir (Saradzhyan, 2004).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE BULGULARI

1980'li yıllarda meydana gelen üç gelişme Çin-Rusya ilişkilerinin önündeki engellerin bertaraf edilmesi noktasında önemli role sahiptir. Bu gelişmelerden ilki Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesidir. İkinci önemli gelişme Kamboçya'yı işgal eden Vietnam'a yönelik Sovyet desteğinin kesilmesidir. Üçüncü ve son gelişme ise Çin-Sovyet sınırındaki silahlı kuvvetlerin sayısının yüzde 80 oranında azaltılarak, 1969 öncesi seviyesine çekilmesidir (History, 2018). Bu gelişmeler üzerine, özellikle Çin tarafının Rusya'ya adım adım yaklaşmasıyla ilişkilerde bir yumuşama dönemine girilmiştir. Burada en önemli faktör Sovyetler Birliği'nde 1985'de başa geçen Mikhail Gorbaçov'un izlediği ve "New Thinking" olarak adlandırılan Batı ile silahların kontrolüne, ticarete ve ortak sorunlarda işbirliğine dayanan yeni, barışçıl ve yapıcı ilişkiler kurmaya yönelik kararlı politikadır. Bu yeni değerler dizisi özellikle Çin ve genel olarak Doğu Asya içindir. Moskova ve Pekin arasındaki ideolojik ayrışma 1989 yılının Mayıs ayında gerçekleştiren Deng-Gorbaçov zirvesinde partiler arasındaki bağların onarılmasıyla şeklen bitmiş, 1991 yılında iki ülke arasında imzalanan "Sınırların Belirlenmesi ve Çizilmesi Anlaşması" ile de ikili ilişkilerin geleceği

açısından tam bir dönüm noktası yaşanmıştır. Yeltsin ile 1992'de askeri-teknolojik işbirliği imzalanmasının sonrasında, 1994'te "Yapıcı Ortaklık" antlaşması ile iki ülke nükleer silahları birbirlerine karşı hedef yapmama konusunda yeni antlaşmalar imzalamışlardır. Çin Cumhurbaşkanı Zemin'in 1994'de Moskova ziyaretinde taraflar, "Stratejik Ortaklık" kurulması kararlarını ilan etmenin yanı sıra bu çerçeveleri tamamlayıcı nitelikte 100 yeni antlaşmayı imza etmişlerdir. 1995'de Çin Başbakanı Li Peng'in Moskova ziyaretinde ise taraflar arasında nükleer enerji santralleri anlaşmaları imzalanmıştır (Roth, 2015).

1996'daki "stratejik işbirliği" bildirgesi ile Pekin-Moskova arasındaki işbirliğinin stratejik boyutu 1950 yılındaki Rus-Çin anlaşmasından beri görülmemiş bir öneme sahip olmuş ve her iki ülke bu tarihten itibaren birbirlerini ABD'nin süper gücünün etkinliğini sınırlamaya yönelik birer stratejik kanat olarak görmeye başlamışlardır. Bu bağlamda Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ve Rusya Devlet Başkanı Yeltsin arasında 1997 Moskova Zirvesi'nde "İyi Komşuluk, İşbirliği ve Dostluk Antlaşması" imzalanmıştır (China and Russia: partnership of strategic coordination). Başkan Putin'in yönetime gelmesinin hemen ertesinde, 18 Temmuz 2000'de Başkan Zemin ile "Pekin Deklarasyonu" ile ekonomik işbirliği, komşuluk ve dostluk antlaşmasına imza koymuştur. Putin bu suretle, Çin'in silah alımında İsrail pazarı yerine Rus silah pazarının ön plana geçmesi avantajını edinirken, stratejik anlamda ABD'nin "çok kutuplu" güçler dengesine doğru çekilmesine yönelik daha değişik bir yaklaşımı faaliyete geçirmiştir. 2001 yılında Çin ve Rusya arasındaki stratejik ortaklık münasebetleri yeni bir boyuta taşınmıştır. İki taraf arasındaki karşılıklı siyasi güven derinleştirilirken, yüksek seviyede temaslar yoğunlaşmıştır. İki ülkenin liderleri arasında 2001'de imza edilen "Çin ve Rusya Arasında İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" ve yayınlanan ortak bildiri, iki ülke ve iki ülke halkları arasında nesilden nesile aktarılan dostluğun sürdürülmesi ve ebediyen düşman olmama biçimindeki barış düşüncesi hukuki belge haline getirilmiştir. Rusya ve Çin arasındaki Uyum Noktaları şunlardır: a) İnsan Hakları, b)Ulusal Azınlıkların Statüsü, c) İnsancıl Müdahale, d) Nükleer Silahlar, e) Batı Gücünün İzdüşümü.

İnsan hakları ile ilgili olarak her iki taraf da siyasal özgürlükleri nelerin oluşturduğu konusunda kararın devletlere bağlı olduğunu düşünmektedir. İki ülke de Batılı hükümetlerin diğer ülkelerdeki özgürlüklerle ilgili endişelerini en iyi ihtimalle müdahale, en kötü ihtimalle ideolojik bir saldırı olarak görmektedirler. Hem Moskova hem de Pekin ister tasarımlama olsun, ister gelecek olsun Batılı insan hakları kampanyalarının içeride, yakın ülkelerde muhalif hareketleri teşvik edeceğini ve kendileri için önemli ülkelerde istikrarsızlık tohumları ekeceğini düşünmektedirler. Bu durum her iki ülkenin de insan hakları sicillerine yönelik

eleştirileri ve Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki Batı destekli renkli devrimleri kınadıklarını açıklamaktadır. Bu iki ülke aynı zamanda Zimbabwe Devlet Başkanı Robert Mugabe gibi insan hakları ihlalcilerine BM Güvenlik Konseyi tarafından uygulanmak istenen yaptırımlara karşı çıkmalarını da açıklamaktadır. Rusya'nın durumunda bu egemen demokrasi veya 'Sovereign Democracy' olarak adlandırılmaktadır (nASAW, 2008). Ulusal azınlıkların statüsünde de aynı mantık geçerlidir. Bu toprak bütünlüğüyle ilgili bir konu olarak ortaya konulmaktadır. Rusya'nın Çeçenistan savaşında yol açtığı ölümler ve insan hakları ihlalleri eleştirilirken, Çin buna sessiz kalmamış ve Kremlin'e destek vermiştir. Rusya da Çin'in Tibetlilere karşı güç kullanmasını desteklemiştir. 2008 Olimpiyatları'na giden süreçte meydana gelen bu olay Batı'nın bu durumu kınamasına ve oyunları boykotta bulunma çağrısına sebebiyet vermiştir. Her iki ülke de ulusal birlik konusunda hassastır ve buna yönelik tehditin dış tehditten (diğer devletler tarafından saldırıya uğrama) çok iç tehdit (ulusal azınlıklar tarafından yapılan ayaklanmalar) olduğuna inanmaktadırlar. İnsani müdahale konusunda ise her iki ülke de sürpriz olmayan bir biçimde Birleşmiş Milletler'in görevi olarak insancıl müdahale yapılmasını desteklememektedirler. Fakat her ikisi de kitlesel katliamlara cevaben yapılacak müdahalelerin Birleşmiş Milletler tarafından yetkilendirilmesi gerektiğini düşünmektedirler ki burada Güvenlik Konseyi'nde veto haklarını kullanarak bu kararları geçersiz kılabilme şansına sahiptirler. 1999 yılında Kosova'da NATO tarafından gerçekleştirilen harekâtları ve 2008 Başkanlık seçimlerinde Senatör John McCain gibi yeni Muhafazakârlar tarafından önerilen Demokrasiler Cemiyeti gibi geçici koalisyonları yasadışı ve tehlikeli bulmaktadır çünkü bunlar kendi kendine tayin etme isteğinin oluşması anlamına gelmektedir. Nükleer silahlar konusunda ise; Çin ve Rusya, Bush yönetiminin 2002 yılında 1972 tarihli Anti Balistik Füze Antlaşmasından çekilmesine karşı çıkmışlardır. Çünkü bu iki ülkeye göre balistik füze savunma sistemleri her ne türde olursa olsun, bölgesel veya küresel, istikrarsızlaştırıcı bir özelliğe sahiptirler (Daryl Kimball, 2012). Bu sistemler balistik füze sistemlerine sahip olmayan veya olamayan nükleer silah sahibi devletlerin saldırılarını caydırmak için sağlam bir ikinci vuruş kapasitesine sahip olmalarını sağlayacak şekilde kendi nükleer savaş başlıklarını artırmalarına davetiye çıkaracaktır. Bu bağlamda İran ve Kuzey Kore gibi nükleer programa sahip olup Batılı devletler tarafından nükleer silah ürettikleri düşünülen bu devletlere karşı olan uluslararası yaptırımlara bu iki devlet de karşı çıkmaktadır.

Batı gücünün projeksiyonuna bakıldığı zaman ise Çin ve Rusya başarısız olmasına rağmen güçlerini birleştirmeye çalışmışlardır. NATO'nun genişlemesine her iki devlet de karşıdır.

NATO'nun genişlemesi Çin'in güvenliğinden daha çok Rusya'nın güvenliği için bir meydan okuma oluşturmaktadır. Açıkça, Çin bugün Rusya'nın Batı cephesinde karşılaştığı durumla yarın kendi çevresinde karşılaşılabileceğinden korkmaktadır. Aslında bu da 11 Eylül saldırıları sonrasında Bush yönetiminin Birleşik Devletler Kuvvetleri'ni Orta Asya'da Özbekistan ve Kırgızistan gibi yerlere konuşlandırmasıyla bir nevi gerçekleşmiş durumdadır. Rusya ve Çin arasında birtakım alanlarda anlaşma olmasını sağlayan temel unsur, her iki devletin de tek kutuplu dünyaya karşı hissettikleri soğukluktur ki bu dünyada onlara göre Birleşik Devletler çok büyük bir güce sahip olup, diğer ülkelerin itirazlarını ve çıkarlarını dikkate almamaktadır. Moskova ve Pekin için buna verilecek en uygun yanıt diğer devletlerle beraber çok kutuplu bir düzen oluşturarak bu egemen gücü dengelemektir. Birleşik Devletler önderliğinde NATO tarafından 1995'de Bosnalı Sırp'lara yapılan saldırılar, 1999'da Sırbistan'a yapılan saldırılar, 2003 Irak işgali, NATO'nun devam eden genişlemesi ve Bush yönetiminin önleyici savaş politikası, Moskova ve Çin'in neden bir dengeleyici güç oluşturmak ihtiyacı içinde olduklarını açıklayıcı sebeplerdir (Hinnebusch, 2007). Öte yandan Rusya ve Çin'in aralarındaki stratejik ortaklığı somut bir biçimde müttefikliğe dönüştürmeye yönelik istekleriyle ilgili olarak bir kanıt bulunmamaktadır. Genel olarak Rus liderleri ve birçok Rus Batı'nın bir parçası olmak istemekte ve ülkelerin meşru çıkarları olmasına ilaveten kendi güvenliklerini etkileyen konularda danışılması gereken büyük bir güç olarak tanınmasını arzulamaktadırlar. Rusya'da bugün geçerli olan eğilim Batı'ya katılmaktır. Rus-Çin ortaklığı Rusya'ya özellikle enerji ve silah satışı konusunda büyük faydalar sağlamakta ve Amerika ile olan ilişkilerinde bir kaldıraç özelliği göstermektedir. Fakat bu kültürel yakınlaşmaya dayanmamaktadır.

Rusya, Çin'in Doğu Asya'da genişlemesinin kendi zararına olacağını düşünmektedir. Bu durumda Rusya'nın Amerika ile köprüleri atarak Çin ile ittifak kurması, Moskova'yı Çin'in küçük ortağı haline getirip bağımlı olmasına yol açacaktır. Moskova, Washington'dan kendi ulusal güvenlik çıkarlarını ciddiye almasını istemektedir fakat Amerikan'ın Kuzey Pasifik'ten çekilerek Çin'in bu bölgede hâkim olarak bırakmasını arzulamamaktadır. Daha geniş olarak temel güç merkezleri arasında dengeli bir ilişki olması Moskova tarafından istenmektedir. Burada temel güçler; Birleşik Devletler, Rusya, Avrupa, Japonya ve Hindistan'dır. 2004 sonrası dönemde silah ticareti İran ile olduğu kadar Çin ile ilişkilerde de belirleyici bir faktör olmuştur. Giderek artış gösteren silah ticaretine ilaveten iki ülke arasında 2005 yılında yapılan ilk ortak askeri tatbikat, taraflar arasındaki askeri ilişkilerin gelişimine kayda değer katkıda bulunmuştur. ABD'nin uluslararası sistemdeki hâkimiyetine karşı ortak duruş gösteren bu iki

ülkenin yaptığı ortak tatbikat, Washington tarafından askeri bir birliğin kurulmasına yönelik bir girişim olarak değerlendirilmiş, bundan ötürü kaygı ile karşılanmıştır. Bunun yanı sıra Rusya-Çin münasebetleri yalnızca askeri alan ile sınırlı kalmamış, enerji alanına da taşınmıştır. Bu çerçevede 2006 Mart'ında Putin'in gerçekleştirdiği Pekin ziyareti önemlidir. Zira 29 anlaşmanın imzalandığı bu anlaşma esnasında taraflar arasında 2011 yılından itibaren Doğu ve Batı Sibirya'dan geçecek iki boru hattı aracılığıyla senelik 60-80 milyar metreküp Rus doğal gazının Çin'e gönderilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır (Skalamera, 2014). Rusya ve Çin arasında önemli bir başka konu ise Orta Asya'dır. Burada her iki ülkede beraber iyi bir biçimde çalışmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü bunun iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Her ne kadar bu örgütün Doğu'nun NATO'su olarak değerlendirilmesi aşırı bir kavramlaştırma ise de, bu örgüt her iki ülke için de hayati olan ve kritik bir yerde ortak olarak çalışmalarına olanak sağlamaktadır. Buradaki sorunlu alanlar olarak Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkelerde militan İslami hareketlerin kök salmış olması, sorunlu Afganistan ve Pakistan'ın varlığından dolayı meydana gelen dini aşırılıklar ve terörizmdir. Bunun yanı sıra terörist grupların Rusya ve Çin'e düzenlemiş oldukları saldırılar veya Rusya'nın istikrarsız Kuzey Kafkasya ve Çin yönetimi karşıtı Müslüman Türk Uygur milliyetçiliğinin olduğu Xinjiang bölgesine sızmalar, uyuşturucu ticareti, yolsuzluk ve organize suç ilgilenilmesi gereken önemli konulardır. Şanghay İşbirliği Örgütü, Orta Asya devletleri arasında terörle mücadele, istihbarat değişimi ve askeri münasebetler konusunda bir platform oluşturmaktadır. Bunun sekretaryası Pekin'de, anti terörizm merkezi ise Özbekistan'ın Taşkent şehrinde yer almaktadır. Bu örgüt 2005 ve 2007 yıllarında Peace Mission adlı iki adet askeri tatbikat yapmıştır. Örgütün temel mevcudiyet sebebi güvenlik olmasına rağmen Çin bu örgütün çok taraflı ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine odaklanması gerektiğini tavsiye etmektedir ki bu durum Çin'in güçlü tarafını oluşturmaktadır (Giustozzi, 2008). Gözlemci ülke statüsünde bulunmasına rağmen Hindistan bu görüşe katılmaktadır çünkü Yeni Delhi anti -Amerikan bir koalisyona katılmak istememektedir. Burada önemli başka bir husus ise Orta Asya devletleri diğer başka devletleri bölgeye çekerek Rus ve Çin etkisine karşı bir dengenin nasıl sağlanacağını öğrenmiş olmalarıdır.

İki devin geliştirdiği iktisadi münasebetler küresel politik ekonomik bakımından tartışmasız olarak çok önemli bir noktada yer almaktadır. Moskova'nın en büyük ortağı Pekin ile işbirliği özellikle Sibirya bölgesinin kalkınmasında öne çıkmaktadır. Bu durum 2009 yılında Başbakan Putin'in Çin ziyareti esnasında imzalanan anlaşmalar ile ortaya konmuştur. Buna ilaveten Çin ekonomisinde birtakım kalemlerin ya

tamamını (askeri teçhizat) ya da kayda değer bir bölümü (petrol, kereste veya hammadde) Rusya tarafından tedarik edilmektedir. Rusya-Çin iktisadi münasebetlerinde kilit kalemi enerji oluşturmaktadır. Moskova, en büyük petrol üreticisi durumunda iken, Çin de sadece en hızlı büyüyen ekonomi değil, aynı zamanda dünyanın en büyük enerji tüketicisi konumuna sahiptir. 2007'den itibaren Çin'in silah sistemleri ve diğer teknoloji ürünlerinin ithalini azaltması, iki ülke arasındaki ticari münasebetlerde dengeyi Çin lehine çevirdi. Bundan dolayı, ikili savunma sanayi münasebeti, Soğuk Savaş ertesini dönemin kurucu yapısı olmaktan uzaklaşarak ticari dengeye zarar veren bir unsur olmaya doğru evrilmektedir. Moskova'nın Pekin'e olan ihracatının yarısını oluşturan petrol, münasebetlerde özel bir öneme sahiptir. Zira dışsal şoklar, Moskova'nın Pekin ile ticaret dengesini derinden etkilemektedir. Örnek vermek gerekirse, 2008 yılında hammadde fiyatlarındaki büyük düşüşten dolayı Moskova, Pekin ile dış ticaretinde 13,5 milyar dolarlık açık meydana gelmişti. Eylül 2011 itibarıyla Çin'i ziyaret eden Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'in ardından geçtiğimiz günlerde Pekin'e resmi bir ziyaret gerçekleştiren Vladimir Putin de iki ülke arasındaki ilişkilerin önemini altını çizmiş ve Medvedev'in ziyareti esnasında üzerinde anlaşılacak olan birçok konuda antlaşmalara imza koymuştur (Trickett, 2019). AB'nin, yaşadığı ekonomik kriz nedeniyle Rus doğalgaz devi Gazprom'a fiyatları düşürmesi yönündeki baskıları arttırdığı bir dönemde Çin ile imzalanabilecek karlı bir antlaşma Rusya'yı da rahatlatılabilecektir. Rusya ile Çin arasında uzun zamandan bu yana yürütülen enerji odaklı pazarlıklar bağlamında son aşamaya geldiği bizzat Putin tarafından açıklanmış olmasına karşın, fiyat noktasında süregelen anlaşmazlık işbirliğinin hayata geçirilmesini engelleyici bir faktördür. Vladimir Putin, ziyaret çerçevesinde verdiği beyanatlarda Rusya ile Çin arasındaki ilişkilerin tamamıyla petrol ve doğalgaz eksenli olarak geliştirilmeyeceğini ifade etse de, Volga Bölgesi'ndeki petrol ve doğalgaz rezervleri ile Uzakdoğu Bölgesi'ndeki Sahalin-3 ve Magadan-1 Projeleri üzerinde anlaşma sağlanmış olması oldukça öneme sahiptir. Putin'in Çin ziyareti esnasında iki ülkenin 4 milyar dolar sermayeye sahip ortak bir yatırım fonu kuracağı da ilan edilmiş ve böylece ikili ilişkilere finans sektörü de ilave edilmiştir. Bu yatırım fonunun üzerine odaklanacağı alan ise ağırlıklı olarak Rusya ve BDT toprakları olacaktır.

Rusya ile Çin arasındaki ilişkilerle ilgili son gelişme ise; Çin'in Nobel Barış Ödülü'nün alternatifini olarak gündeme getirdiği Konfüçyüs Barış Ödülü'nü Rusya Başbakanı Vladimir Putin'e vermesidir (WONG, 2011). 2000-2008 arasında Devlet Başkanı olarak görevde kaldığı sürede "Rusya'nın siyasi itibarını arttırdığı, Çeçenistan'da hükümet karşıtlarını

hezimete uğrattığı” ve “Libya’daki NATO saldırılarına muhalif olduğu” için Putin’in bu yıl ödüle layık görüldüğü ifade edildi. Çin Uluslararası Barış Araştırma Merkezi yetkilisi Qiao Damo, Pekin Dil ve Kültür Üniversitesi’nden iki Rus değişim öğrencisinin ödülü Putin’in adına aldığını söyledi. 2010 Nobel Barış Ödülü’nün Çinli muhalif yazar Liu Şiaobo’ya verilmesi ardından Konfüçyüs Barış Ödülü, Nobel Barış Ödülü’ne karşı atak olarak geçen yıl verilmeye başlanmıştır. Çin’deki tek parti yönetimini eleştiren bir bildirin yazarlarından olan ve hükümeti devirmeye teşebbüs suçundan 11 yıl hapisle cezalandırılan Liu Şiaobo, “Çin’de insan hakları yararına şiddetten uzak, daimi çabalarından” dolayı 2010 Nobel Barış Ödülü’ne layık görülmüştü. Çin’de iktidardaki Komünist Parti, ödülün muhalif yazara verilmesini tepki ile karşılamış; Liu, Norveç’in başkenti Oslo’da yapılan ve katılmadığı ödül töreninde dev boyuttaki portresi ve boş bir sandalyeyle temsil edilmişti (Walker, 2010).

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

SSCB'nin çöküşünden bu yana Rusya ile Çin arasındaki ilişkilerin evrimi bir başarı öyküsü olmuştur ve hala devam etmektedir. İki büyük ve güçlü devletin, yaygın ortak geçmişleri ve modern zorluklarının ne kadar zor olsa da, sadece farklılıklarını yönetme ve uzlaştırmayı değil, aynı zamanda genellikle stratejik bir ortaklık olarak adlandırılan ilişkiyi kurmasının da dikkate değer bir örneğidir. Bazı gözlemciler bu durumu endişe verici bir görüş olarak görürken, diğerleri umutları araştırmaya daha istekli olmakla birlikte, Rusya-Çin ilişkilerinin Avrasya, Asya ve küresel jeopolitik düzenin geleceği için önemi evrensel olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte, doğal olarak, dünyanın en büyük ve dünyanın en kalabalık ülkeleri arasında ortaklık modelinin ne kadar süreyle veya gerçekte sürdürülebileceğinin sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu soruyu sormanın bir nedeni, Rus-Çin'in tüm pragmatik destekleriyle ilişkisinin istikrarlı gözükmesine rağmen, statik olmadığıdır. Çin, öngörülebilir gelecekte Rusya'nın gerçekçi bir şekilde ümit edebileceğinden çok daha hızlı büyüyor ve bu, güç potansiyellerinin ikisi arasındaki ilişkiyi günlük olarak değiştiriyor. Daha da önemlisi, bu ilişki Moskova ve Pekin'in birbirine güvenme ihtiyacının eşit derecede güçlü olmadığı anlamında asimetriktir.

Sonuç olarak, Avrupa, Çin faktöründen bağımsız olarak Rusya'yı dahil etme politikasını izlemelidir. AB'nin Rusya'da, ikisi arasındaki normatif ayrışmayı azaltacak bir değişime ihtiyacı var ve bu ilişkiyi açık, karşılıklı saygı duyulan ve uygulanan kurallar üzerine kurmaya çalışmalıdır. Özellikle, Rusya'nın DTÖ üyeliği gibi meseleler söz konusu olduğunda, Avrupa muhtemelen Çin'den çok fazla uzak olmayan bir konumda yer alacaktır. Yine de, defalarca, bu makalede belirtildiği gibi, Doğu Asya'daki olası bir Amerikan'ın yeniden

konumlandırılmasından faydalanabilmek için, Avrupa'nın Rusya'nın modernleşmesine olan ilgisinden de faydalanmak için, ikincisi ise kendi içini açmaya, yabancı yatırımların güvenliği ve dış politika seçkinlerinin içgüdüsel 'AntiWesternizminden' kurtulmak ikili arasında ilişkiler inişli çıkışlı politikalar çerçevesinde ilerlemektedir. Eğer ikili bunları yapmazsa, Rusya'nın Çin'deki etkisi ya da Çin'in Asya'daki jeopolitik konumu karşısında bir düşünün çok ötesine uzanacaktır.

KAYNAKÇA

Alicia Garcia Herrero, J. X. (2016). The China-Russia trade relationship and its impact on Europe. *Working Paper Issue 4*, 4-10.

Awan, S. F. (2016). Shanghai Cooperation Organization as a Platform for Regional Understanding: Its Economic, Political and Security Potential. *Perceptions*, 83-100.

Bisenov, N. (2018, October 28). *Kazakhstan to double gas exports to China in 2019*. Nisan 26, 2019 tarihinde asia.nikkei.com: <https://asia.nikkei.com/Business/Markets/Commodities/Kazakhstan-to-double-gas-exports-to-China-in-2019> adresinden alındı *China and Russia: partnership of strategic coordination*. (tarih yok). mayıs 5, 2019 tarihinde www.fmprc.gov.cn: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t1_8028.shtml adresinden alındı *Council*, 44-111.

Daryl Kimball, K. R. (2012, ağustos). *The Anti-Ballistic Missile (ABM) Treaty at a Glance*. mayıs 6, 2019 tarihinde www.armscontrol.org: *Defense University Press* . Four, C. (2016). Attacking Russia's Nuclear Forces. *Natural Resources Defense*

Giustozzi, A. M. (2008). The SCO: a regional organisation in the making . *Crisis States Research Centre* .

Grigorenko, O. V., Denis A. Klyuchnikov, Aleksandra V. Gridchina, Inna L. Litvinenko, & Eugeny P. Kolpak. (2016). The Development of Russian-Chinese Relations: Prospects for Cooperation in Crisis. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(S1) 256-260.

Hinnebusch, R. (2007). the american invasion of iraq: causes and consequences .

History, B. (2018, 13 december). *This day in history,soviets begin withdrawal from Afghanistan*. mayıs 4, 2019 tarihinde www.history.com: <https://www.history.com/this-day-in-history/soviets-begin-withdrawal-from-afghanistan> adresinden alındı

<https://www.armscontrol.org/factsheets/abmtreaty> adresinden alındı

Illmer, A. (2019, april 24). *Kim-Putin: North Korean and Russian leaders to meet for first time*. mayıs 3, 2019 tarihinde www.bbc.com: <https://www.bbc.com/news/world-asia-idUSBRE90G00C20130117> adresinden alındı

Lague, D. (2013, january 17). *Special Report: China's military hawks take the offensive*. nisan 19, 2019 tarihinde www.reuters.com: <https://www.reuters.com/article/us-china-hawks/special-report-chinas-military-hawks-take-the-offensive->

Larionova , M., & Shelepov, A. (2016). Bonding the BRICS and the G20. *G20 China: The Hangzhou Summit* , 232-233.

Litvinenko, I. L. (2016). The Development of Russian-Chinese Relations: Prospects for Cooperation in Crisis. *International Journal of Economics and Financial Issues* , 259- 260.

Lukin, A. (2013). 7th Berlin Conference on Assian Security. *SWP*, 2-14.

MacHaffie, J. (2011). The Potential for a China-Russia Military Alliance Explored. *Turkish Journal of International Relations*, 23-39.

Märta Carlsson, S. O. (JUNE 2015). China and Russia – A Study on Cooperation, Competition and Distrust. *FOI*, 13-41.

Mitter, R. (2013, ocak). *China and the Cold War* . mart 2019 tarihinde www.oxfordhandbooks.com:

<https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199236961.001.0001/oxfordhb-9780199236961-e-8> adresinden alındı

Morrison, W. M. (February 5, 2018). China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States . *Congressional Research Service* , 4-48.

Nandan Unnikrishnan, U. P. (2015). Trends in Russia-China Relations Implications for India. *Observer Research Foundation*, 69-91.

Nasaw, D. (2008, july 11). *China and Russia veto Zimbabwe sanctions*. mayıs 5, 2019 tarihinde www.theguardian.com:<https://www.theguardian.com/world/2008/jul/11/unitednations.zimbabwe> adresinden alındı

Natalia Victorovna Kuznetsova, E. V. (2016, 6(2),). The Analysis of Foreign Trade Activities of Russia and Asia-pacific Region. *International Journal of Economics and Financial Issues* , 736-744.

Nojonen, A. M. (2011). Russia-China relations. *FIIA REPORT* , 76-95.

Olga V. Grigorenko, D. A. (2016). The Development of Russian-Chinese Relations: Prospects for Cooperation in Crisis. *International Journal of Economics and Financial Issues* , 257-258.

Paul Stronski, N. N. (2018, february 28). *Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic*. mayıs 1, 2019 tarihinde carnegieendowment.org: <https://carnegieendowment.org/2018/02/28/cooperation-and-competition-russia-and-china-in-central-asia-russian-far-east-and-arctic-pub-75673> adresinden alındı

Peyrouse, S. (2008). Chinese Economic Presence in Kazakhstan . *China Perspectives* , 34-44.

Pillsbury, M. (2000). CHINA Debates the Future Security Environment . *National*

Putz, C. (2019, april 25). *Russia is Buying Turkmen Gas Again. Why?* mayıs 1, 2019 tarihinde thediplomat.com: <https://thediplomat.com/2019/04/russia-is-buying-turkmen-gas-again-why/> adresinden alındı

Roth, A. (2015, mayıs 8). *Russia and China Sign Cooperation Pacts*. mayıs 5, 2019 tarihinde www.nytimes.com: <https://www.nytimes.com/2015/05/09/world/europe/russia-and-china-sign-cooperation-pacts.html> adresinden alındı

Saradzhyan, S. (2004, mayıs 4). *The Role of China in Russia's Military Thinking*. MAYIS 4, 2019 tarihinde www.belfercenter.org: <https://www.belfercenter.org/publication/role-china-russias-military-thinkin> adresinden alındı

Skalamera, M. (2014). Booming Synergies in Sino-Russian Natural Gas Partnership. *The Geopolitics of Energy Project*.

Sutter, R. (September 2018). china-russia relations Strategic Implications and U.S. Policy Options. *the national bureau of asian research*, 1-19.

Taehwan, K. (2018, june 18). *Authoritarian Sharp Power: Comparing China and Russia*. mayıs 2, 2019 tarihinde <http://www.theasanforum.org>: <http://www.theasanforum.org/authoritarian-sharp-power-comparing-china-and-russia/> adresinden alındı

Trenin, D. (2014, december 22). *Russia's Breakout From the Post-Cold War System: The Drivers of Putin's Course*. nisan 25, 2019 tarihinde carnegie.ru.

Trickett, N. (2019, mayıs 1). *Putin in Beijing: What Drives China-Russia Relations?* mayıs 6, 2019 tarihinde hediplomat.com: <https://thediplomat.com/2019/05/putin-in-beijing-what-drives-china-russia-relations/> adresinden alındı

Walker, P. (2010, december 10). *Nobel peace prize placed on empty chair in honour of Liu Xiaobo*. mayıs 7, 2019 tarihinde www.theguardian.com: <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/10/nobel-peace-prize-liu-xiaobo> adresinden alındı

Weitzh, R. (2015). *Parcing chinese-russian military exercises. The letort papers*.

TÜRKİYE SURIYE İLİŞKİLERİ

İbrahim KORGUN¹

Araştırma Makalesi

Gönderi: 18.03.2020

Kabul: 21.03.2020

Atıf Bilgisi:

Korgun, İ. (2020). Türkiye Suriye ilişkileri, *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 53-66.

ÖZ

1517 yılından 1.Dünya savaşına kadar Osmanlı Devleti himayesi altında varlığını devam ettiren ve bu dönemden sonra Fransa'nın manda yönetimi ile yönetilen Suriye 1946 yılında Fransa'dan bağımsızlığını kazanarak yeni bir devletin temellerini atmış oldu. 1970 yılına kadar Baas rejimi ile yönetilmekte olan Suriye, 1970 yılında Hafız Esad'ın ülkenin başına geçmesiyle Suriye'de yeni bir dönem başlamış oluyordu. Yaklaşık 30 yıl kadar Hafız Esad tarafından yönetilen Suriye, 2000 yılından günümüze dek Suriye Devleti Beşir Esad'ın yönetimi altında girmiştir. Bu makalemizde 1970-2011 Arap Baharına kadar olan süreçte Baas Rejimi, Hafız Esad ve son olarak Beşir Esad dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suriye, Bölge Ülkeleri.

TURKEY SYRIA RELATIONS

ABSTRACT

From 1517 to the First World War under the auspices of the Ottoman Empire and after this period, managed by the mandate of France, Syria in 1946 gained independence from France in 1914 laid the foundations of a new state. When Hafez Assad took over the country in 1970, a new era began in Syria. Syria, governed by Hafez Assad for about 30 years, has been under the rule of the Syrian State Bashir Assad until 2000. Baathist Regime in the process until the 1970-2011 Arab Spring this article, we will examine Hafez Assad, Bashar Assad period, and finally Turkey-Syria relations.

Keywords: Turkey, Syria, Regional Countries.

¹ KAE SBE Yüksek Lisans Öğrencisi, ibrahimkorgun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7093-0110

GİRİŞ

Yavuz Sultan Selim'in, 1517 yılındaki Mısır seferi sırasında Osmanlı Devleti tarafından topraklarına katılan Suriye, tam 403 yıl boyunca Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kalmıştır. Osmanlı Devletinin 19.yüzyıl itibari ile güç kaybetmeye başlaması Batılı Devletlerin özellikle İngiltere ve Fransa'nın bu bölgede hakimiyet kurmasına neden olmuştur. I. Dünya Savaşı dönemi sonrasında ise Fransa hakimiyetine giren Suriye, manda yönetimi ile varlığını devam ettirmiştir. Dolayısıyla bu dönemlerde Türkiye –Suriye ilişkileri Fransa üzerinden devam etmiştir. Hatay'ın 1939'da oylama sonucu Türkiye'ye katılması da bu dönemde gerçekleşmiştir. II. Dünya savaşına kadar Fransa'nın manda yönetimi altındaki Suriye'nin, artık savaşın sonlarına doğru Fransa'nın bu bölgedeki hakimiyet gücünün kaybetmeye başlaması ve Suriye'de Fransız aleyhine propagandanın artması Suriye'nin bağımsızlığına giden bir yolun işareti olmuştur. Bu gelişmeler Fransa'nın 1945 te bu ülkeden çekilmesine, 1946 yılı itibari ile bağımsızlığını tanınmasına ve 25 yıl kadar süren manda yönetiminin sona ermesine neden olmuştur. Suriye Bağımsız olduktan sonra bir süre daha Fransa'nın etkisi devam etmiştir. Bağımsızlığını kazanmasıyla ülkede Baas Rejimi dönemi başlamış 1970 Hafız Esad dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. Bu zaman diliminde Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen en önemli hususlar başta Hatay meselesi olmak üzere terör ve su paylaşımı olmuştur. 1998 Adana Antlaşmasına kadar sorunlu devam eden ilişkiler bu dönemden sonra bir nebze düzelmeye başlamış, 2000 yılında Suriye'de Beşir Esad döneminin başlamasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler çok farklı bir boyuta gelmiştir. Türkiye- Suriye ilişkileri iki ülke arasında yakınlaşmalar ile gelişmiş, ekonomi, siyasi ve askeri alanda ilerleyen ilişkiler 2011 Arap Baharı ayaklanmasına sürecine kadar devam etmiştir.

SURİYE'DE BAAS REJİMİ DÖNEMİ

Arapça karşılığı “yeniden doğuş” anlamına gelen Baas hareketi milliyetçi ve sosyalist görüşleri ile ön plana çıkan Selahattin Bitar ve Michael Eflak tarafından 1943 yılında temelleri atılmıştır. Baas hareketi özellikle Arap ülkelerinde Arap milliyetçiliğinin ön plana çıkmasını sağlamış, kendi aralarında birlik duygusunu pekiştirmiş ve yeni bir kimlik kazanmalarını sağlayan bir düşünce akımı olmuştur. Bu düşünce akımı Suriye ve Irak gibi Arap ülkelerinin manda yönetimi altında kaldıkları sömürgeci Batılı güçler olan İngiltere ve Fransa'ya karşı bağımsızlıklarını kazanmalarında kendini daha çok hissettirmiştir.

Suriye'de Baas Partisinin izlerini 1940 yılında daha bağımsızlığını kazanmadan önceki dönemlerde görmekteyiz. 1946 yılı yani kuruluşuna kadar oldukça etkili olan bu rejim,

bağımsızlığını kazandıktan sonra da gücünü korumuştur. Daha öncede belirttiğimiz gibi sömürgeci batılı devletlere karşı mücadele Ortadoğu'daki bölge ülkelerinde birlik duygusunu aşlamıştır. Mısır devlet başkanı Nasr önderliğinde Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden (BAC) adı altında birleşmesi bu durumun en önemli kanıtı olmuştur. Bu birliktelik hem Suriye hem de Baas Partisi açısından fazla uzun sürmemiş olup bu süreç 1961 yılına kadar devam etmiştir. Suriye, Nasr önderliğinde kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti birlikteliğinden istediği sonucu elde edememiş, hatta ülkede Baas Rejiminin sona ermesine ve ülkedeki diğer partilerinde kapatılmasına yol açmıştır. Fakat belli bir süre daha bu düşünce akımı etkisini ülke genelinde kendisini göstermiştir. Nitekim 1962 yılı itibariyle Suriye Baas Partisi içindeki gruplar tekrar bir araya gelmiş Arap milliyetçiliği yine ön plana çıkarılmış, ve Baas Partisinin tekrar Suriye içindeki varlığının güçlü bir şekilde devam etmesi sağlanmıştır. Baas Rejimi Arap milliyetçiliği düşüncesinin hakim olduğu Irak ve Suriye gibi ülkelere ilerleyen dönemlerde göreceğimiz diktatörlük rejimlerinin ön plana çıkmasını sağlayacaktır. Irak'ta Saddam Hüseyin Suriye'de Hafız Esad gibi. Çalışmamızda daha önce belirttiğimiz gibi Baas Rejiminin kurucularından biri olan Selahattin Bitar Suriye'deki 1963 darbesi ile ülke içinde etkin bir duruma gelmiş tekrar yönetimdeki varlığı devam etmiştir. Bu askeri darbe ile Baas Partisi mensupları ve destekçileri ülkedeki yönetimi değiştirmişlerdir. Rejim içerisinde daha öncede olduğu gibi Arap Milliyetçiliği fikri ağır basmış ve tekrar Arap birliği projesi olan BAC gündeme gelmiştir. Fakat bu görüş zamanla parti içerisinde görüş farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum parti içerisinde 2 farklı grubun ön plana çıkmasını ve iktidar mücadelesini başlatmıştır. Arap birliğinin oluşmasına destek veren Selahattin Bitar, Michael Eflak ve General Emin Hafız grubu ve diğer yandan ise sosyalist görüşleri ile ön plana çıkan ve Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri savunan Hafız Esad grubu idi. Fransa'nın mandater yönetimi altındaki askeri yapılanma içerisinde iyi bir konum elde eden Hafız Esad grubu biraz daha etkiliydi. Bu 2 grup arasındaki iktidar mücadelesi çatışmalara ve bir çok sivil insanın ölümüne neden oluyordu. Ülkede huzur ve istikrarsızlık zamanla daha çok artıyor, halkın yaşam koşulları daha da kötüye gidiyordu. 1963 darbesiyle iktidara gelen Emin Hafız 1966 yılına kadar ülkede Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmüştü ve 1966 darbe girişimi ile görevden uzaklaştırılmıştır. Bu askeri darbe birçok insanın ölümüne neden olmuş ve Arap birliğini savunan ve Nasr yanlısı gruplar ülke yönetiminden uzaklaştırılmasına sebep olmuştur. Baas partisinin ve bu ideolojinin kurucularından Bitar ve Eflak Suriye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra Suriye'de Hafız Esad'ın daha etkili olduğu bir dönem başlamıştır (Çelikkol, 2015: 34-37).

Baas Rejimi Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri

Suriye’de Baas hareketi Suriye’nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından önceki dönemde de etkili olduğunu belirtmiştik. Bu dönem itibariyle Türkiye-Suriye ilişkileri Fransa üzerinden gelişmiştir. Bu dönem itibariyle Türkiye-Suriye ilişkilerinde belirleyici etken Hatay meselesi olmuştur. 1936 yılı itibariyle Avrupa topraklarında yeni bir savaşın belirtileri giderek kendini gösteriyordu. Bu durumdan oldukça etkilenecek olan Fransa bütün dikkatini buraya vererek, Suriye’ye bağımsızlık vermeyi düşünüyordu. Türkiye ise Avrupa topraklarındaki bu karışık durumdan faydalanarak Fransa ile imzalamış olduğu 1921 Ankara antlaşması ile Misak-i Milli sınırları dışında kalan Hatay’ı tekrar topraklarına katabilmek için bu fırsatı değerlendirmek istiyordu. Türkiye, nüfus yapısı nedeniyle Hatay’ı tekrar kendi topraklarına katmak için Mustafa Kemal Atatürk döneminde yoğun bir diplomasi başlatmış ve konuyu Milletler Cemiyetine taşımıştır. Nitekim yapılan oylamalar sonucu Hatay 1939’da Türkiye’ye katılmıştır. Suriye yönetimi ise bu karara tepki göstererek uzun bir dönem Türkiye-Suriye ilişkilerinde oldukça iz bırakmıştır (İnce, 2017).

2.Dünya savaşının bitmesiyle beraber Fransa’nın mandater yönetimi altındaki Suriye ve Yemen, Mısır, Suudi Arabistan, Irak, Lübnan ve Ürdün gibi ülkeler bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Suriye’nin 1946 yılı itibariyle bağımsızlığını kazanmasıyla 1936’da Türkiye’ye katılan Hatay meselesini yeniden gündeme taşımış, tepkilerini ortaya koyarak bu durumu Uluslararası bir ihlal olarak nitelendirmiştir. Türkiye ise Suriye’nin bağımsızlığını tanımada temkinli davranmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler bir müddet sonra normalleşmeye başlamasıyla birlikte Türkiye, 1946 yılında Suriye’nin bağımsızlığını tanımıştır. Suriye’nin bağımsızlığını kazandıktan sonra ülke içindeki istikrar sağlanamamış ve darbelerin süreci devam etmiştir. Bu durum Türkiye-Suriye ilişkileri için bir süre daha olumsuz seyrin devam etmesine neden olmuştur (Çelikkol, 2015: 20). Bu dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerini etkileyen en önemli gelişmeler 1948 ve 1967 Arap-İsrail Savaşları, Soğuk Savaş Dönemi ve 1957 Suriye Krizi olmuştur. Şimdi bu konuları başlıklarını sırasıyla inceleyelim.

1948 Arap-İsrail Savaşları:

1947 yılında Birleşmiş Milletler’in Filistin topraklarında planladığı Yahudi ve Arap devletleri olmak üzere 2 ayrı yönetimin varlığını savunduğu görüşmelerde Türkiye, Arap devletlerinden yana tavır almış ve bu konuda olumsuz oy kullanmıştır. Bu durum Arap dünyasında ve Suriye tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak Türkiye’nin Batı’ya dönük politika izlemesi ve 1948 İsrail Devletinin kuruluşundan sonra 1949 yılında bu ülkeyi tanınması sonrası Türkiye ile Arap

devletleriyle özellikle de Suriye ile ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. 1948 ABD'nin Truman doktrini uygulamaya koyması ile Türkiye'ye karşı askeri ve ekonomik yardımların artması, 1950 Kore'ye asker göndererek 1952'de NATO üyelinin gerçekleşmesi Türkiye'nin Batı eksenli politikası daha da artmış bu durum Suriye başta olmak üzere diğer Arap ülkeleriyle ilişkilerin kötüye gitmesine neden olmuştur (Çelikkol, 2015: 28).

Soğuk Savaş Dönemi :

1950'li yılların yaşandığı Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet yer altı kaynaklarca zengin olan Ortadoğu'da da devam etmiştir. ABD'nin İsrail Devletini destekleyen politikaları, Arap Devletlerinin Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmasına neden olmuştur. Çünkü Suriye ve Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerine göre asıl tehdit İsrail ve ABD olmuştur. Türkiye ise Sovyetler Birliği'ni kendisi için asıl tehdit olarak görmüş Batı yanlısı politikasını sürdürmüş ve 1952 NATO üyeliği ilişkilerini pekiştirmiştir. Suriye'nin, Sovyetler Birliği'nden askeri ve ekonomik yardım alması varolan Türkiye-Suriye ilişkilerinin daha kötüye gitmesine neden olmuştur. Yine bu dönemde Ortadoğu Komutanlığı projesi gündeme gelmiş Türkiye'nin Batıya dönük politikası başta Suriye olmak üzere Arap ülkeleri ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (Çelikkol, 2015: 65).

1957 Suriye Krizi:

1957 yılında Ortadoğu'da Arap Milliyetçiliğinin yükselmesi Suriye başta olmak üzere bölge ülkelerini etkilemiş, ABD ve Batı karşıtlığı artmıştır. Bu durum en çok Suriye'de etkisini göstermiş, 3 Amerikalı diplomatın sınır dışı edilmesi ve ABD'nin buna Suriye büyükelçisini istenmeyen adam ilan etmesiyle iki ülke arasındaki gerilimin artmasına neden olmuştur. Suriye'nin Sovyetler Birliği ile askeri, teknik ve ekonomik gibi bir takım anlaşmalar yapması Türkiye'nin güvenlik kaygılarının artmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin sınırında askeri tedbirler almasına yol açmıştır. Türkiye'nin bu hamlesi Suriye tarafını rahatsız etmiş ve kendisine karşı bir saldırı hazırlığı olarak kabul etmiştir. Sovyetler Birliği ise Suriye'ye destek çıkararak Türkiye'nin böyle bir müdahalede bulunması halinde ağır sonuçlarının olacağını ifade etmiş ve savaş gemilerini Suriye limanına göndererek gerilimin daha da artmasına neden olmuştur. Bu konuda Türkiye'ye destek veren ABD, Sovyetler Birliği ile bölgede bir sıcak çatışmaya girmek istememesi durumu Türkiye-Suriye ilişkilerine de yansımış iki ülke arasındaki sıcak çatışma ortamını ortadan kaldırmıştır (Çelikkol, 2015: 67).

1967 Arap-İsrail Savaşları:

Türkiye 1967 Arap Devletlerinin İsrail ile olan savaşında tarafsız kalmayı tercih etmiş hatta İncirlik hava üssünün kullanımına izin vermemiştir. Arap ülkeleri İsrail karşısında yenilgiye uğramış ve Suriye ait Golan tepelerinin İsrail tarafından işgal neden olmuştur yol açmıştır. Türkiye bu işgale karşı çıkmış ve İsrail'e karşı bir tutum sergilemiştir. Bu durum Suriye tarafından olumlu karşılanırsa da iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi bir iyileşme sağlamamış ve bu mevcut durum 1970 de Hafız Esad dönemine kadar devam etmiştir (Çelikkol, 2015:70-71).

HAFIZ ESAD DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Hafız Esad'ın, 1970'de tek başına iktidara gelmesine kadar olan süreçte Suriye birçok darbe girişimine sahne olmuştur. 1970 askeri darbesi ile artık ülkede darbeler dönemi sona ermiş, ülke içi istikrar kısmen de sağlanmıştır. Böylece Suriye'de yeni bir döneme girilmiş ve 2000 yılına kadar Hafız Esad dönemi başlamıştır. Bu dönem içerisinde Türkiye-Suriye ilişkilerini başlıklar halinde inceleyelim.

Hatay Sorunu

Hafız Esad dönemi ilk Türkiye-Suriye ilişkilerinin başlangıcı Hatay meselesi olmuştur. Bu dönemde Büyük Suriye projesi gündeme gelmiştir. Bu proje Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'in, tek çatı altında daha büyük bir devlet haline getirilmesi planlamıştır. Bu proje sadece bu bölge devletleri ile kalmayıp Kıbrıs ve Türkiye'nin güney kesimindeki illeri de kapsamı Türkiye'yi endişelendirmiştir. Bu durum en çok Suriye'nin bir türlü kabul etmediği 1939'da Türkiye'ye katılan Hatay meselesi üzerinden yürümüştür. Bu dönemde Hatay, Suriye'nin sınırları içerisinde gösterilmiş hatta Türkiye tarafından işgal edilmiş yer olarak propaganda süreci başlamıştır. (Yavuz, 2005: 361-362)

1973 Arap-İsrail Savaşı

Türkiye bir önceki 1967 Arap-İsrail savaşında olduğu gibi yine Arap ülkelerini destekleyici bir politika izlemiştir. Suriye ve Mısır'a silah ve mühimmat sevkiyatı yapan Sovyetler Birliği'ne hava sahasını açmıştır. Yine savaş sonrası İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini ön gören BM toplantısında ve Golan Tepeleri işgalinin karşısında Suriye'nin ve diğer Arap ülkelerinin yanında yer alan bir politika izlemiştir. Bu durum başta Suriye ve Mısır olmak üzere Arap ülkelerinde olumlu karşılanmış, savaş sonrası Batı ülkelerine karşı uygulanan petrol ambargosu Türkiye'ye karşı uygulanmamıştır. Fakat Türkiye 1974'de Kıbrıs müdahalesi karşısında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan kararlarda başta Suriye olmak üzere Arap ülkelerinden istediği desteği bulamamıştır. (Çelikkol, 2015: 72-73.)

Sınırı Aşan Sular Sorunu

Türkiye'nin 1964 yılında Keban Barajı'nın yapımına başlaması başta Suriye olmak üzere Irak'ın tepkisi çekmiş, Fırat nehri üzerinden topraklarına gelen su miktarında azalma olacağı bu iki ülkeyi tedirgin etmiştir. Bu tedirginlik Türkiye'nin ilerleyen zamanlarda Karakaya ve Atatürk Barajlarını da inşaa etmesi ve 1980'li yıllarda Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) başlama ilişkilerin daha sorunlu hale gelmesine neden olmuştur. Bu dönemlerde Suriye ile kısmen de olsa antlaşma sağlanması, protokol imzalanmasına rağmen kendi topraklarına gelen su miktarlarının azaldığı gerekçesiyle ilişkiler daha da gergin bir vaziyet almasına neden olmuştur. Su sorunu ve terörizm aynı döneme gelmesi ve Türkiye'de terör faaliyetlerinde artış göstermesi Türkiye-Suriye ilişkilerinde ciddi bir krize neden olmuştur. Kısacası Suriye ve Irak su sorunu karşısında Türkiye'ye karşı terör kozunu kullanmışlardır. Suriye'nin topraklarında PKK terör örgütünün yapılanmasına müsaade etmesi, PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'a kucak açması ve korunması bu iki ülke arasında bir çıkmaza neden olmuştur. Türkiye bu dönemde Suriye ile diplomasiyi sürdürmüş önce Güvenlik Protokolü ile iki ülkenin terörizme karşı birlikte hareket etmesi kararı alınmıştır. Su sorunu ile ilgili olarak Türkiye, Irak ve Suriye üçlü bir komite hazırlanarak Fırat ve Dicle sularını paylaşımı görüşülmüş ve olumlu bir sonuca ulaşılamamıştır. Suriye sorunu uluslararası bir noktaya taşınmış ve Arap Birliği ülkelerinin de desteğini alarak Türkiye'yi zor duruma düşürmeye çalışmıştır. Türkiye bu dönemde etkin bir politika izlemiş bu baskılara boyun eğmeyeceğini göstermiştir. Suriye ile yaşanan bu kriz 1998'de Adana Güvenlik Antlaşması ile iki ülke arasındaki ilişkilerde yumuşama görülmüştür (Eroğlu 2019).

PKK ve Asala Sorunu

Suriye 1970'li yıllarından itibaren Türkiye ile çıkarlarının çatışması üzerine topraklarında PKK terör örgütünün faaliyetlerine izin vermiş, onlara eğitim ve silah desteği sağlamıştır. Üstelik Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad, PKK terör örgütü ile bu temasları bizzat kendisi yürütmüştür. Önceden bahsettiğimiz gibi iki ülke arasındaki 1964'lerden itibaren başlayan su paylaşımı konusu Suriye'nin, Türkiye'ye karşı PKK kartını öne sürmesine ve PKK lider kadrosunun başta Abdullah Öcalan olmak üzere kendi topraklarında yerleşmesine ve faaliyet göstermesine izin vermiştir. Suriye bu dönemlerde PKK'nın en büyük destekçisi konumuna geldiği gibi kontrolü altındaki Lübnan'ın Beka Vadisindeki eğitim kamplarını bu terör örgütünün hizmetine açmış oluyordu. 1980-1988 Irak – İran savaşı Irak'a karşı Suriye ve İran'ı yakınlaştırmış bu durum iki ülkenin Kuzey Irak'ta Kürt gruplarına desteğini arttırmıştır. Böylece Türkiye-Irak-İran ve Suriye arasında bir Kürt sorunu ön plana çıkmış özellikle de Türkiye-Suriye ilişkilerini bir hayli

olumsuz etkilenmiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde Türkiye, Suriye’nin PKK yaklaşımı tavrından rahatsız olmuş ve bu ülke ile terörizm ile işbirliği yapma konusunda ikna etme çabaları başlamıştır. İlk olarak dönemin Dışişleri Bakanı İlder Türkmen, Suriye’nin terör örgütüne karşı verdiği üstü kapalı destekten dolayı duyulan rahatsızlık iletilmiş fakat istenilen sonuç alınamamıştır. 1984 yılı itibariyle dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Hafız Esad’a bir mektup göndererek iki ülke arasındaki terörizm konusunda işbirliğinin geliştirilmesi ve ortak hareket edilmesi mesajını iletmıştır. Bu mesaj olumlu karşılanmış ve 1985 yılında iki ülke arasında Sınır Güvenlik Protokolü imzalanmıştır. Yine aynı şekilde dönemin Başbakanı Turgut Özal, Dışişleri ve İçişleri bakanı ile Suriye’ye daha kapsamlı bir ziyaret gerçekleştirmiş güvenlik ve ekonomik alanında protokol imzalanmıştır. Bu gelişmelere rağmen Suriye tarafı PKK faaliyetlerini desteklemeye devam etmiş ve Abdullah Öcalan’ın kendi topraklarında yaşamasına göz yummuştur. 1989 yılından itibaren artık Türkiye, Suriye üzerinde baskı kurmuş iki ülke arasında imzalanan güvenlik protokolüne uymamakla suçlamıştır. Bu dönemde iki ülke arası ilişkileri olumsuz etkileyen bir başka olay ise Hatay’da Türk hava sahasını ihlal eden Suriye’ye ait iki savaş uçağının düşürülmesi olmuştur. 1990’lı yıllara kadar Suriye’nin PKK desteği devam etmiş Türkiye’nin ise bu konuda almış olduğu kararlar çalışmamızın bir sonraki başlığında ele alınacaktır. (Çelikkol, 2015: 74-78)

Makalemizin bu kısmında çalışmamızın iki konu başlığı olan Türkiye-Suriye ilişkilerinde ASALA sorununu inceleyeceğiz. 1970 yılı itibariyle Filistin Kurtuluş Örgütü’nün (FKÖ) Suriye’nin kontrolü altındaki Lübnan’a yerleşmesi, sol görüşlü ve şiddete meyilli bir çok grubun bu ülkede faaliyet göstermesine neden olmuştur. Bu gruplar 1975’den itibaren Türkiye’yi hedef almış ve Türk diplomatlara karşı şiddet eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Ermeni terörist grupların aktif olduğu ASALA, Türkiye karşı eylemlere başlaması ve Suriye’nin bu terörist gruba destek vermesi iki ülke ilişkilerine olumsuz yansımıştır. Türkiye’de gerçekleşen 1980 darbesi ile aşırı sol görüşlü Türk grupların Lübnan’a sığınması, burada faaliyet alanı bulması ve Suriye tarafından bu grupların desteklenmesi Türkiye-Suriye ilişkilerinin 1990 yıllara dek olumsuz bir seyir izlemesine neden olmuştur (Çelikkol, 2015: 74).

Adana Mutabakatı

Türkiye-Suriye ilişkileri 1998 Adana Protokolü’nün imzalanmasına kadar genel itibariyle su paylaşımı ve terör sorunlarıyla gündeme gelmiştir. Türkiye’nin gözünde Suriye teröre ev sahipliği yapan ve su paylaşımı konusunda sürekli sorun çıkan ülke konumunda iken, Suriye ise Türkiye’yi su kaynaklarını adilce paylaşmayan, Batı yanlısı ve kendi ülke topraklarında hak iddia eden bir ülke olarak görüyordu. Türkiye ve Suriye terörizm konusunda protokoller

imzalanmış ancak Suriye tarafının bu antlaşmaları göz ardı ettiğini daha önce çalışmamızda belirtmiştik. 1998 yılına gelindiğinde artık terör konusu Türkiye-Suriye ilişkilerini en gergin olduğu dönemlerden birisi olmuştur. Türkiye’de terör olaylarının artması ve Abdullah Öcalan’ın Suriye topraklarındaki varlığı hatta Öcalan başkanlığında burada bir konferans verilmesi artık Türkiye’nin tahammül edemeyeceği bir durum olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu Suriye’ye karşı söylemlerini iyice sertleştirmiş ve gerekirse Türkiye’nin askeri bir müdahalede bulunacağını sinyali vermiştir. Türkiye’nin, siyasi ve askeri kararlılığı Suriye yönetimine geri adım attırması ve Mısır’ın da arabuluculuğuyla 1998 Adana Protokolü imzalanmıştır. Bu protokol gereği Suriye, ülkesinde PKK terör örgütünün faaliyetlerine son verecek ve hiçbir şekilde destek vermeyeceğini taahhüt etmiştir. Bu dönemde Suriye’nin, Abdullah Öcalan’ı topraklarından sınır dışı etmesi ile birlikte iki ülke ilişkileri normalleşme sürecine girmiştir. 2000 yılında ise dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in, Hafız Esad’ın cenaze törenine katılması ilişkileri bir adım daha ileriye taşımıştır. 2000 yılında Suriye’de Beşir Esad döneminin başlaması ve 2002 yılında Türkiye’de AK PARTİ’ni iktidara gelmesi ve komşu ülkelere karşı sıfır sorun politika izlemesi iki ülke arasındaki ilişkilerin çok farklı bir boyuta gelmesine neden olmuştur (Abuhasan, 2013).

BEŞİR ESAD DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Hafız Esad’ın vefat etmesiyle beraber 10 Temmuz 2000 tarihinde yapılan halk oylaması sonucunda Suriye’de Beşir Esad dönemi başlamıştır. Babasına oranla daha farklı bir dünya görüşüne sahip olan Beşir Esad, yurt dışı tecrübesine sahip olması ve Avrupa ve ABD’ye karşı ılımlı bir politika izlemesi Suriye’de yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Beşir Esad’ın ilk dönemler halk ile yakın ilişkiler kurmaya çalışması, demokratikleşme yolunda adımlar atmak istemesi halk tarafından memnuniyet ile karşılanmıştır. Beşir Esad’ın, halkına karşı izlemiş olduğu bu politikalar fazla uzun sürmemiş, halk ile arasında yeniden bir kopukluğun başlangıcı olmuştur. Beşir Esad’ın, babasının baskıcı rejim anlayışını devam ettirmesi ve halkla zamanla arasına duvarlar örmesi halk tepkisini çekmiş zamanla yaşanan şiddet olayları ise Arap Baharına giden bir süreci hazırlamıştır. Şimdi çalışmamızda Türkiye-Suriye ilişkilerini aşamalarını inceleyelim (Akkan 2016).

İlk Zamanlar Türkiye-Suriye İlişkileri

Hafız Esad’ın vefat etmesi sonrası dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in, Suriye’de cenaze törenine katılması Beşir Esad iktidarınca olumlu karşılanmış ve iki ülke ilişkilerinde

önemli ölçüde gelişme sağlanmıştır. 2002 yılında ise Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidara gelmesiyle ve diplomatik ziyaretlerin giderek artması bu süreci daha da hızlandırmıştır. AK Parti’nin, iktidara gelmesi ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun izlemiş olduğu Komşularla Sıfır Sorun politikası Suriye ile ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Dönemin Başbakanı Abdullah GÜL’ün, 4 Ocak 2003 tarihinde Şam’a ziyaret etmesiyle iki ülke ilişkilerinde geçmiş dönemden kalan su paylaşımı ve PKK sorunu gündem olmaktan çıkarılmış ve ekonomik, sosyal ve kültürel konuların ön plana çıkarılması Türkiye-Suriye ilişkilerinin yakınlaşmasına sebep olmuştur. 2003 yılında ABD’nin Irak’ı işgal etmesi Türkiye ve Suriye’nin güvenlik kaygılarını ortak bir noktaya taşımış ve bu iki ülkenin işgale karşı ortak bir tavır sergilemesi bu ilişkilerin daha da yakınlaşmasına neden olmuştur (Salık 2011).

ABD’nin Irak’ı İşgali Sonrası İlişkiler

ABD’nin Irak’ı işgal planı ve Suriye’yi de suçlayıcı söylemleri Suriye için güvenlik kaygılarının ön plana çıkmasına neden olmuş bir yandan İsrail ile olan ilişkileri ve bir yandan bölgedeki diğer Arap ülkeleri ile olan soğukluk Suriye’nin bölgesinde yalnızlık yaşamasına neden olmuştur. İşgal sonrası bölgede kurulabilecek bir kürt devleti Türkiye’yi olduğu gibi Suriye’yi de endişelendirmiştir. Irak işgali sırasında bölgedeki kürt grupların ABD ile hareket etmesi Suriye’nin güvenliğini tehdit etmiş ve bu konuda Türkiye ile işbirliğine gitmesine neden olmuştur. ABD’nin işgal için Türkiye’de İncirlik Üssünü kullanmak istemesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin(TBMM) bu tezkereyi reddetmesi Suriye yönetimince memnuniyetle karşılanmıştır. Suriye, bölgede kurulabilecek bir Kürt devletinden rahatsızlık duyan Türkiye ile birlikte hareket etme kararı almış ve destek olmuştur. İşgal sonrası ABD’nin Suriye hakkında yapmış olduğu uyarı ve tehdit dolu açıklamaları Suriye’yi rahatsız etmiş ve Irak’tan sonra sıra kendisine geleceği endişesini yaşamasına neden olmuştur. Bu durum Suriye’nin Türkiye’ye daha çok yakınlaşma ihtiyacını doğuruyordu (Kınalıtopuk, 2014).

Ak Parti Ve Ahmet Davutoğlu Dönemi Gelişen İlişkiler

2002 yılında AK Parti’nin iktidara gelmesi ve dış politikada aktif bir rol oynayan Ahmet Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmesi Türkiye’nin bölgedeki Arap ülkeleri ve Suriye ile yakın ilişkiler kurmasına neden olmuştur. Bu dönemde izlenen aktif ve başarılı politikalar başta Suriye olmak üzere bölge ülkelerin dikkatini çekmiş ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun tanınmasına ve saygınlık kazanmasına neden olmuştur. Suriye, ABD ve Avrupa ile ilgili sorunlar yaşanıldığında Türkiye ile ilişkilere

ihtiyaç duyarken Türkiye ise, bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkileri geliştirmek için Suriye ile işbirliği yapılması gerektiğine inanıyordu. 2004 yılı ocak ayında Suriye Devlet Başkanı Beşir Esad'ın, Türkiye'ye ziyareti ve aynı yıl dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriye'ye iade-i ziyareti iki ülke arası ilişkileri en yüksek seviyeye çıkarmıştır. Bu dönemde Türkiye-Suriye ilişkileri büyük ivme kazanmış ve karşılıklı askeri ve ekonomik antlaşmalar imzalanmıştır. İki ülke arasındaki yakın ilişkilerin bir sonucu olarak Türkiye, 2005 yılında Harari'ye yapılan suikast sonrasında Avrupa Birliği'nin Suriye ile ilişkileri dondurduğu ve Arap ülkeleri ile sıkıntılı günler yaşadığı bir dönemde Suriye yönetimini desteklemiş ve yanında yer almıştır. Yine bu dönemde Suriye'de Beşir Esad rejimine karşı tepkilerin yoğunlaştığı bir dönemde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye'ye ziyaretler gerçekleştirmesi olumlu havanın devam etmesini sağlamıştır. Gelişen ikili ilişkiler 2007 yılında imzalanan Serbest Ticaret Antlaşması ile ekonomi alanında kendini bir kez daha göstermiştir. Erdoğan ve Davutoğlu'nun aktif bir politika izlediği bu dönemde Türkiye'nin, Suriye-İsrail ilişkilerinde arabulucu rolünü üstlenmesi Suriye yönetiminde memnuniyet yaratmıştır. 2009 yılında İsrail ile yaşamış olduğu Davos Krizi ile ilişkilerin gerginleştiği bir dönemde İsrail ile sorun yaşayan Suriye'nin, Türkiye'ye güvenli bir liman olarak bakmasına sebep olmuş ve Davos Krizi sonrası yaşanan gelişmeler Erdoğan'ın Suriye halkının sempatisini kazanmasına ve büyük bir ilgi görmesine neden olmuştur (Kenan'da Bir Kuyu 2015).

Suriye ile Askeri Tatbikat

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki bu olumlu siyasi ve ekonomik gelişmeler sadece bunlarla sınırlı kalmayıp askeri alanda da devam etmiştir. Nitekim 2009 Nisan ayında iki ülkenin askeri birlikleri Kilis Yüksektepe Hudut Karakolu ve Suriye'nin Şamarin-Azez bölgesinde ortak askeri tatbikatlar düzenlemişlerdir. Böylece Türk askerinin Suriye topraklarındaki varlığı ve Suriye askerlerin Türkiye topraklarındaki varlığı iki ülke arasındaki güven ortamını arttırmıştır (Yenişafak, 2009).

Vizelerin Karşılıklı Kaldırılması ve Abdullah Gül'ün Şam ziyareti

Beşir Esad'ın, 16 Eylül 2009 yılında Türkiye'ye ziyaretinde iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmış ve iki ülke arasında vizelerin karşılıklı kaldırılması içeren antlaşma imzalanmıştır. Bu gelişmeler iki ülke turizmini olumlu yönde etkilemiş karşılıklı olarak turist sayısının önceki yıllara göre daha çok artmasını sağlamıştır. İki ülke halklarının daha çok yakınlaşması amaçlanmış ve bölge ticaretinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, aynı dönemde Suriye'ye ziyareti

ve ekonomi ağırlıklı olmak üzere güvenlik, enerji ve ulaşım gibi konularda işbirliği sağlanması Türkiye ve Suriye'nin artık birçok konuda birlikte hareket edeceğini göstermiştir.

Türkiye- Suriye ilişkilerindeki yakınlaşma Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Beşir Esad'ın karşılıklı ziyaretleri ile sınırlı kalmamış ve iki ülkenin ortak bakanlar kurulu düzenlemesiyle devam etmiştir. İki ülke arasındaki karşılıklı olarak antlaşmaya varılan konular ve projeler şunlar olmuştur;

- ✓ İki ülke arasındaki bürokrasinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.
- ✓ Gaziantep ve Halep başta olmak üzere iki ülke arasındaki demiryolu taşımacılığının geliştirilmesi ve ticaret hacminin artırılması hedeflenmiştir.
- ✓ Türk ve Suriye'li üniversite öğrencileri arasında değişim programı başlatılmıştır.
- ✓ Fırat, Dicle ve Asi nehirleri ile ilgili sorunların karşılıklı olarak çözülmesi ve ortak baraj inşaatı amaçlanmıştır.
- ✓ Ekonomi, ulaşım, eğitim, arım ve çevre sorunları gibi birçok konularda ortak projelerin hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır.
- ✓ Gümrük sınırlamaları kaldırılmış, karşılıklı alınan vergiler azaltılmış ve çifte vergilendirme kuralından vazgeçilmiştir.
- ✓ Üretilen malların üçüncü ülkelere geçişi kolaylaştırılmıştır. Başta özel sektör olmak üzere yatırım ve teşvikler artırılmıştır.

Bütün bu antlaşmalar iki ülkenin ekonomisi olumlu yönde etkilemiş, özellikle de Batı'nın ambargosuna maruz kalmış Suriye için Türkiye, dünyaya açılan kapısı haline gelmiştir. Bunu bir fırsat olarak değerlendiren Suriye yönetimi bu ilişkileri bir adım daha ileriye taşımayı amaçlamıştır. Beşir Esad 16-19 Ekim 2019 tarihlerinde Türkiye'ye ziyarette bulunmuş ve ekonomi, enerji ve su, PKK ve diğer terör örgütlerine karşı birlikte hareket edilmesi, doğalgaz ve petrol gibi ortak projeler için antlaşma sağlanmıştır. Bu dönemde Türkiye Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek için Suriye'yi bir amaç olarak görmüş, bu kapsamda bölge ülkeleri ile ticaretini geliştirmeyi hedeflemiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın etkin siyaseti ve İsrail'e karşı duruşunun tanınırlığı ile bölgede bu politikaların başarılı olmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Suriye ve Arap ülkeleriyle sürdürmüş olduğu bu olumlu ilişkiler Arap Baharı ayaklanmasına kadar başarılı bir şekilde devam etmiş Arap Baharı sürecinin başlamasıyla bu olumlu ilişkiler tersine dönmeye başlamıştır (Kınalıtopuk, 2014).

SONUÇ

Uzun bir geçmişe sahip olan Türkiye-Suriye ile ilişkileri 1946-2000 yılları arasında inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu dönemlerde Türkiye'nin, Batı ile yakın ilişkiler kurması Suriye ve Arap ülkeleri ile ilişkilerin bozulmasına, Arap –İsrail savaşlarında Türkiye'nin Arap ülkelerini destekleyici politikaları ise Suriye ve bölge ülkeleri ile ilişkilerin tekrar düzelmesine neden olmuştur. Suriye'de Hafız Esad döneminin başlaması ile iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli hususlar Hatay sorunu, su paylaşımı ve terör olmuştur. Su paylaşımı konusunda Türkiye ile sorun yaşayan Suriye, bu dönemde Türkiye'ye karşı terör kozunu kullanmış ve uzun bir süre ilişkilerin olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Suriye yönetimi Türkiye'yi su paylaşımı konusunda sorun çıkartan ve Hatay meselesi üzerinden ise işgalci bir ülke olarak görmüş, Türkiye ise Suriye'yi teröre destek veren bir ülke olarak tanımlamıştır. 1998 Adana Mutabakatı ile iki ülke arasında terör ve su paylaşımı gündem olmaktan çıkmış ve 2000 yılında Suriye'de Beşir Esad döneminin başlamasıyla yakın ilişkiler dönemi başlamıştır. Devlet başkanlarının karşılıklı ziyaretleri ve 2002 yılında Türkiye'de Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle başta Suriye olmak üzere bölge ülkeleri ile yakınlaşma politikaları iki ülke ilişkilerin büyük ivme kazanmasına neden olmuştur. Türkiye ve Suriye arasında her alanda gelişen ilişkiler çok hızlı bir şekilde ilerlemiş ve 2011 Tunus'da başlayan Arap Baharı sürecinin Suriye'ye sıçraması ile ilişkilerin olumsuz bir sürece girmesine neden olmuştur. Türkiye bu dönemde Suriye karşı politikasını değiştirmiş, iki ülke arasında uzun bir süre çatışmalı bir sürece girilmiştir. Bu sürecin Türkiye'ye ekonomik ve güvenlik alanında olumsuz sonuçlar doğurmasına sebep olmuş, ve günümüze kadar süren bir belirsizliğin devam etmesine neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Abuhasan, M. (2013) “ *Arap Baharı Sonrası Suriye’de Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri*” Ankara:Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.

Akkan,İ. (2016). “ *Arap Baharı Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası Açısından Türkiye-Suriye İlişkileri*” (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Albayrak, H. (2009, 28 Nisan) “ *Türkiye ve Suriye Orduları Ortak Tatbikatta*” 07.05.2019 tarihinde <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hakanalbayrak/turkiye-suriye-ordulari-ortak-tatbikatta-16498> erişildi.

Çelikkol, O. (2015). “ *İçimizdeki Komşu Suriye*” İstanbul: BİLGESAM Yayınları.

Eroğlu, Y. “ *Irak, Suriye ve Türkiye Arasında Yaşanan Su Sorununun Hukuksal Çerçevesi*”02.05.2019 tarihinde

https://www.academia.edu/11122295/IRAK_SUR%C4%B0YE_VE_T%C3%9CRK%C4%B0YE_ARASINDA_YA%C5%9EANAN_SU_SORUNU erişildi.

İnce, E. (2017). “ *Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye*” 01.05.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/330065> erişildi.

Kenanda Bir Kuyu, (2015) “ *Beşir Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri ve Türkiye’nin Suriye Politikası*” 06.05.2019 tarihinde <https://www.kenandabirkuyu.com/besar-esad-donemi-turkiye-suriye-iliskileri-ve-turkiyenin-suriye-politikasi> erişildi.

Kınalıtopuk, Ö.T. (2014) “ *Türkiye-Suriye İlişkileri 2002-2014 Dönemi*” Yüksek Lisans Projesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Salık, N. (2011) “ *Beşir Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği*” Ortadoğu Analiz, Cilt:3, Sayı :35

Yavuz, C. (2005) “ *Geçmişten Geleceğe Suriye- Türkiye İlişkileri*” Ankara: Ankara Ticaret Odası

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA ETİK

Hasan UĞURLU¹

Araştırma Makalesi

Gönderi: 22.03.2020

Kabul: 29.03.2020

Atıf Bilgisi

Uğurlu, H. (2020). Bilimsel araştırmalarda etik. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 67-78.

ÖZ

Bu araştırma, nitel veriler kullanılarak gerçekleştirilen bir derleme çalışmasıdır. Çalışmanın amacı bilimsel araştırmalar sırasında istemli ya da istemsiz olarak ortaya çıkabilen hataların en aza indirgenebilmesi açısından bir bilinç oluşturma düşüncesidir. Etik dışı davranış olarak adlandırılan bu hataların neler olduğu, hangi sebeplerden dolayı ortaya çıktığı, bu hatalara karşı yaptırımların neler olduğu ve bu davranışların ortadan kaldırılmasına yönelik neler yapılabileceği bu çalışmada ele alınan temel konulardır. Günümüz şartlarında bilgiye birçok yolla ulaşılabilirdiği düşünülürse, etik dışı davranışların çokça gerçekleştiğinin görülmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Kirli bilgilerin bu kadar yoğun olduğu bir dönemde, bilimsel çalışmaların birçok farklı yöntemle ve birçok farklı nedene bağlı olarak etik ihlallere maruz kalması, bu anlamda bazı standartlara bağlı olarak çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bilimsel yayınların belirli etik kurallar dahilinde yapılması, etiğe aykırı bir durumun ortaya çıkması halinde, hangi yolun izlenmesi gerektiği konusunda faydalı olacaktır. Yapılan araştırmaların belirli standartlara (etik kod) bağlı olarak hazırlanması ve ilgili kişilerce (etik kurul) denetlenmesi güçlü bir çalışma sunmak açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Araştırma ve yayın etiği, etik dışı davranış, etik ihlal, etik kurul, intihal

ABSTRACT

This research is a compilation study using qualitative data. The aim of the study is to raise awareness in order to minimize the mistakes that may occur voluntarily or involuntarily during scientific researches. Errors that are called unethical behaviours, the reasons for their emergence, the sanctions against these errors and the ways of eliminating these behaviours are the main topics discussed in this study. Considering that information can be accessed in many ways under today's conditions, it will not be surprising to see that unethical behaviours occur a lot. In a period when erroneous information is so intense, scientific studies exposed to ethical violations with many different methods and for many different reasons reveal the necessity of working according to some standards in this sense. Conducting scientific publications within certain ethical rules will be useful in terms of determining the ways to follow if an unethical situation occurs. It is important to conduct a research based on certain standards (ethical code) and to supervise it by the relevant people (ethics committee) to provide a strong study.

Key Words: Research and publication ethics, unethical behaviour, ethical violation, ethics committee, plagiarism

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Öğr., hsngrl44@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3932-0442

GİRİŞ

Günümüzde bilimsel çalışmaların çokça yapıldığı gözlenebilir bir durumdur. Yoğun bir bilgi kümesinin varlığı, sanal ortamda ve günlük yaşamda bilimsel araştırmalar açısından ulaşılabilir birçok bilginin olması yadsınamaz bir gerçektir. Sanal kütüphaneler, online dokümanlar, yayınlanmış bilimsel makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri gibi internet aracılığıyla ulaşılabilecek kaynakların yanı sıra, şehir kütüphaneleri, üniversite kütüphaneleri, özel kütüphaneler, kırtasiyeler ve sahaflar aracılığıyla da birçok bilgiye ulaşmak mümkündür.

Ulaşılabilir bilimsel bilgilerin yoğunluğu ve bu bilgilere ulaşmanın ya yaymanın kolay olması beraberinde bazı sorunların oluşmasına da zemin oluşturmaktadır. Yanlış, eksik, kusurlu bilgilerin çokluğu bu anlamda ortaya çıkan problemlerdendir. Bilimsel araştırmaların hazırlanması aşamasında doğru bilgilerin seçilmesi gerekliliğini beraberinde getirir.

Yayınlanmış bilimsel araştırmaların çok olması araştırıcı açısından olumlu getirileri olan bir durum olduğu kadar, kötü niyetli veya bilinçsiz araştırmacıların da yanlış yollarla bu bilgileri dağıtma veya sahiplenme gibi yanlışlıklara yönelmesi durumunu doğuracaktır. Bu durumda bilimsel yayın/ürün sunan araştırıcının bir hatasından söz etmek mümkün değildir. Buradaki hata/suç unsuru, bu çalışmayı kaynak göstermeden, atıf yapmadan sunan, kendi çalışmasıymış gibi gösteren, yeterli donanımı olmadığı halde bilimsel ürün sunmaya çalışan, ticari kaygıyla ya da çeşitli baskı unsurlarının etkisinde kalarak özensiz bir çalışma sunan kişilerin bu ve bunun gibi birçok kusurlu davranışından dolayı ortaya çıkar.

Bu çalışma, yapılan bu yanlışlık ve suçlara ilişkin etik gereklilikleri, bilimsel çalışmalar açısından incelemek, yapılan bu etik ihlallerin neler olduğu, ne sebeple ortaya çıktıklarını ve nasıl önlenebileceklerine ilişkin yapılması gerekenleri öğrenmek ve bu konuya ilişkin temel terminolojik kavramları anlayabilmek amacıyla hazırlanmıştır.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA ETİK

Bilimsel araştırmalarda etik konusunun sağlıklı anlaşılabilmesi açısından öncelikle *bilim*, *araştırma* ve *etik* kavramlarını, daha sonra da etik ve ahlak arasındaki farkları incelemek faydalı olacaktır.

Türk Dil Kurumu (TDK) bilim kelimesini “genel geçerlik özelliği olan ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi”, “belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci” tanımları ile açıklamaktadır.

Bilim, mantıksal temellere dayanmalı, olayların birden fazla nedeni olabileceğini göz önünde bulundurmalı, genelleyci olmalı, kesinlik taşınmalı, ispatlanabilir verilerden oluşmalı, sonuçları herkes için aynı olmalı ve sürekli kendini geliştirme eğiliminde olmalıdır (Sümbüloğlu & Sümbüloğlu, 2016, s.2-3).

Araştırma kavramı TDK tarafından “bilim ve sanatla ilgili olarak yapılan yöntemli çalışma, araştırı” şeklinde tanımlanmıştır. Bilim ve araştırma tanımlarından hareketle, bilimsel araştırmayı “toplumsal anlamda etkili olan bir konunun, sistematik bir biçimde, güvenilir veri kaynaklarından toplanan verilerle, detaylı bir şekilde incelenmesi süreci” olarak tanımlamak mümkündür.

Etik kavramı günümüzde sık sık ahlak kavramı ile karıştırılan bir kavramdır. TDK etiği “çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü” şeklinde tanımlarken, ahlak kelimesini “bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları” şeklinde tanımlamıştır. Bu iki tanımın çok yakın olduğu görülebilir ancak etik kavramı, sonuçları başka insanları etkileyebilecek eylemleri ve bu eylemlere yön veren düşüncelerle ilgilenirken; ahlak kavramı, toplum içerisindeki bir dizi kurallar kümesini ifade eder. (Yıldırım & Kadioğlu, 2007, s.76)

Etik çoğunlukla meslek gruplarına ya da spesifik bir alana yönelik kullanılırken (tıp etiği, klinik etik vb.) ahlak daha çok toplumsal bir olgu, bireyin davranışlarını iyi veya kötü yönde etkileyen bir kavramdır. Kansu (2012), etik kavramının bireyin karakteristik özelliklerini ifade eden ahlaki değerler bilimi olduğunu ifade etmiştir. Başka bir ifadeyle, etik kavramı vicdani temeller üzerine kurulu olup, felsefenin ilgilendiği bir alt kol sayılabilir (Mahmutoğlu, 2009, s.229). Aynı dersten ödev hazırlamış iki öğrencinin ödevlerini değerlendirirken tarafsız davranmak bir eğitimcinin mesleğinin getirdiği etik bir gereklilikse, tarafsız davranmadığı zaman vicdani rahatsızlık duyması da ahlaki değerlerinin bir sonucudur. Etik kavramı yol/ yöntem ifade ederken ahlak kavramının içerik ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Etik kavramı, belirli bir meslek dalına yönelik etik kuralları kapsayan Mesleki Etik, belirli bir kitleyi içinde barındıran işletmeleri/kurumları kapsayan Örgütsel Etik ve idarecilerin karar verme sürecinde, herkes için iyi olan sonuçları doğuracak faaliyetlerin yapılmasını sağlayan Yönetsel Etik olarak gruplandırılabilir (Aydın, 2012 s.2).

Bilimsel araştırmalar açısından bakıldığında etik kavramı büyük önem arz etmektedir. Araştırmanın veri toplama, analiz etme, karşılaştırma, kıyaslama gibi aşamaları içinde barındıran bir süreç olduğu düşünüldüğünde, hakkaniyetli bir araştırma yapabilmek açısından

etik kavramı devreye girmektedir. Araştırma sırasında toplanan verilerin özgün olması, yararlanılan kaynaklar ve yardım alınan kişilerin belirtilerek bir ürün ortaya koyulması bilimsel araştırma etiğinin bir gerekliliği ve aynı zamanda ahlaki bir sorumluluktur.

Büyüköztürk Ş., vd., (2016) bilimsel araştırmaların dürüst bir şekilde, verileri dikkatli ve düzenli olarak kaydederek, açık ve anlaşılır bir biçimde, özgür düşünceyle (eski yayınlara saygı çerçevesinde eleştiri yapabilme), eğitimtimci/akademisyen olmanın sorumluluğunu taşıyarak ve topluma karşı görevlerini yerine getirerek, iyi niyet ve saygı çerçevesinde ve yasal süreçlere uygun bir biçimde yapılması gerektiğini söylemektedir.

Bilimsel araştırmaların başarılı olabilmesi için gerçeği gün yüzüne çıkarması gerekir. Bu da ancak *bilimsel dürüstlük* ile mümkün olacaktır. Bilimsel dürüstlük ile kastedilen araştırmanın özgün olması, taraf tutmaması ve harcanan bir çabanın sonucu olarak ortaya çıkmasıdır (Karakütük, 2001). Araştırma yapılırken bir diğer önemli konu da hangi konunun araştırılacağından araştırmanın yöntemine, kullanılacak kaynaklardan kullanma şekline, araştırma sonucunun yazımı ve yayınlanmasına kadar tüm aşamalarda uygulanması gereken bir dizi kuralın varlığıdır. Bu aşamalardan geçerek hazırlanan bir bilimsel çalışmanın zarar görmesine neden olan durumlar *disiplinsizlik ve düzensizlik* ve *bilimsel yanıltma* başlıkları altında incelenebilir (Padem H., vd., 2012, s.132).

Disiplinsizlik ve Düzensizlik: “Genellikle araştırma sırasında sistemli çalışmamanın bir sonucu olarak veya araştırmacının dikkatsizliği ve acemiliği sonucu ortaya çıkan aksaklıklar ve hatalar” olarak açıklanabilir. Burada önemli olan bu olumsuzluğun alınacak eğitimlerle ve disiplinli çalışmayla düzeltilebilmesidir. Kansu (2012, s.51), disiplinsiz araştırma kavramını, araştırmacının “iyi niyeli” hatalarının bir sonucu olarak açıklamakta olup araştırmacının sıkı çalışmalarla geri kazanılabileceğini ifade etmektedir.

Bilimsel Yanıltma: Araştırma sürecini olumsuz etkileyebilecek davranışların sergilenmesi durumudur. “Yalancılık” olarak da adlandırılan bu durum etik kurallara aykırı bir davranış şeklidir. Bilimsel yanıltma kendi içinde birçok gruba ayrılabilir.

“Etik dışı davranış” olarak adlandırabileceğimiz bu davranışları şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR

Etik dışı davranış olarak nitelendirilen bu davranışlar bilimsel araştırmaların zarar görmesine neden olan/olabilecek birtakım tutum ve tavır ifade eder. Aynı bilgilerin birden fazla kişi

tarafından paylaşılması veya yayımlanması, yeterli yetkinliğe sahip olmayan kişilerin “başkalarının emeği ile” çalışma sunması vb. birçok sorunu beraberinde getirecektir.

Aşırma (İntihal/Plagiarism)

İntihal (aşırma) kavramı, başka araştırmacıların emek harcayarak oluşturduğu bilimsel çalışmaların/ürünlerin kısmen ya da tamamen alınıp kendi eseriymiş gibi gösterilmesi, başkasına ait düşünce ve ideolojilerin kendi fikriymiş gibi sunulması sonucu ortaya çıkan haksız durumdur. Kendi içerisinde gruplara ayırmak mümkündür (Padem H., vd., 2012, s.133):

- i. *Kopyalama:* “Başkasının emek vererek oluşturduğu bilimsel ürünlerin kopyalama/çoğaltma yoluyla bir kısmının veya tamamının alınarak kendi ürünü gibi sunmak/göstermek” şeklinde tanımlanabilir. Az bir kısmının alınmış olması işlenen suçu azaltmaz; gerek tek harf olsun gerek tüm araştırma verileri olsun yapılan “hırsızlık” aynı sayılabilir. Orijinal kaynak ve araştırma verilerine gerek kalmayacak şekilde yapılan alıntı, kopyalamanın aşırılığı için bir ölçüt kabul edilebilir.
- ii. *Değiştirerek yazma:* Başkalarına ait bilimsel çalışmaların cümleleri üzerinde değişiklik yapılarak kendisine aitmiş gibi gösterilmesi durumunda ortaya çıkan intihaldir. Akademisyenliğe yeni başlayan kişilerin ağırlıklı olarak tercih ettikleri intihal türüdür.
- iii. *Bilimsel bilgi/veri ve düşünce hırsızlığı:* Herhangi bir araştırmacıya ait düşüncelerin, o kişiye ait araştırma verilerinin, kaynak göstermeksizin ve o araştırmacının bilgisi dışında kullanılması durumunda ortaya çıkan intihal türüdür.
- iv. *Kendi kendini intihal:* Kişinin daha önce hazırlamış olduğu bilimsel çalışmalara ait bilgileri, atıf yapmadan ya da kaynak göstermeden kullanması durumunda ortaya çıkan intihaldir. Bu bilgilerin kendine ait olması durumun farklı olması anlamına gelemez çünkü aynı bilgilerle yeni bir ürün sunmak, eski bir ürünü yeniymiş gibi göstermek anlamına gelir. Bu tercih edilen bir durum olmamakla beraber, kaynak göstermek şartıyla, maksimum %30 alıntı olacak şekilde, eski verilerden yararlanılabilir.

Özenç Uçak & Birinci (2008) intihalleri *kaynak gösterilerek* yapılan (dipnotun unutulması, kasıtsız olarak yanlış kaynak gösterilmesi, kaynağın belirli kısımlarında atıf yapılmı kalan kısmın kendisine aitmiş gibi gösterilmesi vb.) ve *kaynak gösterilmeden* yapılan (tüm bilginin başka kaynaktan birebir alınması, farklı birçok kaynaktan toplanan bilginin kendisine aitmiş gibi sunulması vb.) intihaller olarak iki grupta incelemiştir.

Uydurma/Sahtecilik (Fabrication)

Etik olmayan davranışlardan biri olan uydurma kavramı “var olmayan verileri gerçekmiş gibi göstermek” durumunu ifade eder. Ortada herhangi bir bilimsel veri yokken, masa başında yazılan verilerin, bilimsel bir araştırma, bir deney ürünü gibi gösterilmesi durumudur (Padem H., vd., 2012, s.134).

Çarpıtma/Saptırma (Falsification)

Çarpıtma ya da saptırma olarak adlandırılan bu etik dışı davranış, kullanılmamış bir yöntemin kullanılmış gibi gösterilmesi, bilgilere ekleme/çıkarma yapılarak amacından saptırılması, başkalarına ait bilgiler üzerinde oynanarak kendine ait bir çalışmamış gibi gösterilmesi durumudur. Bilimsel verilere ilişkin bu çarpıtma durumunu İnci (2015, s.289) şu şekilde sıralamaktadır:

- Bilimsel çalışma sonu elde edilen veriler üzerinde değişiklik yapılması.
- Bilimsel araştırma sırasında kullanılmayan malzeme ve gereçlerin varmış gibi; kullanılmayan yöntem ve tekniklerin de kullanılmış gibi gösterilmesi.
- Bilimsel çalışma, araştırma, deney sonuçlarının çarpıtılması/kasten değiştirilmesi.
- Bilimsel araştırmanın hipotezi ile uyuşmayan bilgilerin araştırmaya dâhil edilmemesi.
- Bilimsel çalışmaların yapılma amacından farklı bir amaca hizmet edecek şekilde orijinalinden farklı olarak aktarılması/sunulması.

Duplikasyon

Duplikasyon kavramı aynı bilimsel çalışmanın birden fazla dergiye gönderilmesi, daha önce yayınlanmış bir araştırmanın farklı dillerde (editör izni olmadan) yeniden yayınlanması durumlarını ifade eder (Padem H., vd., 2012, s.135).

Bölme/dilimleme

Herhangi bir bilimsel araştırmanın, içeriğinin bütünlüğüne zarar verilecek şekilde bölünerek, her bir bölümünün farklı zamanlarda yapılmış çalışmalar gibi gösterilmesi ya da her bir parçanın aynı tarihte farklı kaynaklarda yayınlaması sonucu gerçekleşen etik dışı bir davranıştır (Padem H., vd., 2012, s.136).

Hayali/Haksız Yazarlık

Haksız yazarlık “yapılan bilimsel araştırmaya yönelik hiçbir çalışması, katkısı, emeği olmayan kişilerin isimlerinin o çalışmayı/araştırmayı yapan kişilerle birlikte yer alması durumu” şeklinde tanımlanabilir (Padem H., vd., 2012, s.136)

Ayrıca Padem H., vd., (2012, s.136-137) ve Bülbül (2004) diğer etik dışı durumları şu şekilde sıralamaktadır:

- Bilimsel araştırmayı hazırlayan kişinin, bu araştırmayla alakası olmayan bir başka kişiyi araştırma grubuna dâhil etmesi.
- Aştırma grubunda yer almayan bir kişinin para karşılığında hazır bir araştırmanın veya çalışmanın kadrosuna dâhil edilmesi.
- Birbirinden bağımsız çalışma yapan birkaç kişinin, yaptığı çalışmalara birbirilerinin isimlerini yazarak listelerini kabartmak istemeleri.
- Araştırmayı/çalışmayı hazırlayan kişilerin, (genelde yüksek lisans ve doktora öğrencileri) derslerine giren akademisyenin adını yazmak durumunda kalmaları.
- Gerekli resmi prosedür tamamlanmadan insanlar ve hayvanlar üzerinde deneyler yapılması.
- Atıfların taraflı yapılması (ağırlıklı olarak kendi kaynaklarına atıf yapılması).
- Kullanılacak kaynak seçiminde tarafsız olunmaması (yapılan çalışmayı olumlu yönde destekleyen verilerden yararlanılması, olumsuz olanların göz ardı edilmesi).
- Yayınlanacak olan çalışmanın kalitesine bakılmaksızın çıkar ilişkisi doğrultusunda yayınlanması (daha iyi bir çalışmanın yayınlanmayıp çıkar ilişkisi olan kişinin hazırladığı çalışmanın yayınına öncelik verilmesi).

Doğru hazırlanmış bir bilimsel çalışma/araştırma incelendiğinde, yukarıda anlatılan etik ihlallerin yapılmadığı, alıntıların kaynak gösterilerek ve atıfta bulunarak kullanıldığı görülebilir. Bilimsel bir yayın *doğru veriler toplanarak oluşturulur* ve araştırmacı bilgileri eksiksiz aktarır. Çalışmaya ait veriler toplanırken araştırmacı siyasi düşüncesini, dini inancını ve şahsi menfaatlerini dışarıda tutar, *tarafsız* bir ürün ortaya çıkarır. Yayınlanan çalışmada okuyan her bireyin erişebileceği kaynaklar kullanır ve *emeği geçen her şahsın ismi belirtilir* (yazar listesine eklenir ya da teşekkür edilerek belirtilir) (İnci, 2015, s.285).

ETİK DIŞI DAVRANIŞLARIN NEDENLERİ

Etik dışı davranışlar birçok sebepten ortaya çıkabilmektedir. Bilimsel araştırmayı hazırlayan araştırmacının, eğitim anlamında gerekli yeterliliğinin olmaması (bilimsel yayın tekniklerine hâkim olmaması / yayın etiği kurallarını iyi bilmemesi) sebebiyle bu tarz etik ihlaller, kural dışılıklar görülebilmektedir. İyi niyetli bir araştırmacı sıkı çalışma ve gerekli eğitimlerle bu açığı kapatabilecektir.

Bilim adamları, bilimsel araştırma yapan akademisyenler gibi yayınlanabilir bilimsel çalışmalar ortaya koyan bireylerin, *kendi meslek grubu içerisinde prestijlerini artırma* düşüncesi nedeniyle ortaya çıkan etik dışı davranışlardan da söz etmek mümkündür. Daha fazla bilimsel çalışma sunma düşüncesi bu prestij oluşturma çabası ile beraber ortaya çıkabilen bir durumdur. Bu bağlamda yeterli yetkinliği olmayan kişiler daha fazla çalışma yayınlatabilmek için etiğe aykırı tutumlar (başkasına ait yayınları kullanma, kaynak göstermeden yayın hazırlama, sahte kaynak gösterme vb.) sergileyebilirler (Bülbul, 2004).

TÜBA (2002), etik ihlallerinin nedenlerini, bilimsel araştırmalara yönelik *eğitim ve disiplin yetersizliğinden* kaynaklanan ihlaller, araştırmayı yapan kişinin *kişisel özelliklerinden* kaynaklanan ihlaller, bilimsel çalışma platformunda *çok sayıda ürün vermenin nitelikli/kaliteli ürün vermekten daha fazla itibar getireceği düşüncesiyle* ortaya çıkan ihlaller ve *mali/ekonomik nedenlerden* dolayı yapılan ihlaller olmak üzere dört temel nedene dayandırmıştır.

Yapılan araştırmalar kopya çekme alışkanlığının da etik dışı davranış olduğunu, küçük yaşta kopya çekme alışkanlığı olan bir öğrencinin bu yolla sonuca ulaştığını görmesi, bu davranışı pekiştirerek ileri yaşlarında da “hazırcılık” düşüncesine yönelmesine neden olabileceğini göstermiştir. Dolayısıyla kopya unsuru bir anlamda etik ihlallere temel oluşturuyor denilebilir (Özenç Uçak & Birinci, 2008, s.193).

Lisans öğrencilerinde yoğun olarak görülen; yanlış olduğunun bilinmemesi nedeniyle intihal yapılması, nasıl atıf yapılacağı/kaynak göstereceğinin bilinmemesi, ekonomik kaygıyla eğitim almaları (öğrenmekten çok istihdam edilmek amacıyla okumaları) gibi durumlar, bu öğrencilerin farkında olmadan etik dışı davranışlara yönelmelerine sebep olabilmektedir. Akademisyenlerin/eğitimcilerin bu noktada doğru yönlendirmeler yapması ve öğrencilerin zaman içerisinde edindiği bilgiler öğrencilerin her yıl önceki yıla kıyasla daha az etik ihlal yaptıklarını göstermiştir (Özenç Uçak & Birinci, 2008, s.193-194).

Yapılan araştırmalar bazı psikolojik sıkıntılara ve bazı psikosomatik (psikolojik kökenli olup fiziksel olarak ortaya çıkan) rahatsızlıklara sahip bireylerin normal insanlara göre daha fazla etik dışı davranış sergilediğini, etik ihlal yapmaya daha yatkın olduklarını göstermektedir (Erdem, 2012).

İnternet ortamında bilgi erişiminin kolaylaşması da etik ihlallerini arttıran bir durumdur. İnternet, e-kitap, online kütüphane, online dergi gibi doğru kullanıldığında faydalı bilgilere ulaşılmasını, zaman ve maliyet açısından kazanç sağlanmasını mümkün kılarsa da çok fazla kirli bilgi barındırması nedeniyle intihali arttırdığını görmek mümkündür. Özellikle öğrencilerin

ödevlerini “kopyala-yapıştır” sistemiyle kolayca hazırlayabilmeleri, iyi niyetli olmayan, umursamayan, sadece mecbur olduğu için ödev hazırlayan öğrencilerin etik dışı davranışlarda bulunmasına neden olabilmektedir (Özenç Uçak & Birinci, 2008, s.195).

ETİK DIŞI DAVRANIŞLARIN ÖNLENMESİ

Etik dışı davranışların önlenmesi ve/veya minimuma indirgenmesi sağlıklı bilimsel çalışmalar sunabilmek açısından önemlidir. TÜBA (2002, s.5-6) etik dışı davranışların önlenmesine yönelik yapılması gerekenleri şu şekilde sıralamıştır:

- Etik ihlallerinin sınıflandırması doğru yapılmalı ve doğru şekilde değerlendirilmelidir.
- Etik dışı davranışın kastlı mı yoksa farkında olmadan mı yapıldığı, mevcut durumda bir “kötü niyet”in var olup olmadığı belirlenmeli ve gerekli düzeltmeler (yayını geri çekme veya aynı yayın organında çalışmanın düzenlenmiş halini tekrar yayınlama) yapılmalıdır.
- Yapılan bilimsel çalışma, yayın veya araştırmaya yönelik şikâyette bulunan kişi ile hakkında şikâyette bulunulan kişi arasındaki çatışmalara engel olmak açısından, iki tarafın da hakları gözetilerek çözüme ulaşılmaya çalışılmalıdır.
- Etik dışı davranışa yönelik araştırmalar gizlilik içinde sürdürülmelidir.
- Etik ihlal tespit edildiğinde soruşturma yapılan ihlalin boyutuna göre, yasal sürecine uygun şekilde yürütülmelidir.

Bilimsel/akademik hırsızlığı önlemek için ülkeler farklı şekillerde önlemler alabilmektedir. **Etik kurul** olarak adlandırılan kurumlar bu amaçla faaliyet yürüten kurumlardır ve bilimsel hırsızlığa/sahteciliğe yönelik standartlarla (**etik kod**) çalışırlar. Çin’de “Bilim ve Ahlak Komitesi”nin kurulması, Amerika’da üniversite öğrencilerine etik ihlallere karşı “Ahlak Sözleşmesi” imzalatılması, yine Amerika’da bazı üniversitelerde özel bir birimin kurulması bu alanda alınan önlemlere örnek gösterilebilir (Özenç Uçak & Birinci, 2008, s.195-196).

Türkiye’de ise Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) bünyesinde kurulan “*Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu*” ve Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) bünyesinde kurulan “*Bilim Etiği Kurulu*” etik ihlaline karşı faaliyet sürdürmektedir (Özenç Uçak & Birinci, 2008, s.196).

Kansu (2012), bilimsel araştırmalara yönelik etik dışı davranışların önlenmesi için yapılması gerekenleri “araştırmayı yapan kişinin eğitimi”, “araştırmayı yapan kişilere yönelik baskıların önlenmesi/gerekli önlemlerin alınması” ve “ekonomik anlamda araştırmacıyı olumsuz etkileyen faktörlerin ortadan kaldırılması” şeklinde sıralamaktadır.

Etik dışı davranışların en aza indirgenebilmesi açısından kesin bir yöntemden bahsetmek mümkün değildir. Bu konuda yapılabilecek en mantıklı hareket etik ihlal yapan kişilerin bilinçlendirilmesi, etik ihlali teşvik edici unsurların azaltılması, “bireyin zorunda olduğu için değil, bilime ve kendi bireysel gelişimine katkı sağlayabilmesi için” araştırma yapmasının teşvik edilmesidir.

ETİK DIŞI DAVRANIŞLARDA YAPTIRIMLAR

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 2015 ve 2018 yıllarında Bilim Kurulu'nun kararıyla yürürlüğe giren TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin üçüncü bölümünde yer alan uyarı ve yaptırımları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Etik ihlalin kasıtlı bir şekilde veya ağır ihmal nedeniyle yapıldığı kesinleşirse, kurul başkanı aracılığıyla yazılı olarak uyarılır.
- Bilimsel çalışmaların yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmadığı (kaynak göstermeme, izinsiz alıntı yapma, başkasına ait eseri kendisininmiş gibi gösterme, görevi kötüye kullanma, uydurma, sahtecilik, hayali yazarlık, taahhütname beyanına aykırı davranma vb.) tespit edilirse, suçun şiddetine göre altı aydan beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılır.
- Asılsız suçlamada bulunan kişilerin projeleri kabul edilmez, durdurulur ve/veya projeye yönelik ödemelerin kesilmesi hususunda gerekli işlemler yapılır.
- Hakkında yaptırım kararı alınan araştırmacı, kurulun önerisi, başkanın kararı ile faaliyet halindeki çalışmalarının durdurulması, mali desteklerinin kesilmesi, kazanılan ödülün mahrum bırakılma gibi cezalara çarptırılabilir.
- Etik ihlal tespit edilen yayınlar yaptırım süresi boyunca yayından çekilmiş sayılır ve bunun duyurusu aynı yolla yapılır.
- Yaptırıma yönelik kararlar gizlilik kurallarına uygun biçimde ihlali yapan kişinin bulunduğu kurumun yöneticilerine bildirilir.
- Yaptırım kararı onaylanan kişi beş yıl içerisinde yeni bir etik dışı davranışta bulunursa cezası aldığı sürenin yarısı kadar uzatılır.

Kansu'ya (2012, s.54) göre herhangi bir akademik kurum/kuruluşta etik ihlal yapan kişilerin; istifasının istenmesi, çalıştığı kurumla ilişkisinin kesilmesi, farklı kurumlara tayininin/atamasının engellenmesi, araştırmalardan men edilmesi (3 yıl), çalıştığı kurumlarda

hiçbir eğitime katılmaması, finansal desteklerinin kesilmesi ve çalıştığı kurumlara “etik ihlal” yaptığının bildirilmesi şeklinde yaptırımlar uygulanmalıdır denilebilir.

Özenç Uçak & Birinci’ye (2008, s.196-198) bakıldığında, etik ihlallere karşı alınacak önlemlerin, yasal yaptırım sürecini içeren “*hukuki boyut*”, ihlal yapan kişilerin eğitim, bilinç, duyarlılık gibi konularda eksikliklerinin giderilmesini ifade eden “*eğitim boyutu*” ve intihali engellemek için yapılmış yazılımların öğretildiği “*teknik boyut*” olmak üzere üç başlık altında incelediği görülebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Etik kavramı bilimsel araştırmalarda dikkate alınması gereken bir kavramdır ve genellikle ahlak kavramı ile karıştırılabilmektedir. Ahlak kavramı daha toplumsal bir durumu ifade ederken etik biraz daha meslek dallarına yönelik bir kavramdır ancak ahlaktan bağımsız değildir. Yazılı hukuk kurallarının örf adet hukuku ile birbirini tamamlaması gibi etik kavramı da bir anlamda ahlak kavramıyla birbirinin bütünleyicisidir denilebilir.

Bilimsel araştırma yapılırken yayın etiği ilkelerine uygun, hakkaniyetli ve özgün çalışmalar yapılmalıdır. Yukarıda anlatılan etik ihlallerden kaçınılmalı, yapılan bilimsel çalışma bir suç unsuru değil, bireyin ve toplumun yararına bir bilimsel ürün/araştırma niteliği taşımalıdır. Bu bağlamda ortaya çıkan ihlaller incelenmeli, nedeni araştırılmalı, bir kasıt olup olmadığına bakılmalı ve yaptırımlar bu doğrultuda uygulanmalıdır.

Etik ihlallere karşı dünya genelinde birçok ülkede etik kurullar etik dışı davranışlarla mücadele etmektedir. Türkiye’de de TÜBİTAK ve TÜBA bünyesinde bu görevi yürüten etik kurullar kurulmuştur.

Bilimsel araştırmalar açısından bakıldığında akademisyenlere, bilim adamlarına, bilimsel ürün sunan/bilimsel yayın yapan kişilere büyük sorumluluklar düşmektedir. Etik ihlallerin azalması, toplumda bir bilinç oluşturulması, eğitim eksikliğinden kaynaklı ihlallerde gerekli eğitimin verilmesi gibi birçok anlamda faydalı olabilecek bu kişilerin (editör, hakem vb.) üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi ile mümkün olacaktır. **Editörler** yayını özenle incelemeli, gizlilik ilkesinin gereklerine uymalı, kişisel yakınlık ve çıkar ilişkisinden uzak bir şekilde ve hakkaniyetli olarak inceleme yapmalı; sadece tüm şartları eksiksiz yerine getiren çalışmaların yayınlanmasını sağlamalıdır. **Hakemler** ise editörlerin seçtiği araştırmaları incelemeli, gerekli yasal süre içerisinde (15-60 gün) sunulan ürünü, tüm teknik ve içerik yönleriyle gözden geçirmeli, gizlilik içerisinde ve her türlü etik ihlale karşı dikkatli bir şekilde çalışmalı, eksik

görülen ya da etik dışı bir çalışma varsa, gerekli yasal süreçler doğrultusunda gereken işlemleri yapmalıdır (Bülbül, 2004).

KAYNAKÇA

- Aydın, İ. (2012). *Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik*. Ankara: PEGEM Akademi.
- Bülbül, T. (2004). Bilimsel Yayınlar da Etik. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(15), 53-61
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erdem, A. R. (2012). Bilim İnsanı Yetiştirme de Etik Eğitimi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 25-32.
- İnci, O. (2015). Bilimsel Yayın Etiği, *Türk Kütüphaneciliği* 29(2), 282-295.
- Kansu, E. (2012). Bilimsel Araştırma ve Yayınlar da Etik İlkeler. *Multidisipliner Etik Kongresi Konuşma Metinleri*, 50-54 .
- Karakütük, K. (2001). *Öğretim Üyesi ve Bilim İnsanı Yetiştirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Mahmut oğlu, A. (2009). Etik ve Ahlak; Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler. *Türk İdare Dergisi*, 225-249.
- Özenç Uçak, N., & Birinci, H. G. (2008). Bilimsel Etik ve İntihal. *Türk Kütüphaneciliği* 22(2), 187-204.
- Padem, H., Göksu, A., & Konaklı, Z. (2012). *Araştırma Yöntemleri*. Üsküp: IBU publication.
- Sümbüloğlu, V., & Sümbüloğlu, K. (2016). *Sağlık Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- TÜBA. (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Bilimler Akadem esi Yayınları.
- TÜBİTAK. (2015/2018). *TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği*. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.
- Yıldırım, G., & Kadioğlu, S. (2007). Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 29 (2), 7-12.